

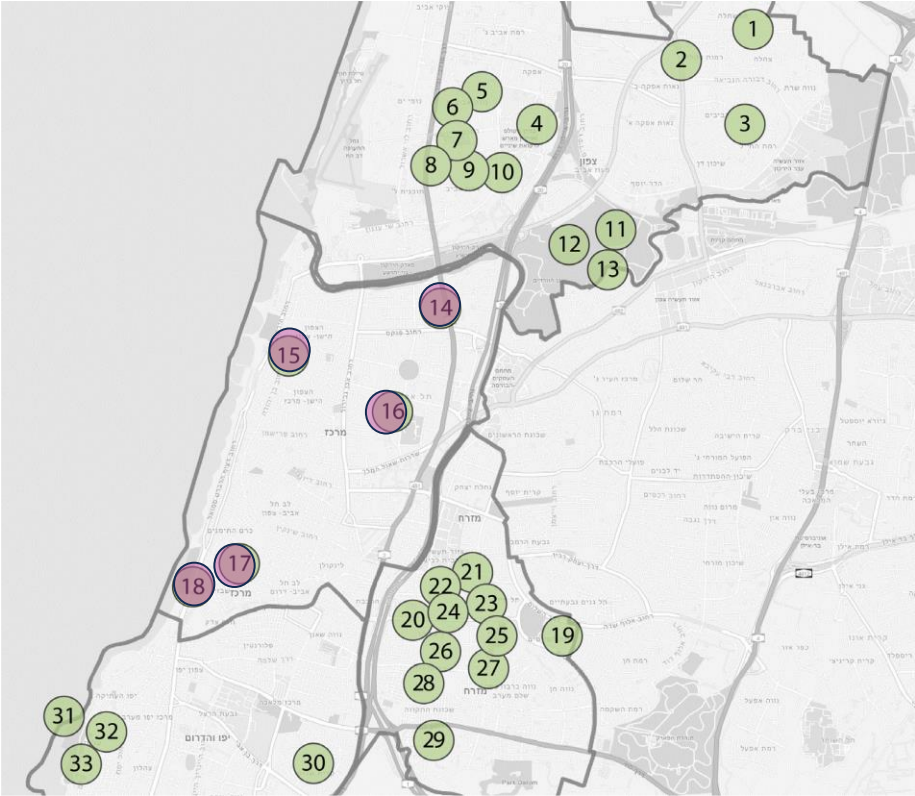
גן העצמאות, יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עת"א

מרחב נופי אורבני בתל אביב - יפו שנות ה-50-70 רובע מרכז

תוכן העניינים

מרחבים:

מפת מיקום:

- 14. גן בית יד לבנים-----3
- 15. גן העצמאות-----24
- 16. מוזיאון תל אביב-----65
- 17. גן הכובשים-----107
- 18. גן צ'רלס קלור-----143

נתוני המרחבים:

14	גינת בית יד לבנים	מרכז	4	גן מבנה ציבור	1965	10	קרונן	פסטורלי מקומי
15	גן העצמאות	מרכז	3	פארק עירוני	1952	110	קרונן	פסטורלי מקומי
16	רחבת מוזיאון ת"א, בית המשפט, אריאלה	מרכז	4	רחבה ציבורית	1972	3.5	ישראל, איתן	פסטורלי ברטליסטי
17	גן הכובשים ושדרות הגיבורים	מרכז	5	גן שכונתי	1957	23	קרונן	פסטורלי מקומי
18	פארק צ'רלס קלור	מזרח	5	פארק עירוני	1974	120	עומר	פסטורלי מקומי
	שם המרחב	אזור	רבע	אפיון	שנות תכנון, הקמה	גודל בדונם	מתכננים	סגנון

בית יד לבנים, תל אביב. אדריכלים: ישראל לוטן וצבי תורן. ארכיון אדריכלות ישראלית

גן בית יד לבנים

גן בית יד לבנים

כללי

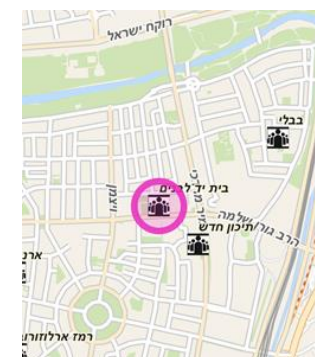
כתובת: בין רחוב פנקס לרחוב בני משה

גוש: 6212, חלקה 879

שטח: כעשרה דונם

מתכנן: אברהם קרוון

שנת הקמה: 1965

מפת מיקום

גן בית יד לבנים משתרע על גבי גבעת כורכר מלאכותית בה חפור הבית.

לגן חזות טבעית והוא מכיל בעיקר מינים מקומיים נטועים בעירבוביה.

אין בגן מערכת שבילים מסודרת אלא כאלו שנבששו על ידי המבקרים בו.

תצלום אוויר

מראה הגן

בית יד לבנים

בית יד לבנים הינו מרכז עירוני להנצחה, תרבות וקהילה, המשרת את אוכלוסיית המשפחות השכולות בני העיר תל-אביב-יפו ואת קהילת אזור הצפון הישן. המרכז מציע פעילויות מגוונות לילדים ולהורים, לצעירים ולבני הגיל השלישי.

באתר הזיכרון מונצחים כ-4,000 חללי מערכות ישראל, ומתקיימים בו אירועי הנצחה ומורשת. בנוסף, פועלת בבית יד לבנים ספריית השאלה עירונית, ובאתר הטבע הסמוך מתקיימות פעילויות בנושא הגנת הסביבה, בשיתוף הקהילה. (בית יד לבנים)

כניסה מכיוון דרום מזרח

גן בית יד לבנים

סגנון

בית יד לבנים המצטיין בארכיטקטורה מודרניסטית, חמורה, מתחפר בגבעת כורכר המייצגת את הנופים של טרם הקמת העיר תל אביב.

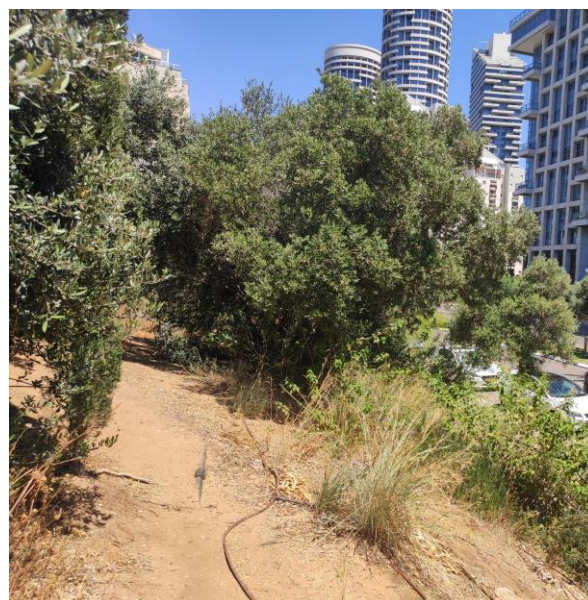
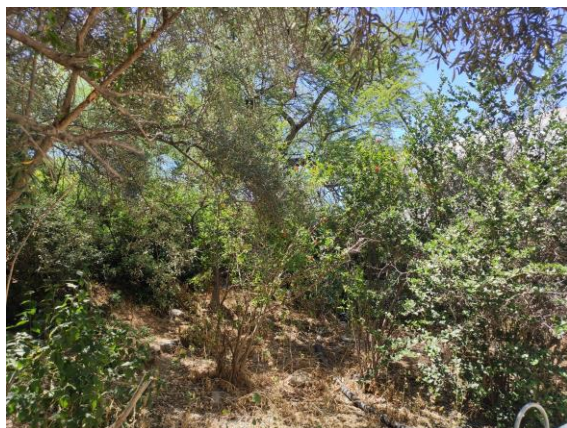
הניגוד בין הגיאומטריה הארכיטקטונית ובין האורגניות של הטופוגרפיה ושל צמחית הבר שניטעה בגן משקפת את סגנונו של אברהם קרוון ואת התפיסה התכנונית שליוותה את הקמת אתר ההנצחה.

כניסה

חזית אחורית לאורך רחוב בני משה

חזית קדמית לאורך רחוב פנקס

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

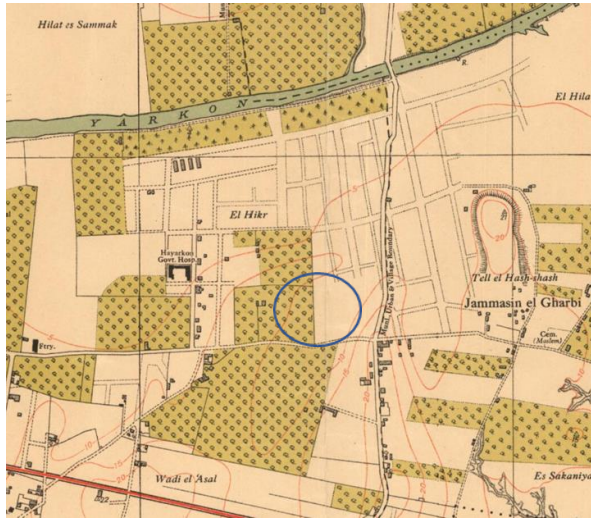
תצ"א ומיפוי היסטורי

בתצא"ות ובמפות הסטוריות ניתן להבחין כי הגן העכשווי היה בחלקו ממוקם על גבי שטחי נטיעות.

בשנת 1949 נבנה בשטח הגן מחנה ארעי.

באותה השנה המפה העירונית כבר מייעדת את המרחב לשטח ציבורי פתוח.

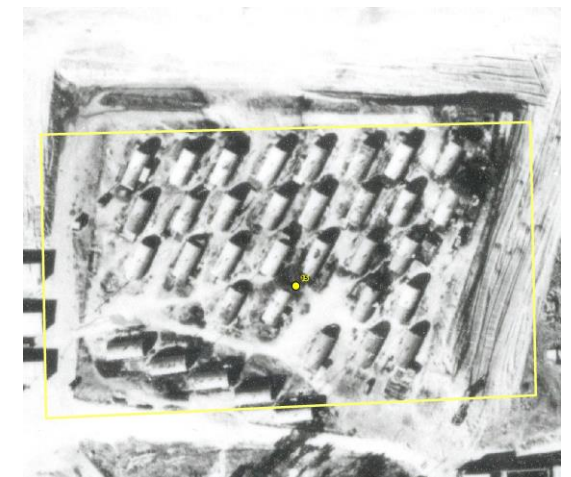
בשנת 1959 המחנה כבר פורק, וניתן לראות את גבעת הכורכר המחורצת בשבילים.

1944

1959

1949

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"א ומיפוי היסטורי

במפה העירונית משנת 1965 ניתן לראות את מיקום הבניין.

בסדרת התצא"ות המצורפת ניתן לראות את התפתחות הגן לאורך השנים ואת כיסוי הצמחיה ההולך וכובש את השטח ומותיר שבילי מעבר בלבד.

1967

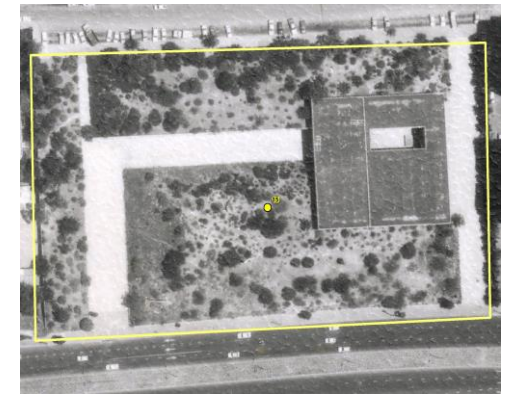
1965

1995

1986

1975

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"א ומיפוי היסטורי

בתצא"ות ניתן לראות כיצד הצמחיה סוגרת על חלל הגן וכיצד התמסדו השבילים לאורך השנים.

2021

2005

2015

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

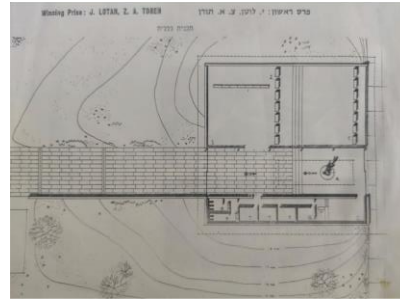
ההקמה

הגן הוקם על גבעת כורכר הממוקמת ברחוב פנקס.

הגן תוכנן בראשית שנות השישים על ידי אברהם קרוון והוא עוטף את המבנה שתוכנן על ידי האדריכלים י. לוטן וצ. א. תורן אשר זכו בתחרות לתכנון בית יד לבנים. בהצעה המקורית, הציבו האדריכלים פסל פלדה אדיר מימדים של שיח צבר שבקע את גג המבואה והזדקק מעל המבנה. הצעה זו נדחתה במהלך התכנון וחליפון הוצע לטעת במקום עץ ברוש. בתחרות התבקשו המתחרים לייחד שטח למשמר כבוד, למסדר צבאי ולמצעד בשטח של 30/15 מ'.

עם התקדמות הבניה נטלה על עצמה מחלקת הנטיעות העירונית את עבודות פיתוח הגן בתאום עם האדריכלים. הגן שיצר קרוון מבודד את הבנין מהכביש ומהווה תווך מפריד שאינו נגיש לקהל. באי הבית מוזמנים לפסוע בשבילי הגרנוליט הרחבים המובילים אל המבנה, אך לא לחדור אל הגן. הגן הוא פיסת טבע שמורה אותה יש לגלות תוך כדי טיפוס ופילוס דרך על פי הוראות חוברת ההסברה לגן שהוציאה הנהלת בית יד לבנים. את הצמחייה הנטועה בגן אסף קרוון בסיורו'ו בארץ ויש בה ייצוג למיני העצים, השיחים והפרחים העיקריים המופיעים בנוף המקומי כמו התמר המצוי, הברוש הצריפי, הרימון המצוי, האקליפטוס, האשל, האלון המצוי, והאלה הארץ ישראלית, הרדוף הנחלים, אחיותם החורש, האטד, האשחר רחב העלים, נר הלילה החופי, חבצלת החוף, החצב, והצבר.

למעלה מארבעים המינים המופיעים בגן אינם מחולקים לפי בתי גידול אלא שתולים בעירובייה, במטרה ליצור מראה של נוף טבעי - כביכול לא נגוע.

דע בצאתך לדרך

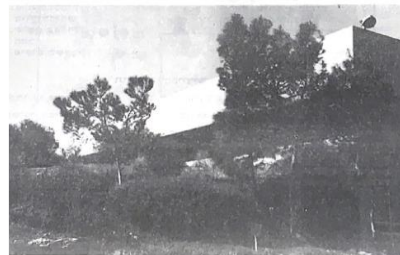
בימים עברו כיפה היקף איורים נרחבים בארץ-ישראל במסע ירוק ומרחיב. לצד האלות והאלונים ניסעו גינה, כרמים ומפעים, ומדרונות החר כוסו בנפנים, בצפי דיה, שקת, חמנה, דימון וכל פרי לימנו. כאשר נלה חפץ מאצו - שפכת הארץ - ען-הבהרה יוד המפחות כילו כל צמח רענן, אך כאשר התחדש הישוב היהודי בארץ, שוב הוריקו השדות והמפעים ויצורים תאגור מחדש גם היקף המבקר. חולדות חפץ היהודי מפגנים על קורה הרוק בין האדם וכן העץ והצומח, ועל רקע זה נוצר בישראל מערכת של דינים, סמלים, משלים ואיפורת לרוב.

בימינו, במחנים שונים מקלים כחכם סופר שלם, חקופה, עולם ומלואו: אשיל אברהם, דקל אבשלום, התמר של רחל המשררה, עצי השקפה של תל-אביב חסנה, נן שפכת המינים של ביאליק, חפכר וילידי הארץ, "אור היום צלול מין רוח אורגים" של יורשלים של זחבי, וכפון, "הורשם האקליפטוס הגשר, הסירה, רוח המלוח על המים".

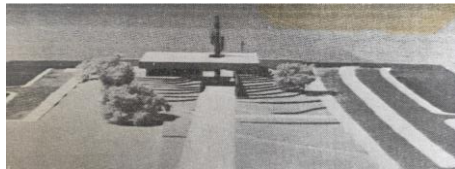
ישעיהו הנביא רואה בעץ סמל לחיותו מחדש של עם ישראל: "לא יבנו ואחר יבנו, לא יסעו ואחר יסעו - כי בן יסעו יסע כמי" (סוף, 22). ועץ אשר ענפיו נדנעו ובנו נשבר, עריון יש בו הכוח להמריץ ענפים חדשים, להרש נעוריו ולהאריך ימים. כאלה הם גם דברי עם ישראל.

סמל רחב הארץ לוקטו עצים, שיחים ופרחים, ורחבא לכאן - אל הגן המערב את בית יד לבנים תל-אביב - על בנת לשמש סמל לאותה התחדשות המדינה, התחדשות הטבולה בים ואש וספוגה ברות של נבירה.

ובאשר חספסו בין משעולי הגן, ואיורתה של ארץ-ישראל חסופה את וחישים - זכרו את אלה שממרו צור לנו את הושים ובכוחם הכל נורח ומתעורר בקדם.

מתוך החוברת גן הבנים, צמחי בר בארץ ישראל בגן בית יד לבנים בתל אביב

בית "יד לבנים" בתל-אביב יושלים וייתחך ביום הזכרון

-- מנת אברהם דותם --
צומחו שמורם על-ידי עיריית תל-אביב, לרכישת רחוב ומבני עץ לבנין "יד לבנים", הוא עקר למקום השלמות והיותו ותוכנה, ביום הזכרון לחללי מערכות ישראל. המבנה החדש, תוכנן על ידי אברהם דותם, והוא תוכנן מתוך גג הבית והוא צב בין האולם המרכזי לשאר אגפי הבנין.

השטח בצידו המזרחי של הבית תוכנן למפעלים ושי סורי וזרין.

נמיר: לא היתה סחבת בפרשת "אליטיו"

אישור הבניה הניתן לבנין ה"תשדירים של חברת "אלי-טליו" ברמת השרון הוקטו בחליטה ביועצת האומלל בשיטת פועצת העירייה, בשאליתה ש-

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

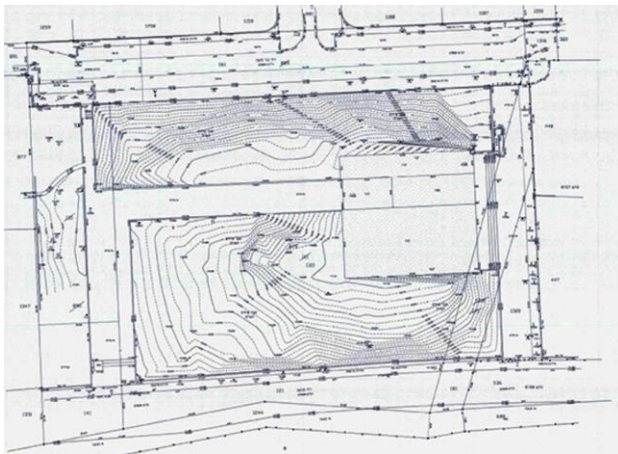
מרכיבי התכנון- טופוגרפיה

מתוך התכנית משנת 1944 ומפת המדידה משנת 1945 נראה ששטח הגן השתפל בטבעיות לכיוון צפון מערב.

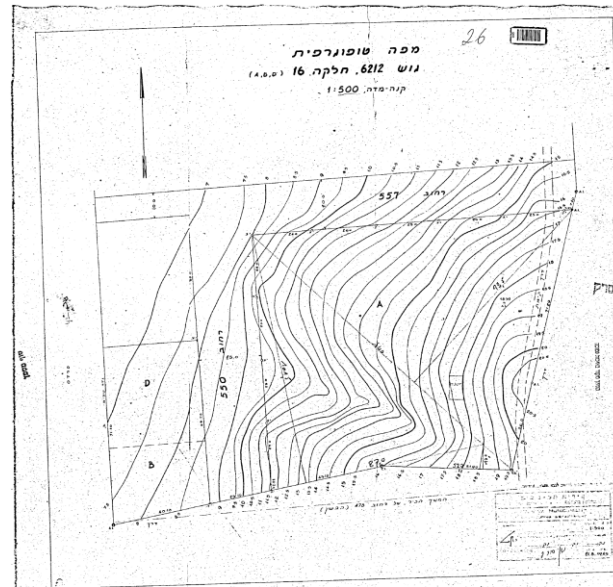
מתוך מפת המצב הקיים היום ומתצפיות באתר, נראה שהגבעה בה שקוע בית יד לבנים הנה מלאכותית, כאשר שילוב סלעים מיובאים (כפי שנראה בתמונה) מקנה לה את חזותה הטבעית.

בית יד לבנים, תל אביב. אדריכלים: ישראל לוטן וצבי תורן. ארכיון אדריכלות ישראלית

תכנית מצב קיים טופוגרפי היום, תיק בניין, בית יד לבנים

מדידה 1945

תכנית מצב טופוגרפי 1944

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון- צמחיה

סגנון: פסטורלי, פראי

בגן דגש לצמחיה המקומית. בין הצמחים שנשתלו בו רימון, ברוש, אקליפטוס, אשל, חרוב, אלה, צבר, אלונים ועוד, כל אלו שתולים בערבוביה על מנת ליצור מראה של נוף טבעי והתחדשות תמידית. בסתיו מתמלא הגן בחצבים ובתחילת החורף צצות בו חבצלות החוף(הפורחות בקיץ) ופרחים נוספים. מצב השתמרות הצמחיה בינוני.

מחשוף כורכר, חצבים וברוש

בשנת 2024 ניטעו בגן יד לבנים עוד 53 עצים על ידי העירייה. כמו כן נשתלה כמות רבה של פקעות צמחי בר על ידי הקהילה באירועי טבע עירוני.

מראה בתקופת הקיץ

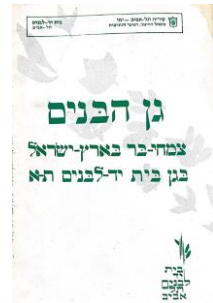
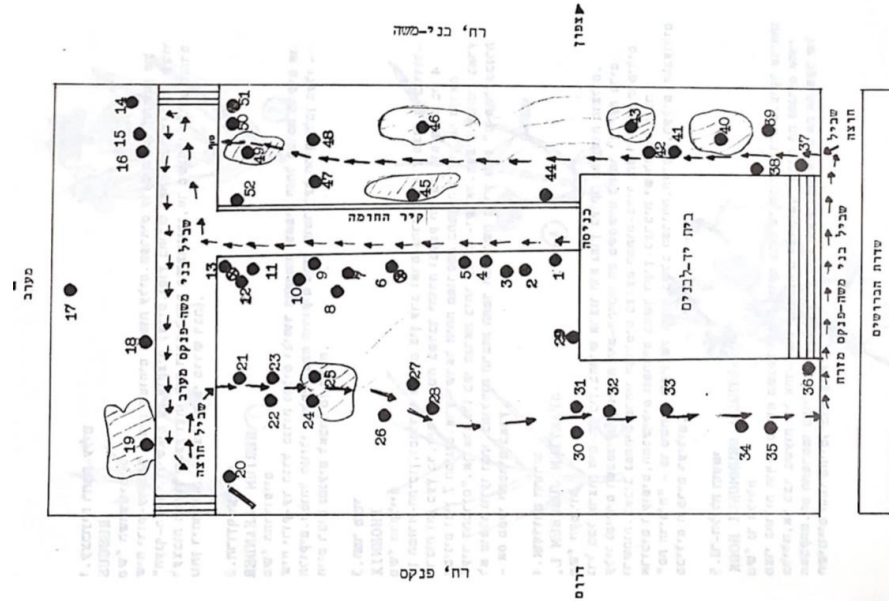
מראה בתקופת החורף

זית בבניסה הראשית מרחוב פנקס

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון- צמחיה

מתוך החוברת גן הבנים, צמחי בר בארץ ישראל בגן בית יד לבנים בתל אביב

רשימת הצמחים

1. עצבונית רחבת-עלים
2. הרדוף הנחלים
3. תמר מצוי
4. אחירותם החורש
5. נר-הלילה החופי
6. זיפנוצה
7. ברוש צריפי
8. מורן החורש
9. אסד
10. רימון מצוי
11. חבצלת החוף
12. אשחר רחב-עלים
13. מלוח קפה
14. שיח אברהם מצוי
15. אשל
16. עץ השמן המכסיף
17. אקליפטוס
18. אשל
19. מלוח קפה זוחל
20. אשל
21. דטורה נטויית-פרי
22. אלת המסטיק
23. מורן החורש
24. שיטה כחלחלה
25. חצב
26. פיקוס השקמה
27. מלליקה
28. רותם המדבר
29. ער אציל
30. זית
31. אסד
32. אשחר רחב-עלים
33. מורן החורש
34. ארן ירושלים
35. ארן קנרי
36. זית
37. צבר מצוי
38. טבק השיח
39. שיטה סוככנית
40. אלת המסטיק
41. אחירותם החורש
42. חרוב מצוי
43. אלון החבור
44. עץ השמן המכסיף
45. זית
46. חרוב
47. שיזף מצוי
48. שיטה סוככנית
49. אלת המסטיק
50. אלה ארץ-ישראלית
51. אלון מצוי
52. אלה ארץ-ישראלית

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון- כניסות וחזיתות

לגן שתי כניסות מרכזיות מרחוב פינקס וכניסה משנית מרחוב בני משה. הכניסה המזרחית חוצה את הבלוק בין רחוב פינקס לרחוב בני משה.

חזיתות הגן עשירות בצמחייה סבוכה וקשה להבחין מהן במבנה.

כניסה למרכז הקהילתי מרחוב פינקס (מערב)

כניסה לבית יד לבנים ולספריה מרחוב פינקס (מזרח)

כניסה משנית מרחוב בני משה (מערב)

חזית אחורית לאורך רחוב בני משה

חזית קדמית לאורך רחוב פינקס

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון- שימושים

1. מבנה
2. רחבה מרכזית
3. חורשות
4. גן כלבים
5. שביל אופנים פיראטי (השביל הממוסד עובר ברחוב)
6. מרחב טבע עירוני
7. אתר ארכיאולוגי
8. מרחב שהיה

4

6

5

8

גן בית יד לבנים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון- פרטי פיתוח

רחבות הכניסה מרוצפות בגרנוליט יצוק באתר. מצב ההשתמרות של היציקה בינוני והוא משובץ בטלאים.

הגן תחום בגדר בטון יצוקה בגובה של כארבעים ס"מ. מצב ההשתמרות שלה רעוע ובמקרים מסוימים יש עליה אבן שפה לתמיכת הקרקע.

חגורת הבטון תומכת את סלע הכורכר המשובץ

מתוך סקר טבע שנערך בשנת 2012* ע"י עיריית תל אביב

תאור כללי: גבעת כורכר נמוכה בה מתבצע גינון נופי של שיחים ועצים צפופים. בין הצמחייה המגוננת כתמים של כורכר בהם ניתן למצוא חלק מן המינים המקומיים האופייניים.

שינויים שנעשו בשנים האחרונות על ידי אגף שפ"ע

- בגן נטעו 53 עצים (2024)
- נטמנה כמות רבה של פקעות צמחי בר באירוע קהילתי.
- פוזרו תיבות קינון

*** סקר טבע עדכני אמור להתפרסם בהקדם (2025)**

מראה כללי

רכפה מזרחית

מתוך סקר טבע עירוני תל אביב יפו, 2012

מאפיינים:

בתי גידול: כורכר, חול, מגון.

תצורות צומח: כתמי בתה ושיחייה של תשתית כורכר, מגון.

יחידות צומח: רותם המדבר – אטד אירופי, עירית גדולה – רכפה מזרחית, חרצית עטורה – פרג אגסני.

כיסוי צומח: על גבי הכורכר 5%-10%.

צומח ייחודי: צומח כורכרים, עצי א"י אלון תבור, חרוב.

בעלי חיים: מינים עירוניים מובהקים- ציפורי שיר.

חשיבות ברצף- חיבור לאתרים אחרים:

נמוכה. בלב אזור בנוי ללא חיבור לשטחים פתוחים.

מינים פולשים: שיטה כחלחלה, לנטנה ססגונית.

רמת השתמרות השטח: נמוכה. שטח מגון ומוסדר בו לא מתקיים בית הגידול הטבעי.

רקע: חול, חמרה, כורכר מורפולוגיה מישור, שיפועים מתונים.

מורכבות טופוגרפית - (מופעי נוף):

נמוכה-בינונית - שטח מגונן, מסלעות.

חזות כללית: גינה ציבורית על תשתית כורכרית הנחשפת בחלקים מסויימים של הגן. שילוב אלמנטים של צמחיית כורכרים, עצי ארץ ישראל ומיני גינות.

מפגעים והפרות: שטח מטופל ומוסדר. רמת הפרה בשטח: נמוכה.

מסקנות והמלצות:

חשיבות האתר:

- צומח כורכרים במרכז העיר.

שמירה וטיפול של ערכי טבע

קיימים:

- מניעת ריסוס וכיסוח בשטחים לא מגוננים.
- סילוק מיני צמחים פולשים.

שיקום ושיחזור בתי גידול מערכות אקולוגיות:

- הגדלת השונות של בתי הגידול.
- יצירת מסלעות כורכר וקירות של צומח סלעי.
- שתילת מינים בסכנת הכחדה ושימוש במינים מקומיים בגינות.
- פיזור זרעים ופקעות של מינים מקומיים בשטח הכורכר הבלתי מגונן (בוצע).
- יצירת מחסות טבעיים לבעלי חיים.
- פיזור קופסאות קינון לציפורי שיר (בוצע).

תרשים בתי גידול וערכי טבע

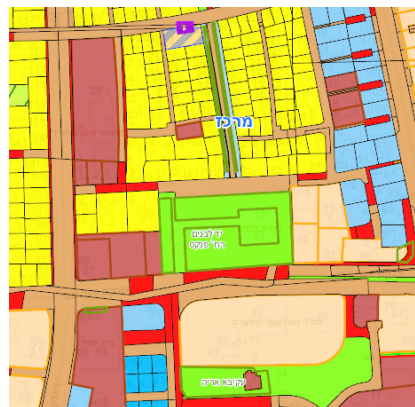
מקרא

בית גידול (red square)
ערך טבע (green circle)
גבול אתר (yellow dashed line)
חול וכורכר (brown square)
מגון (pink square)

גן בית יד לבנים - מצב קיים

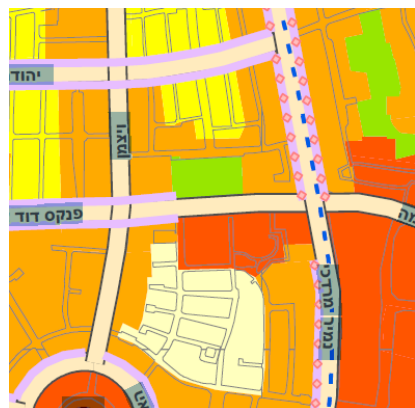
ניתוח סטטוטורי

הגן מופיע כשטח פתוח עירוני וכן כאתר טבעי נקודתי

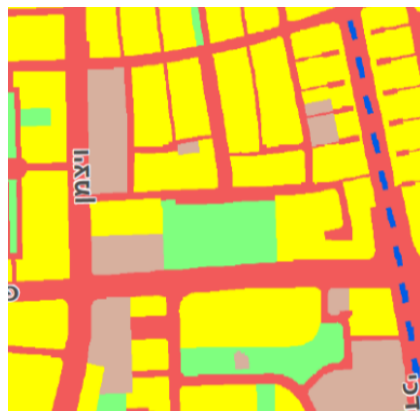

gisn.tel-aviv.gov.il/view

תכנית יעודי קרקע מפורטת

תכנית מתאר מקומית בוללית מס' תא/5000 נספח אזורי יעוד

מקרא מצב מאושר

- מגורים
- תעסוקה
- מסחר/אזור מעורב מגורים
- שטחים פתוחים
- מבנים ומוסדות ציבור
- מלונאות

נספח מצב מאושר תכנית מתאר מקומית בוללית מס' תא/5000

תכנית מתאר מקומית בוללית מס' תא/5000 נספח תחבורה

נספח עיצוב מתאר עירוני תכנית מתאר מקומית בוללית מס' תא/5000

מקרא

עד 4 קומות
עד 8 קומות
עד 15 קומות
עד 25 קומות
עד 40 קומות

גן בית יד לבנים - שינויים לאורך השנים

בניסה עם הקמת הגן

בניסה כיום

גינת כלבים

קרוי בבניסה

לאורך השנים צמחית הגן גדלה והתפשטה, נכנסו מינים פולשים ואחרים לא שרדו.

למרחב נוספו פעילויות שונות כמו גינת כלבים, אזור שהיית חוץ מקורה, מתקני משחק ועוד. כל אלו בלי להתייחס לאופי של המבנה ושל הגן.

מתקני משחק מקורים

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הנוף האורבני-היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני-היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

מאפייני גן בית יד לבנים בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גן בית יד לבנים ניטע סביב בית יד לבנים, מוסד ממלכתי המנציח את בני העיר שנפלו במערכות ישראל.

הגן משחזר את צמחית הבר של רכס הכורכר ואת צמחית הבר של ארץ ישראל, נוף סימלי המשקף את נופיה של ישראל בעבורם נלחמו ונפלו אלו המונצחים בבית.

במשך השנים הפך הגן לפיסת טבע עירוני בלבה של העיר המתפתחת.

הגן מבוסס על טופוגרפיה מלאכותית המדמה את רכס הכורכר שאפיין את ימי טרם הקמת העיר. עם יצירת הטופוגרפיה הרי שהתכנון התייחס אליה כטבעית.

הגן משקף את תפיסת התכנון של אברהם קרוון שביקש ליצור נוף טבעי בלב העיר, לשימוש האוכלוסיה המקומית. קרוון בקש להדגיש את יצירת תמונות הנוף באמצעות שילוב של עצים ושיחים.

בניגוד לגן ה"פרוע", הבנין והכניסות אליו מצייתים אחר הסדר הגיאומטרי של בלוק המגורים.

המרחב המרכזי של הגן עוצב כמרחב טבעי.

הגן משקף את תפיסת הגן של ראשית הגננות העברית ומהותה גן שהוא תצוגה מוזיאלית בזעיר אנפין של טבע הארץ (לדוגמא הצעתו של הצייר הלוי לגן מאיר משנות השלושים אימצה דימוי דומה).

הגן ניטע בניגוד בולט למבנה.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הקשרים רחבים אלו כוללים.
ממדים לא-מוחשיים של מורשת,
הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9).

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת
כוללת של פיתוח בר קיימא (סעיף 10).

מאפייני גן בית יד לבנים בהקשר לסעיפי ההמלצה:

תכנון רחבת הכניסה לבנין נועד
לאפשר מצעדים צבאיים שבשנים
האחרונות אינם מתקיימים עוד בגן.

הגן מהווה ריאה ירוקה במרחב האורבני
הצפוף אך הוא מנותק ממרחבים ירוקים
אחרים בסביבתו.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי שמה לה
למטרה לשמר את איכות הסביבה
האנושית, לשפר את השימוש היצרני
ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך
הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את
המגוון החברתי והתפקודי שלהם.
הגישה משלבת את המטרות של שימור
המורשת
האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי
והכלכלי. היא נטועה ביחסים מאוזנים
ובני קיימא בין הסביבה האורבנית
לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור
ההווה ודור העתיד בשילוב הירושה
מהעבר (סעיף 11).

הגן משמש את הקהילה במגוון של
פעילויות חינוך ופנאי.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי רואה
בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב
לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת
כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים,
כדי להבטיח שהתערבויות עכשוויות יהיו
משולבות בהרמוניה עם המורשת
בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון
הקשרים אזוריים. (סעיף 12)

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי לומדת
ממסורות ומתפיסות של קהילות
מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות
לאומיות ובין-לאומיות (סעיף 13)

מרחביו הציבוריים של הגן כיום
מאפשרים מגוון נרחב של פעילויות החל
מפעילויות טבע וחינוך ועד להופעות
בחלל הסגור של המבנה.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

הערכה:

הגן העבשווי שומר על תשתית הנטיעות של המרחב המקורי

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני

הגן:

מאפייני הסגנון של הגן הם מרכיבים חיוניים לשימור טופוגרפיה קיימת

תצורות הצומח – חורשה וצמחית בר

בנטיעה טבעית

מוקדים ייחודיים – כניסות ואזורי צמחיה

ייחודיים

שפה צורתית וחומרית ניגוד בין החומרה

הארכיטקטונית וזו של הרחבות לבין הגן.

הגן הינו מערכת דינמית ולפיכך מרכיבים כמו

מיני עצים, שיחים, ריהוט הגן ושימושים התואמים את רוח המקום ניתנים לשינויים כל עוד הם תואמים את עקרונות התכנון והשפה המקורית של הגן.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים

- מאחר והצמחיה הקיימת הינה המרכיב העקרי לאשר נעשה בשנות השישים, מומלץ לנקוט בכל האמצעים לחיזוק הצמחיה הקיימת, כולל טיפול בעצים בוגרים, החלפת עצים מנוונים ושתילה של עצים, שיחים ועשבונים חדשים כנדרש בהתאם לתכניות המוקדמות.

- לגבי שאר מרכיבי הגן יש להמשיך ולטפח אותם לטובת הקהילה ולפי צרכיה המשתנים.

ערכים בלתי מוחשיים:

- הנוף העירוני, הציבורי והפרטי מבטא את האינטראקציות המתמשכות בין אנשים למקום. הערכים, המסורות והזיכרון המשותף של תרבויות מן העבר או שמתקיימות בו בהווה מהווים את המרכיבים הבלתי מוחשיים של מורשת התרבות.

- ערכים בלתי מוחשיים עשויים לבוא לידי ביטוי במקומות המשמשים לאירועים, פסטיבלים, מופעים, עלייה לרגל, טקסי פולחן והנצחה. פרקטיקות מסורתיות. זיכרונות וסיפורים על אירועים ואישים הקשורים במקום, מקומות הקשורים בפעילות סביב צומח מקומי ואתרי מקור לחומרי יצירה מהווים גם הם רכיבי מורשת לא מוחשיים.

- קטגוריות אלה מצביעות על הערכים הלא מוחשיים הקיימים והמוטמעים במקומות ובאירועים ערכיים של חיי יומיום ומועדים מיוחדים.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת ערכים בלתי מוחשיים בגן

שימור מרכיבים קיימים מוחשיים הקשורים במורשת בלתי מוחשית:

כאתר ההנצחה בו למרכיב הצמחי היתה חשיבות רבה ביצירת רוח המקום, רצוי לחזור לתבנית המקורית ולטפח אותם מיני בר העולים בקנה אחד עם חזון הבית תוך כדי הנגשת המסר למבקרים.

הצבת שילוט הסבר משולב בצילומים המספר את סיפורו של המקום.

עידוד והקשר בין הקהילה למקום בפעילויות קהילתיות, סביבתיות וחינוכיות.

ספרים, מאמרים וכתבות

- עיריית תל-אביב – יפו, גן הבנים: צמחי-בר בארץ ישראל בגן בית יד לבנים תא. בית יד לבנים תל-אביב.
- טל אלון מוזס, 2003, עיון בשני גני זכרון תל אביביים, גן בית יד לבנים וחורשות גן הבנים, מוריה, יעל וברניר, סיגל, ברשות הרבים, עמ' 248-251.

עיריית תל-אביב-יפו

- בית יד לבנים
<https://www.tel-aviv.gov.il/Visitors/ArtCulture/Pages/yadlebanim.aspx?lccID=21>
- GIS עיריית תל אביב-יפו.
<https://gisn.tel-aviv.gov.il/iview>
- סקר טבע עירוני בתל-אביב-יפו (2012). עיריית תל-אביב-יפו.
<https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Environment/Pages/NatureSurvey.aspx>
- תכנית המתאר תא/5000 (2016). עיריית תל-אביב-יפו.
<https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Development/Pages/Outline.aspx>

ארכיונים ומאגרי מידע

- אוסף העיתונות וכתבי העת. הספרייה הלאומית.
<https://www.nli.org.il/he/discover/newspapers>
- ארכיון מחלקת שיפור פני העיר. תיקי גננות.
- ארכיון עיריית תל-אביב-יפו. תיקי גננות.
- מחלקת תצ"א, מנהל הנדסה, אגף תכנון העיר
- מפות היסטוריות תל-אביב. הספרייה הלאומית. <https://merhav.nli.org.il/>

מקורות נוספים

- Simple Mapping Solutions. simplex-mapping-data.com
- אתר בית יד לבנים
<https://www.tel-aviv.gov.il/Visitors/ArtCulture/Pages/yadlebanim.aspx>
- המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומינהל שימור רשות העתיקות.

גן העצמאות, שנות ה-50, צילום: בנו רותנברג
מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

גן העצמאות

גן העצמאות

כללי

כתובת: ממערב לרחוב הירקון, בין כיכר אתרים ושדרות נורדאו

גוש 6960 חלקה 22

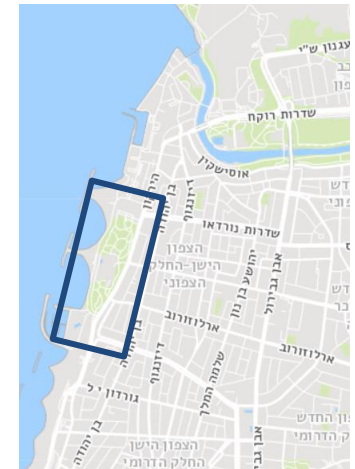
שטח: 110 דונם

מתכנן: אברהם קרוין

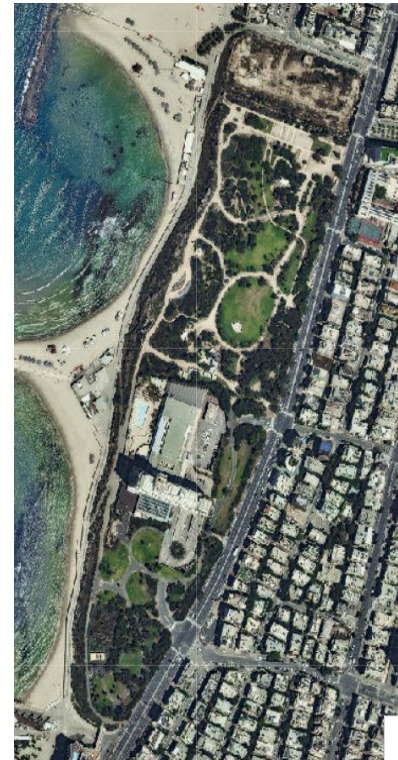
חידוש: צבי דקל, מנעד

שנת הקמה: 1952

שנת חידוש: 2009

מפת מיקום

תצ"א אזור גן העצמאות - gisn.tel-aviv.gov.il/iview

***עיקר הסקר עוסק בחלקו הצפוני של הגן, ממלון הילטון וצפונה**

גן מרכזי היושב על רכס כורכר וצופה אל הים. בשוליו חורשות ובמרכזו מדשאה רחבה, אזורי משחק, וחללים אינטימיים. בגבולו המערבי טיילת המשקיפה אל החוף.

הגן גובל בשכונת מגורים, בציר תנועה מרכזי צפון-דרום (רחוב הירקון) ובשלושה צירי רוחב מזרח מערב (שדר' נורדאו והרחובות זבוטינסקי וארלוזורוב).

הגן משמש כריאה ירוקה וכמרכז לפעילות עירונית. הוא חלק מרצועת טיילות החוף ואזורי התיירות של העיר.

הגן נחשב לאתר טבע עירוני ובו צמחיה ובעלי חיים מקומיים

גן העצמאות, 1972, יוסף ליאור, ארכיון עת"א

גן העצמאות

סגנון

תכנון הגן בידי אברהם קרוון, מיזג את עקרונות עיצוב הגן הפסטורלי- האנגלי עם התנאים המקומיים של סמיכות לקו החוף.

בגן :

- חורשות אשלים, מקבצי דקלים, צמחיה עמידה לרסס ומרבדי דשא נרחבים.

- שימוש נרחב בסלעים חופיים כמדרגות ושטחי מדרך.

- שילוב של פסלים בנקודות מבט מרכזיות.

- שילוב פינות חמד אינטימיות לשהייה לצד מרחבים ציבוריים פתוחים לפעילויות בלתי פורמליות או מרחבות משתתפים.

חלק מהגן הופקע לטובת מלון הילטון, המפצל את הגן לשני אזורים נפרדים.

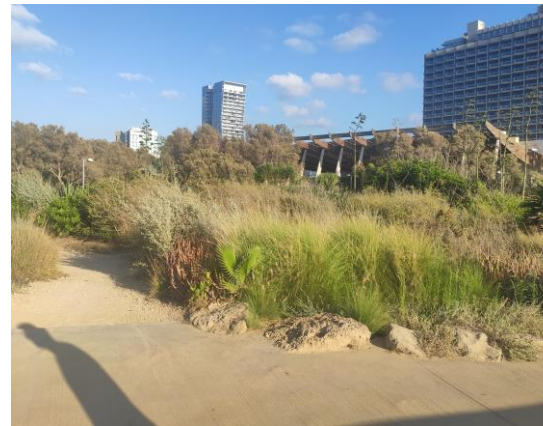
מרחבים פסטורליים שתילה בחורשות קבוצות ובודדים בתמונה: אשל כעץ בודד במדשאה, ברקע חורשות

שימוש בסלעי חוף, גן העצמאות 2021

תכנית הגן, ברושור שהוציאה עיריית תל אביב לקראת הפתיחה 1952. ארכיון עת"א

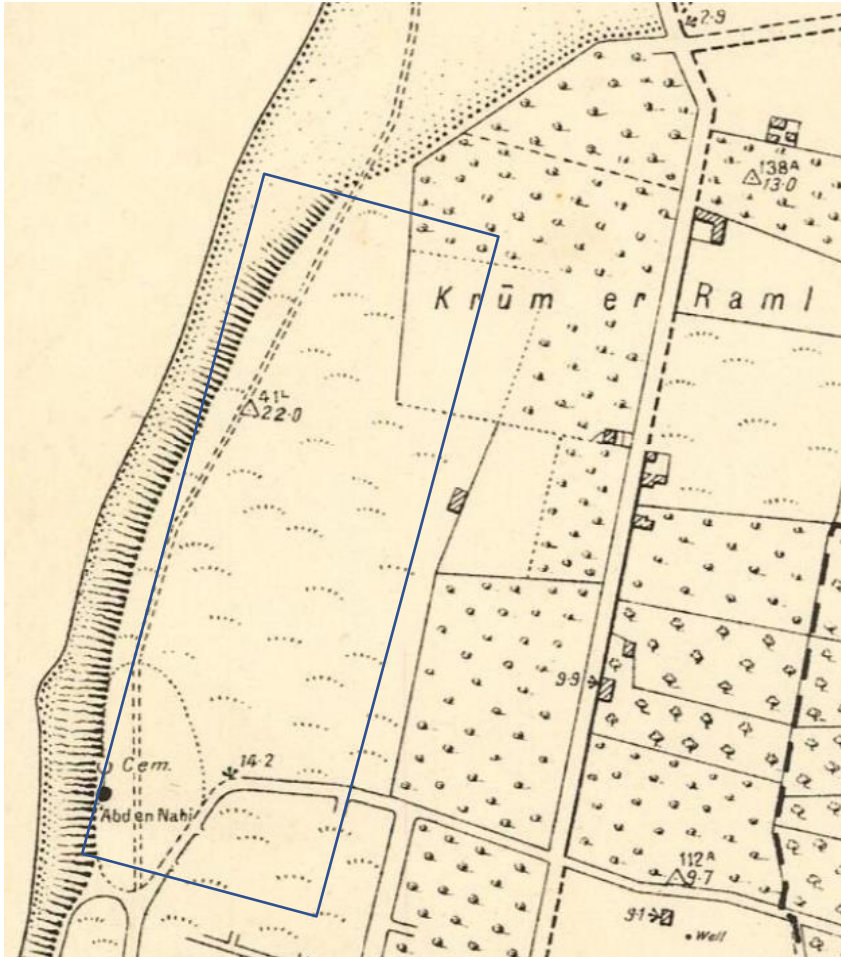
שימוש בסלעי חוף, גן העצמאות 2021

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

המרחב- תצ"א ומיפוי היסטורי

במפה ההיסטורית של אזור גן העצמאות ניתן לראות כי בשנת 1930 היה האזור גבעה קירחת, תחומה בין שדות מעובדים או מטעים ובין מצוקי הים.

כמו כן, ניתן לזהות את בית הקברות בקצהו הדרומי של הגן.

1930, מקור: הספרייה הלאומית

1944, מקור: הספרייה הלאומית

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

המרחב- תצ"א ומיפוי היסטורי

בתצ"א ובמפה משנות הארבעים ניכר כי האזור מסביב לגבעת הגן כבר בנוי וכי רחוב נורדאו מהווה שדרה ירוקה המקשרת את הגבעה עם העיר.

ניתן לראות את בית הקברות המוסלמי בדרום הגבעה ואת סביבתו העשירה בצמחיה. במרכז מרחב הגן מופיע מחנה יונה.

1959. מקור: הספרייה הלאומית

1949 מקור: עיריית תל אביב-יפו

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"א ומיפוי היסטורי

בתצ"א ובמפה מאמצע שנות ה-60 ניתן לראות את שטח הגן בצורתו המפותחת, תחום ברחוב הירקון ומרושת בשבילים בין הצמחיה שניטעה על הגבעה כולה.

בנוסף, ניתן לראות בשלב זה גם את מלון שרתון הישן בגבול הצפוני של הגן ואת מלון הילטון אשר נחנך רק שנתיים קודם לכן).

בשלב זה גם ניתן לזהות בתצ"א את תיחומי המלא של בית הקברות המוסלמי בקצהו הדרומי של הגן, אך כבר לא ניתן לזהותו על המפה.

מערכת השבילים בחלקו הדרומי של הגן מזכירה את זו שבצפונו.

מפות 1:10,000 מתוך: הספרייה הלאומית

- 1 מלון שרתון הישן (נורדאו פלאזה) 1991-1977
- 2 מלון הילטון
- 3 בית הקברות המוסלמי

מקרא:

● גן/מרחב ציבורי
□ גבולות מרחבי ציבור לשימור-שלב א

1967

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תחרות תכנון הגן

הגן ממוקם על רכס כורכר המקביל לחוף. בחלקו הדרומי נמצאו שרידי מצודה מתקופת אלכסנדר ינאי, וכן קברו של הקדוש המוסלמי עבד אל נבי וסביבו בית קברות מוסלמי בו קבורים חללי מגפת הכולרה שפרצה ביפו.

את הפוטנציאל של המרחב כשטח ציבורי פתוח זיהה כבר פטריק גדס (1925) שהציע לשמר את הרכס כשמורת טבע וגן פרחי בר (דו"ח גדס תרגום פרנקל עמ' 17). על רכס הכורכר היה ממוקם מחנה צבאי (מחנה יונה).

בשנת 1946 יזמה עיריית תל אביב יחד עם אגודת האינג'נרים והארכיטקטים בארץ ישראל תחרות לתכנון גן על שטח אדמת "אבו גזאללה".

מטרת התחרות בלשון ההודעה: "סדור גן ציבורי בצפון תל-אביב על שטח המתואר בתרשימים המצורפים והתאמתו לטיילת על שפת הים. הגן ישמש מקום נופש ומנוחה, ספורט ומשחקים, שעשועים והצגות לילדים ולמבוגרים".

כך הצעת לשמורת טבע וגן פרחי בר אם נמשיך צמנות מבית הקברות המוסלמי ומכללות חצאן, נמצא מבט יפה אל הים ממזרח ונוף ממערב, הכולל גבעות חול, והמעוטר בפרחי בר (ניתן בקלות לעודד צמחיה זאת ע"י פיזור זרעים), יחיה זה מצער וטעות גדולה לבנות באזור זה, או בכל דרך שהיא, לשנות ולפתח או אפילו לבנות מערכת מסודרת של רחובות או אפילו מעברים להולכי רגל, במקום המצב הנוכחי של שבילים מתפתלים בחופשיות. זה המקום היחיד שבו נותר משחו מחאופי הפראי, אותו כדאי לשמר בצורתו הנוכחית, ראוי רעיון זה שישקלו אותו, לטובת תולדים והנוער, והן לטובת הזקנים שירצו לחלץ ולנוח, וחובבי הטבע והאמנים, בנוסף לאיזור תצפית. זה המקום שבו עלי להדגיש ולבקש שהעיר לא תבזה את עצמה ולא תחרוס את המפלט הקטן האחרון בכל תחומיה לאוהבי טבע, ואולי גם חרבה מעבר

מתוך: ברושור הגן

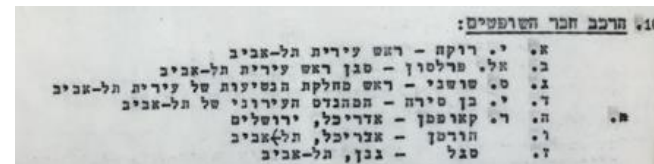
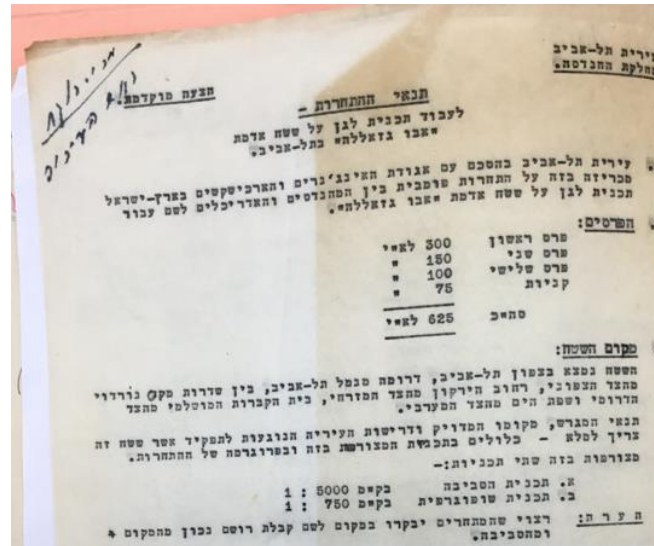
מחנה יונה, בנו ורתנברג, מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

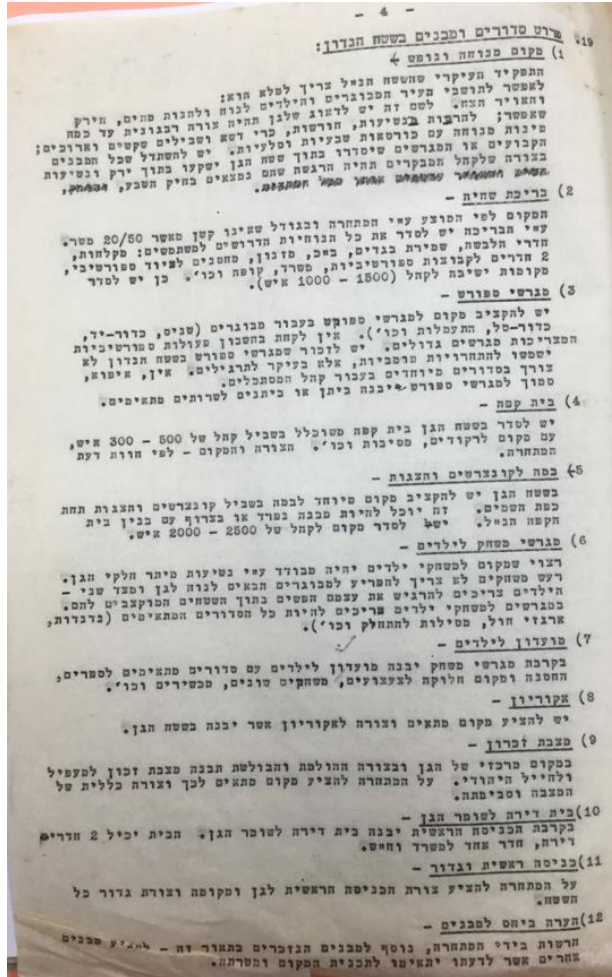
תחרות תכנון הגן

המתחרים התבקשו להציע מיקום לטיילת חופית במחצית הגובה לים, אזורי מנוחה ונופש כך שהמבקרים ירגישו שהם בחיק הטבע ולצידם בריכת שחיה, מגרשי ספורט, בית קפה, במה להופעות, מגרשי משחק לילדים, מועדון לילדים, אקווריום, מצבת זכרון למעפיל ולחיל היהודי, דירה לשומר הגן וכן אפשרות לגידור.

התחרות ככל הנראה לא יצאה אל הפועל, היות ולא נמצאו עד כה מסמכים העוקבים אחר ההצעה.

פרוגרמה לתחרות 1946. מתוך: ע"א

1944

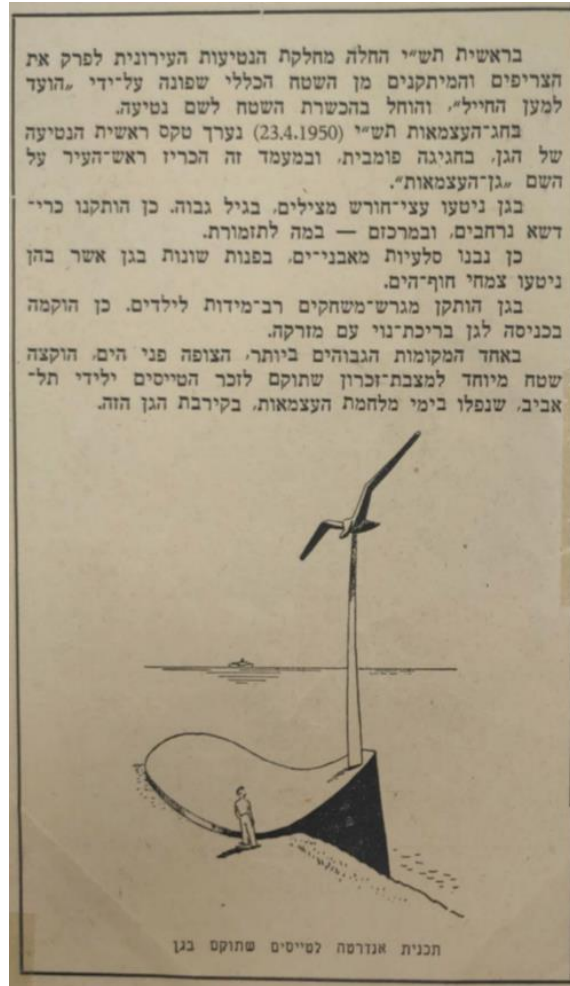
גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פתיחת הגן

על אופיו של הגן עמד אברהם קרוון בסיור שערך במקום. לדבריו, מתכנני הגן שאפו ליצירה רבת ממדים שתסמל את חוסנו ועצמאותו של העם " (גן ונוף ח-2) הדרכים הרחבות, מדרגות האבן ובעיקר הרחבות הפורמליות מבטאות מגמה זו.

הגן תוכנן בסגנון פסטורלי, אנגלי כאשר המדשאות שבמרכזו מוקפות בשיחיות וחורשות עצים. על התכנית חתומים מהנדס העיר עמיעז, אדריכל העיריה רייך והגנן הראשי קרוון.

טקס הפתיחה נערך ב-2 בנובמבר 1952 יום הצהרת בלפור.

ברושור הפתיחה

מדרגות הכורכר בשנות ה-50. גן ונוף

צילומים מתוך סרט חנוכת הגן 8 נובמבר 1952. https://jfc.org.il/news_journal/27645-2/93952-2/

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור פתיחת הגן

צילומים מתוך סרט חנוכת הגן 8 בנובמבר 1952. https://jfc.org.il/news_journal/27645-2/93952-2/

פ. שושני/פנן ראש העיר וירד ועדת הנטיעות

תכניתנו לנטיעה בשנה החדשה

נטיעות בעיר העתיקה ביפו, בראשונה לאורך שפת הים נמצא תל-אביב ועד גבול בת-ים, והשכונות החדשות בבוסתן הלאומי, בנחלת-הקדש, ועוד

המאורע החשוב ביותר במפעלי השפור של עיריית תל-אביב בשנה האחרונה, היה בלא ספק – פתיחת גן-העצמאות לצבור.

הגן הזה אינו רק פאר גני תל-אביב – בגלל מצבו הטופוגרפי, סידורו הנפלא, רקעו וסביבתו – אלא גם אחד הגנים הנאים ביותר בארץ כולה, ואולי לא רק בארץ. סגולות הטבע ויד האדריכל והגנן נצטרפו כאן יחד ליצירה גדולה כלולה בהדרה. הגן הזה בצפונה של העיר מושך טיילים ומבקשי-נופש מכל קצות העיר. בחדשי הקיץ האחרונים החלה עיריית לערוך בגן הזה קונצרטים לעם, וכך הובאו לידי מציגה עונג-נופש עם עונג מוסיקה תחת כפת השמים, באוויר צח. על רקע נוף ודשא. זהו שלב ראשון בהגשמת התכנית שעיריית תל-אביב תכננה עוד בטרם נפתח הגן הזה – לעשותו מרכז לשעשועים. שעשועים אלה – בצורת קונצרטים, הצגת סרטים משעשעים ומחנכים, וכדומה. – ירוכזו בעתיד בגן ביתר גני העיר שבמרכז (גן-מאיר), בד' רום (גן התקוה), וגם בגני יפו.

אנו עומדים להרחיב את גן-העצמאות בשנת תשי"ד – גם בשטחו. בראשית השנה יעבור לרשות הגן השטח בן 40 הדונאמים של "מחנה יונה", ייהרסו הצריח פים הבנויים שם כיום, ויוחל בהתקנת השטח למטרות היעודות לו לפי התכנית מתנהל גם משאומת עם הרשויות המוסכות לפתרון שאלת בית-הקברות המוש

גן-העצמאות - פאר גני תל-אביב

הכניסה לגן-העצמאות מרחוב הירקון

מימין: המלון רבי-המידות, "נורדאו פלגה" החולץ ונשלם.

בראשית תשי" החלה מחלקת הנטיעות העירונית לפרק את הצריפים והמית קנים מן השטח הכללי שפונה עלידי "הועד למען החייל", והוחל בהכשרת השטח לשם נטיעה.

בחג העצמאות תשי" (23.4.1950) נערך טקס ראשית הנטיעה של הגן, בחגיגה פומבית, ובמעמד זה הכריז ראש-העיר על השם "גן-העצמאות".

בגן נישטעו עצי-חרש מצלים, בגיל גבוה. כן הותקנו כרידשא נרחבים, ובמרכזם – במה לתזמורת.

כן הותקנו סלעיות מאבניים טבעיות, בפנות שונות בגן אשר בהן נישטע צמחי חוף-ים.

בגן הותקן מגרש-משחקים רבי-מידות לילדים (מגרש-משחקים שני יותקן בשטח התפוס לפי שעה).

בכניסה לגן הותקנה בריכת-נוי במסגרת אבני-מוזאיקה מגוונות, עם מזריקה. ייחוד למצבת העצמאות.

גן העצמאות, שנפתח בראשית תשי"ג בתל-אביב, הוא כיום פאר הגנים של העיר, ואחד הגנים הנאים ביותר בכל הארץ. מצבו הטופוגרפי של המקום, הנבעה הסלעית המתרוממת על חוף הים, שנשמרה בצורתה הטבעית מימי קדם, נוצלה מבחינה אדריכלית-גנית לשם יצירת פנת-חדר, המשמשת זה כשנה כח משיכה לא רק מבין תושבי צפון-העיר, שהגן נמצא בתחומם, אלא מכל קצו העיר. הגן שוקק חיים ותנועה משעות-הבוקר המוקדמות עד שעות מאוחרות בלילה: אמהות צעירות ופעוטותיהם, ישישים ותשושים על משענותיהם, עמלים בשעות מנוחתם, טיילים בימי נופש, וילדים – ילדים מכל הגילים, הבאים לכאן לשעשוע ולמשחק. גן-העצמאות הוא בלא ספק אחד המפעלים העירוניים המפוארים, שנגמרו בשנה האחרונה והועמד לרשות הצבור.

בי"ד מרחשון תשי"ג (2 בנובמבר 1952) נפתח רשמית לקהל במעמד מוזונים ובנאומי ראש-העיר מר י. רוקח וירד ועדת הנטיעות מר ס. שושני – גן העצמאות.

הנאומים ספרו בקצרה על גלגולי הגן הזה, עד שזכו לראות את פתיחתו ומסירתו לרשות הקהל. הודו לכל אלה שטיפלו בתכנית הגן ובביצוע התכנית. כן הביעו דרישה, לפני השטח התפוס לפי שעה בידי הצבא, לשם השלמת תכנית הגן. גן העצמאות משתרע כיום על שטח בן 70 דונאם בערך (שטחו הכללי של הגן בעתיד, לאחר שיפונה מ"מכסר המכביה" ויצורף לו גם שטח בית-הקברות המוש למי, שיועבר למקום אחר, יהיה כ-130 דונאם). הגן נטוע על גבעה שעל שפת הים, וממנה נשקף מראה נהדר אל אופק הים ממערב, אל הרי יהודה מזרחה, אל יפו מדרום ואל מושבות השרון מצפון.

הקרקע, שהיתה ידועה בשם "אדמת אבירגולה", משתרעת בין רחוב הירקון (מזרח) ושפת הים (מערב), ובין רחוב חבקוק (צפון) ורחוב ז'בוטינסקי (דרום). מצדו הצפוני של הגן בנוי המלון רבי-המידות, "נורדאו-פלגה".

גבעה זו, שבעליה הערבים נמנעו מלמכרה ליהודים, נשארה במשך שנים רבות, גם לאחר שתל-אביב התפתחה צפונה, כעין "קרחת" שוממה בתוך העיר הגדולה ותבעה את תיקונה. עיריית תל-אביב נתנה את דעתה על גבעה נהדרת זו שלא תירשכ בידי בעלים פרטיים, ויעדה אותו למטרה ציבורית – לגן נופש בשביל תושבי העיר וילדיה. המשאומתן לגאולת השטח הזה מידי בעליה, שהחל בשנת 1938, היה כרוך בקשיים עצומים, ונמשך שנים רבות. רק בשנת 1942 עלה בידי העירייה לרכוש חלק מן הקרקע מידי יורשיו של בעל הקרקע, במשא ומתן ישיר וחלק ממנה עלידי הפקעה, ובמלחמת-העולם השניה הוקמו על הקרקע הנזל צרי פים ומתקני-שרות שונים של חיל-האוויר המלכותי, אשר החקין שם מחנה הבראה ונופש.

לאחר המלחמה, בשנת 1947, רכשה העירייה מידי הבריטים, לפני עובם את הארץ, את כל המיתקנים האלה.

עם קום מדינת ישראל שימש המחנה למטרות-חירום שונות, שהזמן גרמן. תחילה שכנה בו "מפקדת העם", ובתקופה יותר מאוחרת, הועבר לרשות

24 יוני 2021 ידועות עיריית תל אביב, 14 אוגוסט 1953 *** מתוך אתר "עיתונות יהודית היסטורית", הספרייה הלאומית ואוניברסיטת ת"א ייחוד למצבת העצמאות.

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור תמונות היסטוריות – נוף הגן

יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עת"א

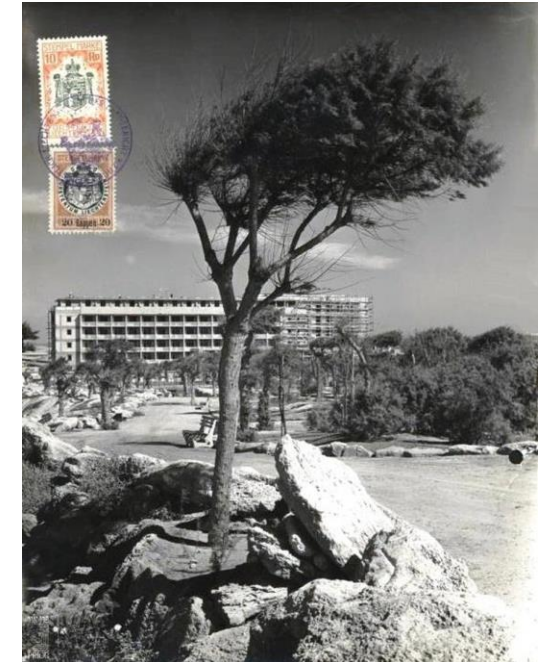
יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עת"א

יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עת"א

גן העצמאות בשנת 1972. צילום: יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עת"א

גן העצמאות בשנת 1952. צילום: וילי פולנדר. ארכיון עת"א

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור תמונות היסטוריות – ח"י החברה בגן

גלוית צבע "תל אביב, גן העצמאות" 1965-1969.
צילום: גלויות פלפוט, הרצליה. מתוך: ישראל הנגלית לעין.

דנדזות בגן, מתוך: 10 השנים הראשונות

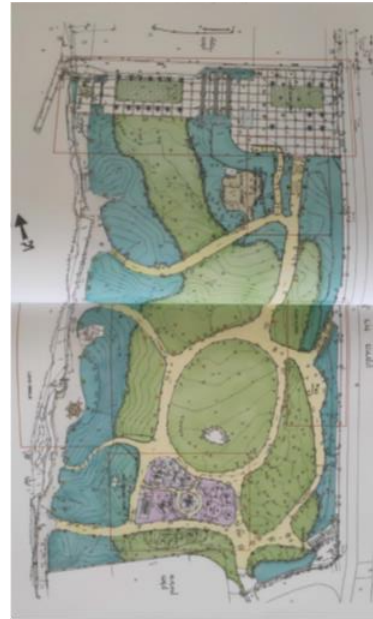
בבורים, 1954. צילום: וילי פולנדר. ארכיון עת"א

ילדים מתגלשים במגלשות הגן, 1952.
צילום: וילי פולנדר ארכיון עת"א

מפה 1944, הספרייה הלאומית

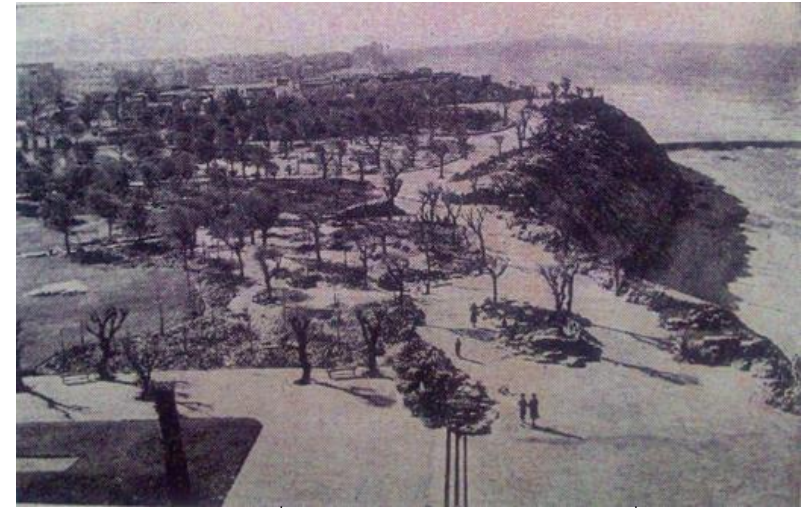

תכנית צבי דקל לגן המשוקם, ליסובסקי, 2021

הגן הוקם על רכס כורכר המתנשא לגובה שבין 12-25 מ' מעל פני הים. הרכס מתרומם בתלילות מעל שפת הים השטוחה והרמה מכוסה בגבעות חול וכורכר קשה ורך.

בעקבות כשלון הנטיעות על הרכס הוחלט על שינוי הטופוגרפיה הטבעית. חלקו המזרחי והמרכזי של הגן נחפר והוגבה חלקו המערבי. (דוכובני, 1979, עמ' 611)

הפרש הגבהים בין לב הגן ובין רחוב הירקון נתמך על ידי סלעי חוף להדגשת החלל הסגור של הגן.

המדשאה המוגנת על ידי החורשות והטופוגרפיה המורמת במערב. צילום מאמצע שנות החמישים מתוך: עשר השנים הראשונות, ארכיון עת"א.

מבט מרחוב הירקון אל עבר הגן. השדה לגן ולנוף

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחייה

בתכנון הגן הושם דגש על שימוש בצמחייה המאפיינת את אזור החוף, אותה ניתן לחלק לשלוש קבוצות:

1. צמחי ביסוי וצמחיה נמוכה (עד 30 ס"מ): טיון בשרני ירוק עד, עדעד מפורץ, קריתמון ימי, נר הלילה החופי, אוכם, אהל.

2. צמחיה בינונית (עד 50 ס"מ): פיטוספרום יפני, מלוח קיפח, מיאופורם מזהיר, אראוקריה נאה, צברים לסוגיהם השונים.

3. צמחיה גבוהה (עצים): אשל קטן הפרחים, תמר, זית, פיקוס מחליד, שיטה מכחילה, אזדרכת מצויה, הרדוף הנחלים, אלת המסטיק.

חלק גדול מהעצים גודלו במשתלות העיריה והועברו לגן בבכירים. עצים אחרים הועברו משדרות העיר.

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

צמחית הגן נועדה לעמוד בתנאי האקלים הקשים של קו החוף: רסס מלח ורוחות.

עם שינוי הטופוגרפיה נשתלו מינים פגיעים יותר באזורים מוגנים.

החורשות נועדו לצור חללים אינטימיים.

במקור נטעו במרכז הגן שיחיות שייצרו חללי משנה סביב למדשאה המרכזית. מרבית השיחים הוחלפו במדשאות. הם נותרו בעיקר בשולי הגן.

ברושור הגן 1952, ארכיון עת"א

מקבצי עצים בגן 2021

גן העצמאות. צילום: כפיר סיון. מתוך: עיריית תל-אביב-יפו | Tel-Aviv | Flickr

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

רשימת עצים קיימים בגן

עצים מאוקלמים:

אזדרכת מצויה
פיקוס מחליד
אילנתה בלוטית
סיסם הודי
ציקס מופשל
מיש בונגה
דרקונית קנרית
פיקוס גדול-עלים
פיקוס השדרות
פיקוס מעוקם
פיקוס קדוש
אקליפטוס - מינים שונים
אלמוגן רחב-עלים
לגונרית פטרסון
ינבוט המוסקיטו
וויניגטוניה חסונה
אלון הגלעני (ים תיכוני אבל לא מקומי)

עצי ארץ ישראל:

אשל הפרקים
אשל החוף

בשנת 2024 נטעו בגן 100 עצים לפי רשימות היסטוריות וכן בוצעו פעולות שתילה רבות ביחד עם הקהילה.

רשימת הצמחיה מתוך מצגת עיריית תל אביב

תצ"א אזור גן העצמאות 2021 - gisn.tel-aviv.gov.il/iview

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - מערכת התנועה בגן

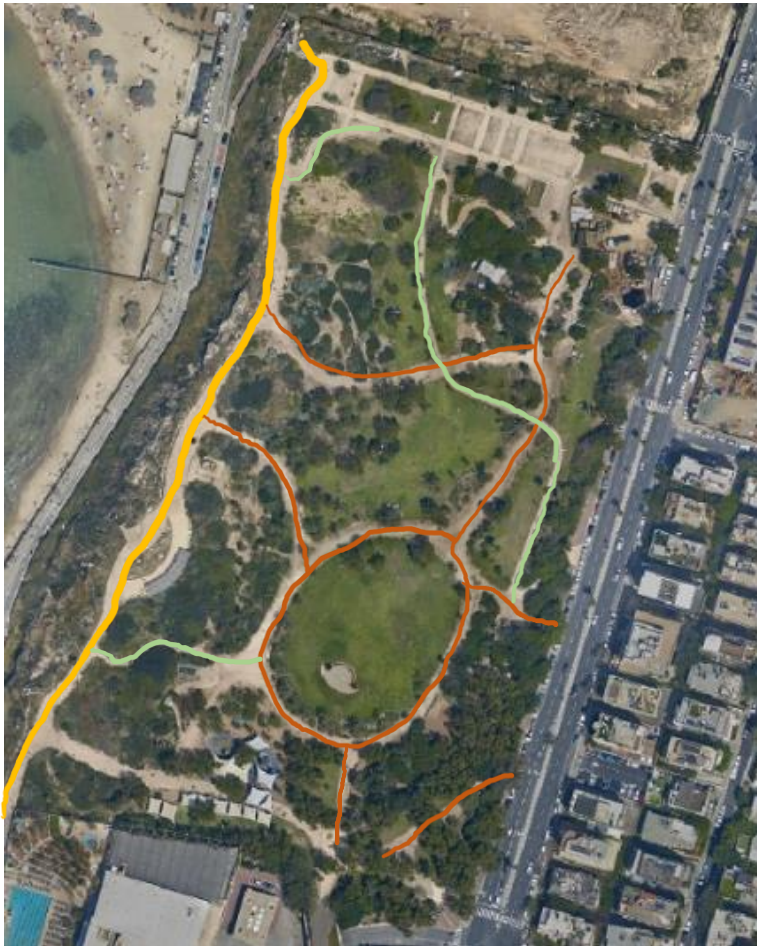
התנועה בגן התחלקה לשני צירים בכיוון מזרח מערב החוצים את הגן בשוליו וכן למערכת שבילים רכה בלב הגן.

לצד השבילים המוסדרים, נפרצו בגן שבילי טיול צרים ומתפתלים.

טיילת החוף משקיפה אל עבר הים וממנה שתי ירידות לחוף.

שביל הגן המרכזי מקיף את רחבת הדשא שבלב הגן. בשוליו חורשות והוא מגדיר את חלל הגן הפתוח. השביל שולח זרועות אל עבר חלקי הגן האחרים.

שבילי טיול כבושים מוליכים לשולי הגן.

תצ"א אזור גן העצמאות 2021 - gov.il/iview gisn.tel

- טיילת חופית
- שביל מרכזי
- שביל משני
- ציר כניסה

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - בניהוסות וחזיתות

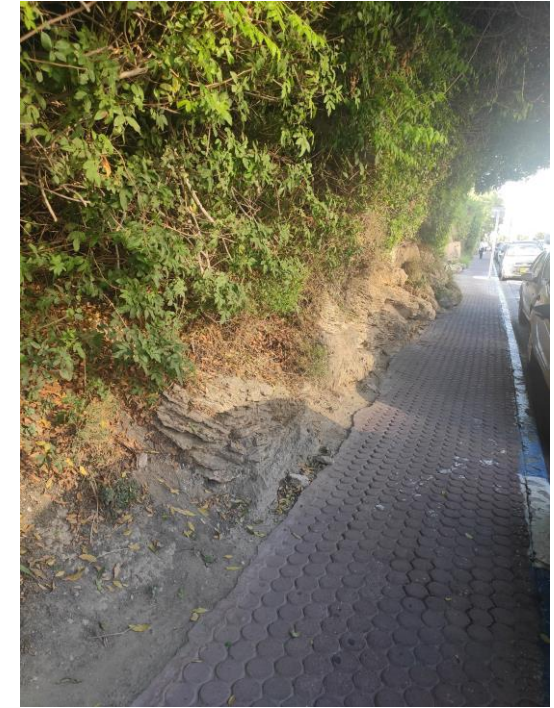
בניסה משד' נורדאו 2022

חזית לאורך הים

בניסה דרומית

חזית לאורך רחוב הירקון

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - הכניסה הצפונית

הכניסה הצפונית מול רחוב נורדאו תוכננה כרחבת כורכר גדולה בסגנון פורמלי.

ממנה התרומם גרם מדרגות רחב ומונומנטלי מלווה בערוגות בנויות ובהם ציקסים.

הרחבה העליונה היתה שתולה בדשא ובשוליו עצי תמר בוגרים.

מהרחבה היתה כנראה כניסה למלון שרתון.

צילום: בנו ותנברג. מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

גלוית צבע "תל אביב, גן העצמאות" 1965-1969 .
צלם: גלויות פלפוט, הרצליה. מתוך: ישראל הנגלית לעין

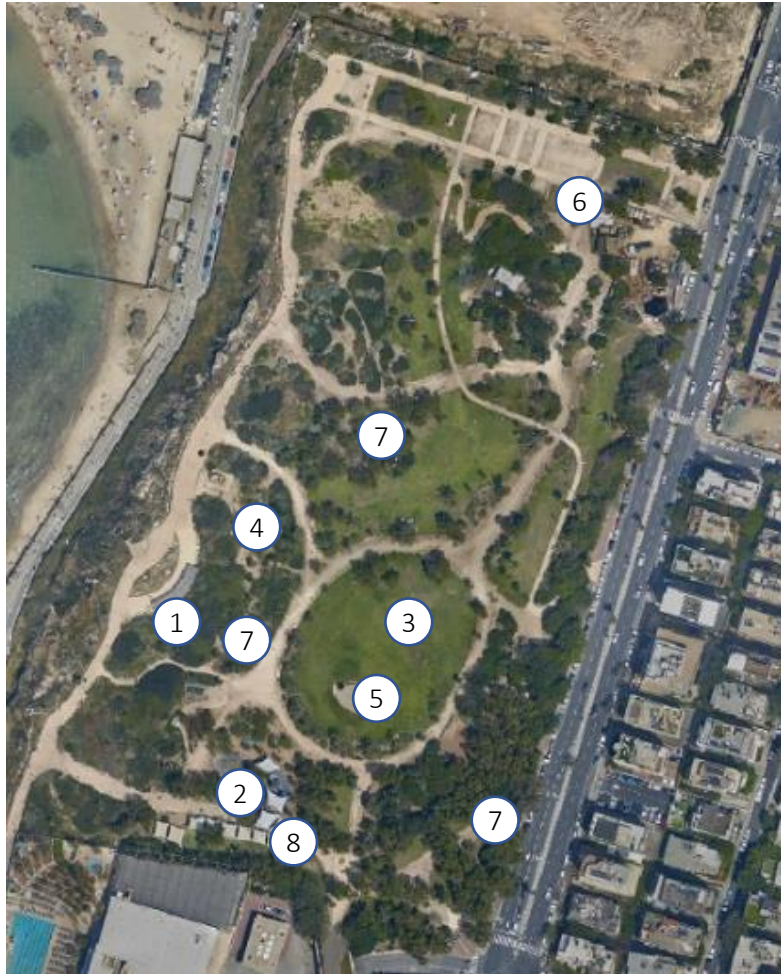

שדרת התמר בראש מהלך המדרגות שלא שרדה

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - שימושים

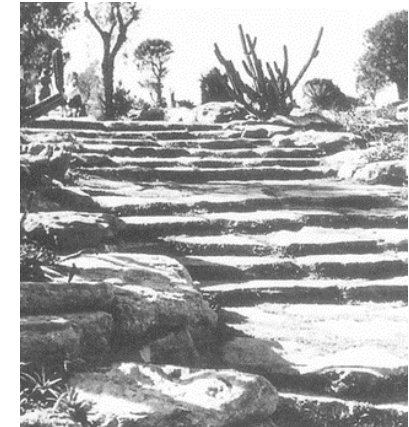
- 1- נקודת תצפית
- 2- אזור משחק
- 3- מדשאות
- 4- פסלים
- 5- במה
- 6- ברכת נוי
- 7- חורשות

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח: כורכר

1. אבן כורכר לראש הקיר ולחיפוי הקירות.
2. אבן ים למדרגות הפיסוליות בבניסה הצפונית.
3. סלעי כורכר לאורך רחוב הירקון.
4. אבני צד כורכריות בשולי השבילים.
5. מצע כורכר בשבילי הגן.

מדרגות כורכר, 1952. צילום: וילי פולנדר. ארכיון עת"א

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים: ריצופים

בגן כיום, קיימים מקטעי ריצוף היסטוריים לצד מקטעים שחודשו.

ריצופים מקוריים היסטוריים:

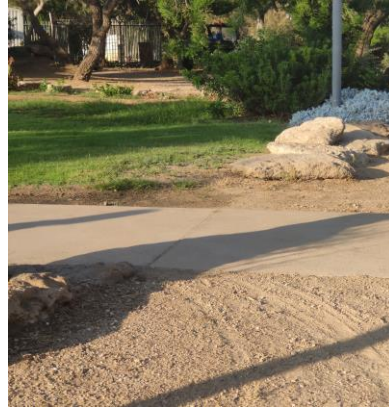
1. שביל העשוי מכורכר מהודק ובשוליו אבנים מסותתות.
2. שביל ממצע כורכר מהודק.

ריצופים מחודשים:

4. בטון סרוק בגוון הדומה לכורכר, ובשוליו לעיתים, אבני כורכר.
5. ריצוף הבמה בפלטות אבן.
6. שביל אספלט ובשוליו אבן מנוסרת.

ריצוף פני הבמה מאבן

שביל מבטון

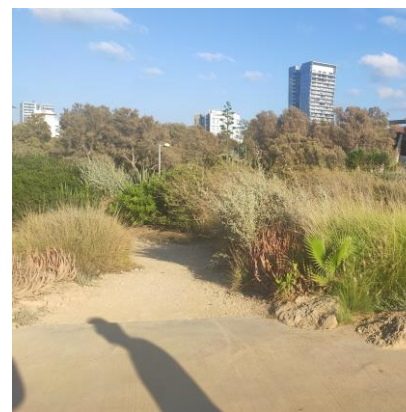
טיילת מבטון

שביל בטון סרוק ובשוליו אבני כורכר

שביל אספלט ובשוליו אבנים מנוסרות

מפגש בין טיילת מיציקת בטון ושביל כורכר

שביל כורכר מהודק ובשוליו אבנים מסותתות

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים: מדרגות וקירות

בגן כיום, קיימים מדרגות וקירות היסטוריים לצד מקטעים שחודשו.

קירות ומדרגות היסטוריים:

1. קיר אבני כורכר וקופינג מכורכר.
2. מדרגות מפלטות כורכר.
4. מסלעה מאבני כורכר.
6. שולי ריצוף מכורכר.

קירות ומדרגות מחודשים:

3. מדרגות בטון, קירות המשלבים לוחות כורכר דקים וקיר כורכרית יצוק.
5. מדרגות יצוקות.

1

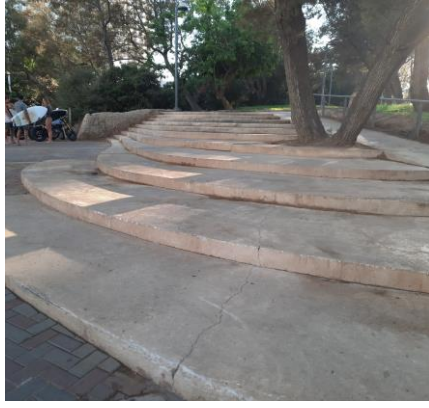
2

3

4

5

6

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים: מדרגות וקירות

צילום: בנו רותנברג.
מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

מעקה בשולי הטיילת

מדרגות, מסלעה וצמחיה, רחבת כורכר וספסל

הטיילת רוצפה במצע כורכר מהודק והתוואי שלה היה אמורפי. את השביל תחמו אבני כורכר.

בתוך מרחב הטיילת מוקמו ערוגות שתילה מאבני כורכר וביניהן צמחית חוף.

את הטיילת בביון החוף תחמו אבני כורכר וגדר מעץ אקליפטוס.

חומר דומה שימש לפרגולה שלא נשמרה.

סלעי כורכר בגבול הטיילת

צילום: בנו רותנברג.
מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - אלמנטים ייחודיים: פסלים

אנדרטת השחף הוקמה לזכרם של טייסי חיל האוויר, אהרן דוד שפרינצק ומתתיהו סוקניק, שנהרגו במלחמת העצמאות כאשר מטוסם נפגע מאש מצרית והתרסק ב-4 ביוני 1948, בים למול חופי תל אביב האנדרטה בנויה מעמוד בטון בגובה של תשעה מטר, הניצב בקצה רחבה מעוגלת, מוגבהת ומחופה באבן. בראשו פסל ציפור מתכתי ברוחב של ששה מטרים. הציפור פונה מערבה אל הים וראשה פונה דרומה. כנפה הימנית ישרה ככנף מטוס והשמאלית נטויה ככנף ציפור.

על גבי סלע כורכר ליד הרחבה נקבעה לוחית ועליה הכיתוב: **לזכר הטייסים שיצאו להגן על העיר והארץ ולא חזרו.** מתחתיה נקבעו שתי לוחיות הנושאות את שמותיהם של שני הטייסים.

"אנדרטת השחף", בנימין תמוז ואבא אלחנני (1956)

"שער לשלום", פייטרו קשלה.
הפסל הועבר ממילאנו לגן העצמאות בשנת 1972

"פסל בגן", דב פייגין (1982). ויקיפדיה

מעריב, 9 בינואר 1972.
מתוך: אוסף העיתונות,
הספרייה הלאומית של ישראל

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - אלמנטים ייחודיים: במה

מבנה הבמה מופיע בשרטוט המקורי של הגן כמו גם בסרט הפתיחה. הבמה תוכננה שבגבה צמחיה. כיום הינה טובלת בדשא.

מבנה הבמה הנוכחי שוקם עלי ידי צבי דקל בשנת 2009.

ככלל במות תזמורת היוו חלק בלתי נפרד מהגן העירוני הפסטורלי ושמשו להופעות פומביות.

גן העצמאות - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - אלמנטים ייחודיים: בריכת הפסיפס

בריכה מעוטרת בפסיפס. הבריכה המקורית תוכננה ועוטרה על ידי הפסל שמעון צבר בפסיפס של חיות שונות.

הבריכה הנוכחית שוקמה ושוחזרה על ידי האמנית טלי שרמן.

הכנת הפסיפס על ידי שמעון צבר, 1952, צילום: בנו רותנברג. מתוך: אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית.

מתוך סקר טבע שנערך בשנת 2012*

ע"י עירית תל אביב

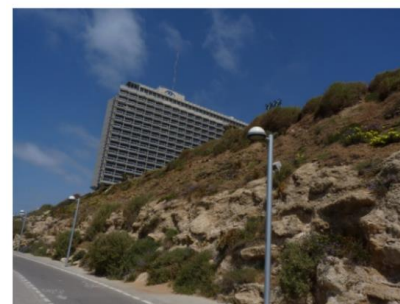
:

תאור כללי: שצ"פ מפותח בו קיים גן ציבורי שהוקם על תשתית הכורכר המאפיינת את המצוק.

מגוון מיני עצי וצמחי נוי ומדשאות.

פריחה מרשימה של צמחי בתה חופית על גבי המצוק ובמת המצוק.

שריד אחרון לבית הגידול המצוקי בתחום העירוני.

מראה כללי (מצוק)

פרגה צהובה

מתוך סקר טבע עירוני תל אביב יפו, 2012

מאפיינים:

בתי גידול: מצוק, כורכר, חול, מגוון.

תצורות צומח: בתה חופית, מגוון.

יחידות צומח: רב פרי בשרני – אפרית אדומה, עדעד כחול – חבצלת החוף, לוטוס מכסיף – נר הלילה החופי.

צומח ייחודי: פרגה צהובה, שחליל מכופל, חבצלת החוף, אהל הגבישים, לחך גדול.

בעלי חיים: מינים עירוניים מובהקים- ציפורי שיר.

אתרים חשובים: אזור המצוק.

חשיבות ברצף- חיבור לאתרים אחרים: נמוכה. בלב אזור בנוי ללא חיבור לשטחים פתוחים.

מינים פולשים צמחים: טבק השיח.

ציפורים: מאיינה, זרזיר בורמזי.

רמת השתמרות השטח: נמוכה - גבוהה. שטח מגוון ומוסדר בחלקו. באזור המצוק רמת השתמרות גבוהה יחסית.

* סקר טבע עדכני אמור להתפרסם בהקדם (2025)

קרקע: חול, חמרה, כורכר מורפולוגיה מצוק, במת מצוק, מישור, שיפועים מתונים.

מורכבות טופוגרפית - (מופעי נוף):

גבוהה -מצוק, שטח מגוון, מסלעות

חזות כללית: אחת מנקודות התצפית המרהיבות בעיר. שילוב מעניין של גן ציבורי עם בית הגידול המצוקי.

מסקנות והמלצות:

חשיבות האתר:

- מצוק ובתה חופית עשירה, האחרונה בתחום העירוני המפותח.
- צמחי חוף נדירים.

שמירה וטיפול של ערכי טבע קיימים:

- מניעת ריסוס וביסוס בשטחים לא מגוננים.
- שימור המצוק ללא פגיעה בצמחייה.

שיקום ושיחזור בתי גידול מערכות אקולוגיות:

- הגדלת השונות של בתי הגידול.
- שתילת מינים בסכנת הכחדה ושימוש במינים מקומיים בגיוון.
- פיזור זרעים ופקעות של מינים מקומיים בשטח הכורכר הבלתי מגוון.
- יצירת מחסות טבעיים לבעלי חיים.
- פיזור קופסאות קינון לציפורי שיר.

תרשים בתי גידול וערכי טבע

מקרא

גן העצמאות - מצב קיים

מצב סטטוטורי

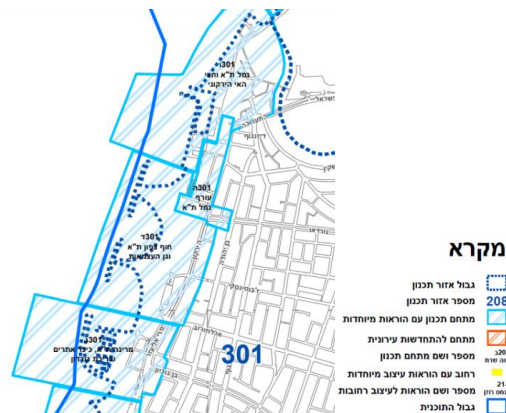
הפארק מוגדר כשטח פתוח בהווה ובעתיד. לפי תכנית המתאר הוא מיועד למתחם עם הוראות מיוחדות תחת ההגדרה של מתחם חופי.

לפי נספח העיצוב העירוני, הפארק מוגדר כמכלול טבע עירוני והמצוק מוגדר להגנה ולשימור.

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח אזורי ייעוד

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח אזורי תכנון ומתחמי תכנון

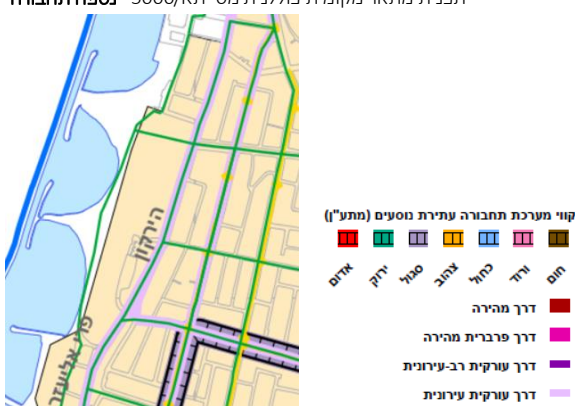
תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח עיצוב עירוני

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח מצב מאושר

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח תחבורה

גן העצמאות - שינויים לאורך השנים

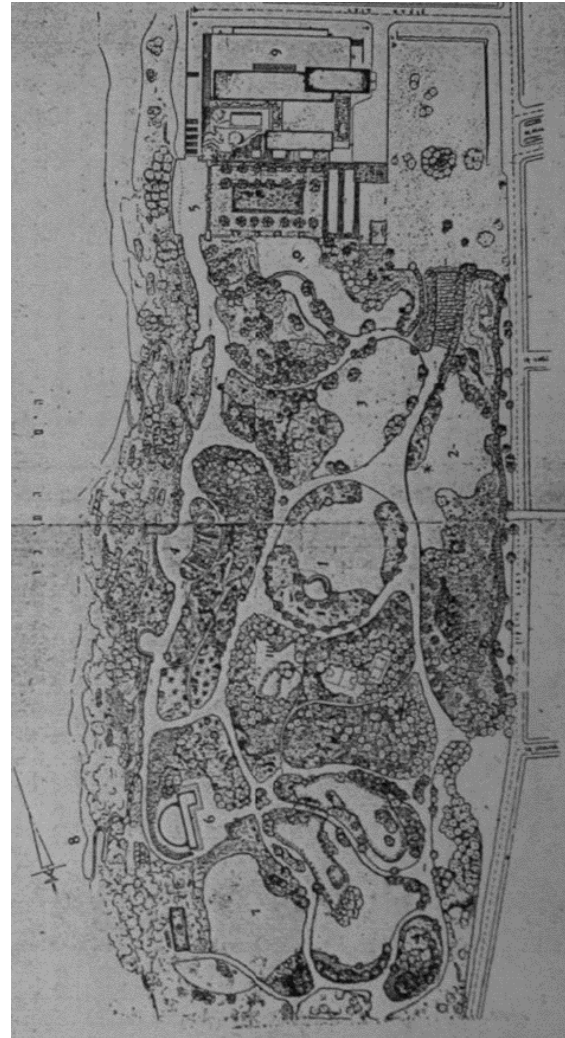
שלבי פיתוח

בשנת 1959 נראה שחלקו הצפוני והמרכזי של הגן בוצעו לפי התכנית שהופיע בברושור ביום החנוכה.

אזור מחנה יונה טרם פונה וגם הכניסה הדרומית נראה שטרם הוסדרה.

אזור בית הקברות והשטח ממזרח למלון המתוכנן נשאר בשלב זה ללא טיפול.

בשנת 1987 נחנך גן שפיגל שמדרום למלון הילטון.

ברושור הגן

תצ"א משנת 1959, מתוך: ארכיון עת"א

גן העצמאות - שינויים לאורך השנים

תכנית צבי דקל, מנעד, 2009

תכנית החידוש נועדה להשיב את הגן לתפארתו תוך שמירה על אופיו המקורי.

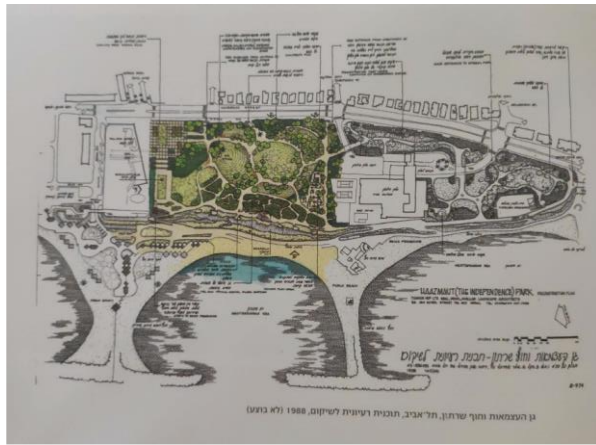
- תכנון עם הקהילות הסמוכות ועל פי תקנות הנגישות. הוספת מתקני משחק וכושר וכן פרגולה המשקיפה אל הים.
- שיקום הצמחייה המקורית, והקטנת שטחים בהם התפשטה הצמחייה.
- שמירה על שבילי הכורכר תוך שימוש בכורכר ובבטון בגוון כורכרי.
- חידוש מערכת ההשקיה לשטחי הגינון הקיימים והמתוכננים.
- פתיחת קטעים של נוף הפארק לרח' הירקון – יצירת מבט אל הגן וממנו.
- חידוש מערכת התאורה-הארת שבילים ורחבות.
- עיצוב רחבת הכניסה הצפונית.
- שיקום של בריכת הנוי, עם עיטורי המוזאיקה והמזרקות.
- טיפול במדרגות הכניסה הצפוניות הרחבות-החלפת מדרגות שבורות בחדשות.

מתוך: ארץ הצבי והדקל בעריכת ליסובסקי

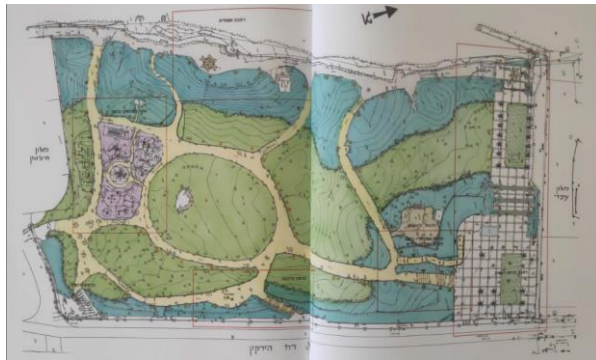

מתוך: ארכיון אגף שפ"ע

- טיפול בקירות.
- טיפול בפסלים.
- טיפול בסלעי ים קיימים בתחום הפרויקט.
- פיתוח רחבות תצפית בטיילת המצוק, עם סככות צל, ספסלים וכו'.
- 'הכנסת' אנדרטת השחקן לתחום הגן ע"י העברת הגדר שלאורך הטיילת מחוצה לה. (פירוק גדר קיימת ובניית גדר כבלים חדשה).
- יצירת כניסה ורחבה מרח' הירקון דרך 'מנהרת העצים'. בניית מדרגות תקניות במקום דרך העפר המקורית, הלא תקנית.
- פיתוח אזורי משחק וכושר.
- טקס חנוכת הגן התקיים ב 8 בליו 2009 במסגרת חגיגות המאה לתל אביב.

מתוך: ארכיון אגף שפ"ע

מתוך: ארץ הצבי והדקל בעריכת ליסובסקי

גן העצמאות - שינויים לאורך השנים

רחבת הכניסה הצפונית

רחבת הכניסה המרכזית מצפון שמרה על המבנה הפורמלי כפי שתוכנן בשנות החמישים.

במשך השנים הקירות והמדרגות לא שרדו את שני הזמן וחלק מהצמחיה נעלם. בעיקר נעלמה שדרת התמרים שבראש גרם המדרגות (ראה תמונה משמאל למטה).

שיקום הגן בחלק זה כלל את חידוש המדרגות והקירות, יציקת חלק מהשבילים בבטון, הצעה לריצוף רחבת הכניסה שלא מומשה, שיקום בריכת הנוי וחידוש הנטיעות בעיקר בשתילת מדשאות על פני שיחיות שתוכננו בשנות החמישים.

בשנת 2024 נטעו עצים בוגרים ברחבת הכניסה הצפונית לפי רשימות הסטוריות.

ברשור הגן

גרם המדרגות עם הקמת הגן.
צילום: בנו רותנברג

תכנית שיקום צבי דקל

תצ"א 2021

שדרת הדקלים מול חזית מלון שרתון שלא שרדה

גן העצמאות - שינויים לאורך השנים

הקהילה הלהט"בית

במשך שנים שימש הגן מקום מפגש לקהילה הלהט"בית אשר נהנתה ממרחבי הגן החבויים.

"באזורים החשוכים הרחק ממרחב המחיה של זונות הרחוב... גברים, מציעים שירותי מין תמורת תשלום..באותו גן ציבורי באזור הטיילת בתל אביב, שהפך למקום המפגש של הומו'. לכאן מגיעים גברים מזדקנים המחפשים בן זוג ללילה. לרוב הם פוגשים בנערים צעירים, שנפלטו מהחברה וממקום העבודה, בשל היותם שונים...לפעמים תוך כדי עבודה, הם גם מוצאים בן זוג כלבבם ועוזבים את הגן".

"גברים במקצוע" ("דיעות אחרונות", אזולאי, 3.8.79)

התופעה גונתה בעתונות הממסדית והגן הפך לזירה של מאבקים פוליטיים ופיסיים ששיאם היה באירוע הוויגסטוק שיצא מהגן ב 1998.

<https://www.youtube.com/watch?v=5AdtKkEkeCY>

"גן העצמאות לאחר שיפוץ אכן יפה ומושקע, ומגיע לכל הציבור ליהנות ממנו, אבל אם ההומואים ירגישו מודרים ממנו הם יצטרכו למצוא מקומות אחרים לפעילויותיהם. לפני שהעירייה והעומד בראשה מחליטים להאיר כל פינה בעיר, כדאי שישקלו ברצונות להשאיר כמה פינות אפלות, שיאפשרו גם ליושבי הארונות לעשות כרצונם בלי לפגוע בציבור וברגשותיו. מאוד יפה לתמוך פעם בשנה במצעד הגאווה, וטוב שיש מרכז קהילתי, אבל זה יהיה בלתי נסבל אם משמעות המוסדות האלו תהיה שבכל שאר המקומות הקהילה צריכה לטשטש את נוכחותה. מגן העצמאות יצא ויגסטוק 1998 המהפכני, ואם תורגש שוב מצוקה יצאו משם גם המהפכות הבאות"

שביט, בקצה המואר של העיר, המרחב השלישי (בלוג)

הירושלמי, ערוגות הבושם, מוסף הארץ, 23.4.2010

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הנוף האורבני-היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני-היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

מאפייני גן העצמאות בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גן העצמאות ניטע בשטח ששימש בעבר כשוליים של העיר ובהם מחנה צבאי, ובית קברות מוסלמי. עם הקמת המדינה ובמסגרת פיתוח חוף הים הוחלט על הפיכת המרחב לגן כחלק מרצועת הנופש לאורך שפת הים.

הגן ממוקם על רכס הכורכר ומשמר (אם כי באמצעים מלאכותיים) את אופיו הטבעי של המסלע המקומי ואת צמחיית הבר המקומית.

כבר בתכנית גדס (1925) שטח הגן זוהה כריאה טבעית לעיר תל אביב

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

הגן מבוסס על הטופוגרפיה הטבעית ושימושיו מתבססים על תכונותיה. שולי מצוק הכורכר משמשים לטיילת ולתצפית. אזורי החול משמשים לנטיעת מרבדי דשא וצמחייה הזקוקה להגנה מפגעי רסס הים.

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

הגן משקף את תפיסת התכנון של אברהם קרוון שביקש ליצור מרחב ירוק, טבעי לשימוש הציבור.

לכניסות ולמעברים לגן תפקיד מרכזי במימוש גישה זו והם פונים לרחוב.

המרחב המרכזי של הגן עוצב כמרחב פתוח המעודד פעילויות משחק ושימוש במדשאות הרחבות, בעוד השוליים ניטעו חורשות ועצים להפרדה בין הגן וסביבותיו.

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

הגן משקף את תרבות הגנים האופיינית לגני ישראל בעשורים הראשונים להקמתה: שילוב עקרונות תכנון גן פסטורלי עם תנאי המקום ליצירת תבניות נוף אידאלי ישראלי. החורשות בגן מדגישות את נרטיב הייעור המזהה עם ההתיישבות בישראל. בגנים אלו פרוגרמת הגן היתה בעיקרה שבילי טיול, מנוחה, תצפית והתכנסות, פניות למשחק שולבו במידה מצומצמת יחסית לגנים כיום. תרבות הגינות התבססה על עיבוד פני הקרקע המקומיים, תחזוקת צמחייה חסכונית במים ושימוש בחומרים מקומיים. אופי האלמנטים האדריכליים מינימליסטי ומשקף השקעות כלכליות צנועות. הגן הוקם על ידי פועלים זמניים לא מקצועיים (40-35 ביום).

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הקשרים רחבים אלו כוללים.
ממדים לא-מוחשיים של מורשת,
הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9).

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת
כוללת של פיתוח בר קיימא (סעיף 10).

מאפייני גן העצמאות בהקשר לסעיפי ההמלצה:

מרכיבי זהות לא מוחשיים בגן הם:
חגיגות ופעילות במסגרות חינוכיות,
קהילתיות ומשפחתיות, פורמליות ולא
פורמליות.

בעבר שימש הגן מקום מפגש לקהילה
הלהט"בית אך לאחר שיקומו נפגע
שימוש זה.

הגן מספק את שרותי המערכת
האקולוגית בניהול הנגר בתחומו,
בתרומה להקטנת אי החום העירוני,
בהגדלת המגוון הביולוגי באמצעות
משיכת מינים שונים לגן, ובעיקר
באספקת שרותי פנאי ותרבות ציבוריים.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי שמה לה
למטרה לשמר את איכות הסביבה
האנושית, לשפר את השימוש היצרני
ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך
הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את
המגוון החברתי והתפקודי שלהם.
הגישה משלבת את המטרות של שימור
המורשת

האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי
והכלכלי. היא נטועה ביחסים מאוזנים
ובני קיימא בין הסביבה האורבנית
לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור
ההווה ודור העתיד בשילוב הירושה
מהעבר (סעיף 11).

גן העצמאות מהווה חלק בלתי נפרד
מטיילת החוף של תל אביב ומהמרחב
הציבורי הפתוח של צפון העיר.
הגן נתפס כריאה ירוקה, פיזית וויזואלית
לתושבי העיר. עם השנים השתנו
הפעילויות בגן, לצד שמירה כמעט מלאה
של מאפייניו המקוריים. במשך השנים
נוספו בגן אזורי משחק, גינת כלבים
ושופרה מערכת התנועה על מנת
לאפשר נגישות טובה לחלקי הגן.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי רואה
בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב
לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת
כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים,
כדי להבטיח שהתערבויות עכשוויות יהיו
משולבות בהרמוניה עם המורשת
בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון
הקשרים אזוריים. (סעיף 12)

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי לומדת
ממסורות ומתפיסות של קהילות
מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות
לאומיות ובין-לאומיות (סעיף 13)

קהילות הגן השתנו במשך השנים. בעת
הקמתו היה הגן חלק בלתי נפרד
מהטיילת של תל אביב ומרצועת
המלונות שלאורך שפת הים. במשך
שנים שמש הגן את הקהילה הלהט"בית
ובשנים האחרונות תפסו את מקומה
קהילות תושבים מהשכונה הסמוכה
ומכלל העיר.

מרחביו הציבוריים של הגן כיום
מאפשרים מגוון נרחב של פעילויות.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

הערכה:

הגן העבשוי שומר על עקרונות התכנון של אברהם קרוון ועל החידוש הרגיש של צבי דקל ומשרד מנעד הממשיך את מסורת התכנון של קרוון, תוך התאמתה להווה.

הגן העבשוי משמש קהילות רבות והוא פתוח ומזמין לכל.

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני הגן:

תצורות הצומח – חורשות, נטיעת עצים
בקבוצות ובבודדים, נטיעת שיחים כחיץ בשוליים ובאיים מגוונים בחלל המרכזי של הגן.

מערכת התנועה ומוקדים ייחודיים – פסלים, שבילים ומדרגות כורכר.

הגן הינו מערכת דינמית ולפיכך מרכיבים כמו מיני עצים, שיחים, ריהוט הגן ושימושים התואמים את רוח המקום ניתנים לשינויים כל עוד הם תואמים את עקרונות התכנון והשפה המקורית של הגן.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים

מאחר והעצים הם שריד עקרי מימי הקמתו של הגן מומלץ לשמור על שלד הצמחיה הקיים, להשלים את הנטיות החסרות במינים שהופיעו בתכניות

יש להקפיד לא רק על סוגי הצמחיה אלא גם על אופן הצבתה המקורי כחורשה, כמבנה פורמלי או כמרחב טבעי..

כל קירות הכורכר והריצופים בגן ובעיקר מדרגות הכורכר בסמוך לכניסה הצפונית של הגן ראויים לשימור ולשיקום כאלמנט יחודי.

לגבי שאר מרכיבי הגן יש להמשיך ולטפח אותם לטובת הקהילה ולפי צרכיה המשתנים.

יש להמשיך ולטפח את הצמחיה החופית כך שתיצור חללים ומבטים פתוחים ולא סבכים בלתי נתנים למעבר.

חשוב לשמור ולטפח את כל אזורי השיחים שנתרו בגן ולא לעקור אותם לטובת מדשאות.

ערכים בלתי מוחשיים:

הנוף העירוני, הציבורי והפרטי מבטא את האינטראקציות המתמשכות בין אנשים למקום. הערכים, המסורות והזיכרון המשותף של תרבויות מן העבר או שמתקיימות בו בהווה מהווים את המרכיבים הבלתי מוחשיים של מורשת התרבות.

ערכים בלתי מוחשיים עשויים לבוא לידי ביטוי במקומות המשמשים לאירועים, פסטיבלים, מופעים, עלייה לרגל, טקסי פולחן והנצחה. פרקטיקות מסורתיות. זיכרונות וסיפורים על אירועים ואישים הקשורים במקום, מקומות הקשורים בפעילות סביב צומח מקומי ואתרי מקור לחומרי יצירה מהווים גם הם רכיבי מורשת לא מוחשיים.

קטגוריות אלה מצביעות על הערכים הלא מוחשיים הקיימים והמוטמעים במקומות ובאירועים ערכיים של חיי יומיום ומועדים מיוחדים.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת ערכים בלתי מוחשיים בגן

הגן בשמו וברטוריקה שלוותה את הקמתו מבטא את החשיבות שהעניקה העירייה ליצירת גנים כביטוי לקוממיות ישראל. הגן נחנך ביום הצהרת בלפור וחידושו נחגג בפתיחת חגיגות המאה לתל אביב: שני מועדים בעלי חשיבות לאומית ועירונית.

הגן מבטא המשכיות תכנונית מימיו של פטריק גסד ועד עצם היום הזה, כאשר בגן נשמר איזון עדין בין שימור התשתית הגיאולוגית של הגן וצמחייתו החופית ובין פיתוח הגן לצרכים המשתנים במשך כשבעים שנה.

הגן מהווה עדות לפועלו של אברהם קרוון כאדריכל נוף בעל מעוף וכשרון.

יש לעודד את הקשר בין הגן והקהילות הסובבות אותו בפעילויות קהילתיות, סביבתיות וחינוכיות.

חומרים נוספים

- תל אביב של פעם, VTLV: האנציקלופדיה של תל אביב:
<http://www.vtlv.co.il/?gallery=74>
- אונגר, בת אל, (28 בינואר 2019), "מהו טבע עירוני? המקרה של גן העצמאות בתל אביב", אורבנולוגיה: <https://urbanologia.tau.ac.il/gan-haatzmaot/>
- יעקובסון, מיכאל, (24 בפברואר 2018), "סיבוב באנדרטת הטייסים בגן העצמאות", חלון אחורי:
<https://michaelarch.wordpress.com/2018/02/24/%D7%A1%D7%99%D7%91%D7%95%D7%91-%D7%91%D7%90%D7%A0%D7%93%D7%A8%D7%98%D7%AA-%D7%94%D7%98%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%92%D7%9F-%D7%94%D7%A2%D7%A6%D7%9E%D7%90%D7%95%D7%AA/>
- שביט, אמנון, (11 ביוני 2010), "בקצה המואר של העיר", המרחב השלישי:
<https://amnonshavit.wordpress.com/2010/06/11/%D7%91%D7%A7%D7%A6%D7%94-%D7%94%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%A8-%D7%A9%D7%9C-%D7%94%D7%A2%D7%99%D7%A8/>
- תכניות סטטוטוריות
- המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומינהל שימור רשות העתיקות.
- סקר טבע עירוני
- ישראל הנגלית לעין
<https://www.ybz.org.il/?CategoryID=1086&ArticleID=5079#.YSORVo4zY2w>

תצלום היסטורי של הרחבה מ-1977. מבט ממזרח. מתוך ynet

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט

כללי

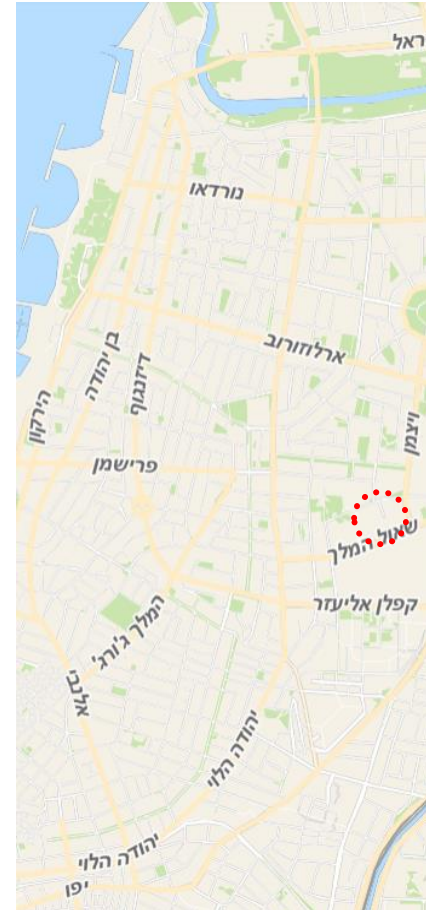
כתובת: שד' שאול המלך 25-27-29

גוש וחלקה: גוש 6111, חלקות 819, 871, 870, 858, 830, 821, 820

שטח: כ-13.5 דונם (כולל גן הפסלים)

מתכנן: אדריכלים יצחק ישר ודן איתן, בשיתוף משרד אדריכלות הנוף יהלום-צור

שנת הקמה: 1971

מפה, GIS. 2022. עיריית תל אביב-יפו

מפת מיקום תצ"א, GIS. 2022. עיריית תל אביב-יפו

רחבת מוזיאון תל אביב הינה כיכר עירונית מרוצפת התחומה על ידי שלושה מבני ציבור: מוזיאון תל אביב לאומנות מצפון-מערב, בית המשפט מצפון-מזרח והספרייה העירונית בית אריאלה מדרום-מערב.

בהתאמה למבנים מרחב הכיכר עוצב גם הוא בסגנון ברוטליסטי והיא מהווה מרחב פתוח ייחודי שמור יחסית מבחינת הסגנון.

הכיכר ממוקמת לאורך שדרות שאול המלך ואל מול הקריה הצבאית.

הכיכר פותחה בשלבים מאז הקמתו של המוזיאון ב-1971. הכיכר המפולסת, ניצבת מעל חניון תת קרקעי ובשטחה פזורים פסלים, וכן צמחייה בערוגות בטון.

סביבתה המיידית של הכיכר כוללת מבני ציבור בלבד, מעט מאוד שטחי מסחר והינה נטולת מבני מגורים – דבר המשפיע על אופייה ותפקודה.

הכיכר מהווה מרחב מקשר בין הרחובות הסמוכים, החניון ומבני בית המשפט, המוזיאון ובית אריאלה וכן משמשת כצומת צירים להולכי רגל לסביבה.

עם השנים המתחם האזרחי-תרבותי התפתח גם כמוקד לאירועי חוץ, למחאות ולהפגנות.

מבט צפון מערבה על הרחבה, 2021

מבט צפונה על הרחבה ועל מבנה המוזיאון, 2022

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט

סגנון

רחבת המוזיאון, simplex 2020

המרחב תוכנן בסגנון ברוטליסטי כחלק מתכנון המוזיאון הנמצא מצפון-מערב לרחבה.

האופי הברוטליסטי של המרחב בא לידי ביטוי בגיאומטריה של הכיכר ושל פרטי הפיתוח, בפרטים ובחומרי הגמר- בריצוף הגרנוליט, בבטון של ערוגות הצמחיה ובבמות של הפסלים.

כמו כן, הוא בא לידי ביטוי גם בתפישה התכנונית הכוללת של המרחב כמתחם תרבות העומד בפני עצמו: מתחם חד-גוני מבחינה פרוגרמטית, הכולל מבני ציבור בלבד.

יחד עם זאת, הרחבה מהווה חלק ממרקם השטחים העירוניים הפתוחים: מהרחבה דרך המעבר בין המוזיאון לבית אריאלה וגינת דובנוב אל כיכר רבין.

שלושת המבנים שסביב לרחבה הם דוגמה לסגנון הברוטליסטי, ותוכננו על ידי אדריכלי דור המדינה (איתן, ישר, רכטר). המבנים שנבנו בשנים שונות, מעידים על התפתחות הזרם והשתכללותו.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרחב התכנון

תצלום היסטורי של המרחב מ-1977. מבט ממערב. מתוך: אחרי המודרניזם

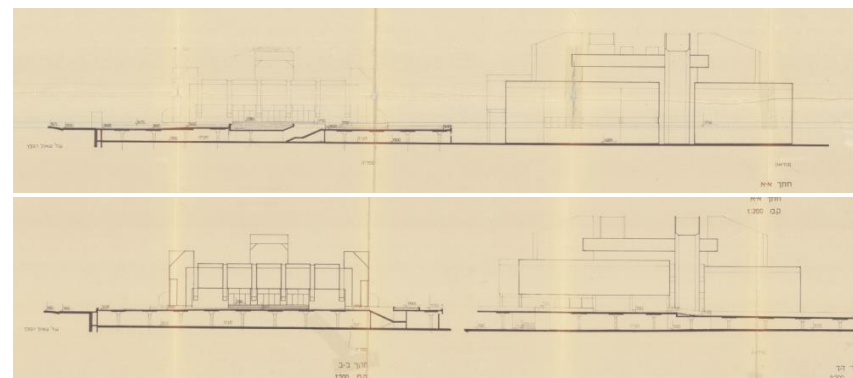
רחבת המוזיאון תוכננה על ידי אדריכלי המוזיאון דן איתן ויצחק ישר, בשיתוף משרד אדריכלות הנוף יהלום-צור. על המסמכים חתום האדריכל יצחק ישר. המוזיאון נבנה בין 1965 ל-1971, בתקציב הקמה של 14 מיליון לירות. מאפיינים בולטים בתכנון המרחב:

תכנון הוליסטי - הרחבה תוכננה יחד עם המוזיאון, גן הפסלים והחניון התת קרקעי. התכנון הכוללני בא לידי ביטוי בקשרי המבט, האור, האוויר והתנועה בין המרחבים השונים.

תנועה חופשית - המרחב מאפשר קישוריות רבה וחופש תנועה, אין בו תוואי ברור וניתן לעבור דרכו בדרכים שונות כדי להגיע למבנים השונים.

מפלסיות - המרחב מחולק לשני מפלסים עיקריים: המפלס העליון של הרחבה, שדרות שאול המלך ורחוב ויצמן, והמפלס התחתון, הצפוני, של רחוב ברקוביץ', רחוב גמזו והחניון שמתחת לרחבה. אלמנט מרכזי ברחבה הם גרמי המדרגות שצמודים לערוגות ומקשרים בין החניון לרחבה ולמבני הציבור שסביבה. הפרשי המפלסים בין רחוב שאול המלך לרחוב ברקוביץ' איפשרו פתיחת חלונות אור יום בחלקים מהחזית הצפונית.

ברטליזם - ניכר בתפישה הכוללת, בפרטים, במבנים ובמרחבים הפתוחים. סימבוליות ורשמיות - כמרחב המכיל מבני ציבור מרכזיים.

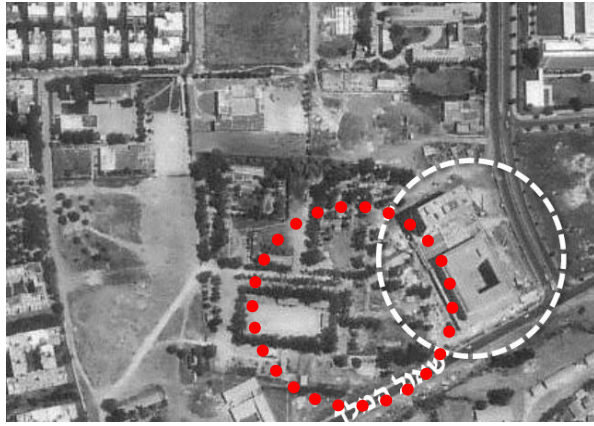
חתכים של המרחב מ-1969. מבנה המוזיאון והחניון שמתחת. מתוך הארכיון ההנדסי של עיריית תל אביב

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

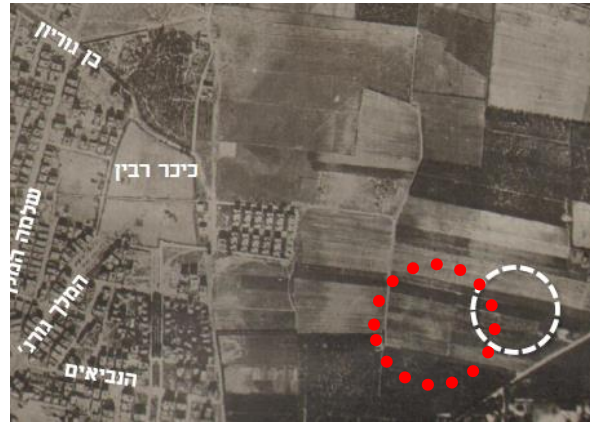
תצ"א ומיפויים היסטוריים

בשנת 1944, היה המרחב שטח חקלאי. בתצ"א משנת 1955 ניתן להבחין בשרידי מחנה צבאי. חלק מנטיעות האקליפטוסים שמופיעות בתצ"א זו נותרו עד היום, כשלד של גן הפסלים ולאורך רחוב ברקוביץ.

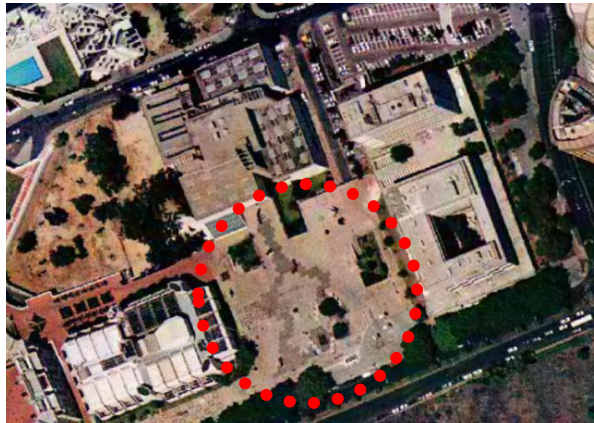
*באדום, מיקום הרחבה.

1965 – מתוך תיק התיעוד - היכל המשפט, ספטמבר 2012. מתעדת: הדס ריקס

1944 – מתוך תיק התיעוד - היכל המשפט, ספטמבר 2012. מתעדת: הדס ריקס

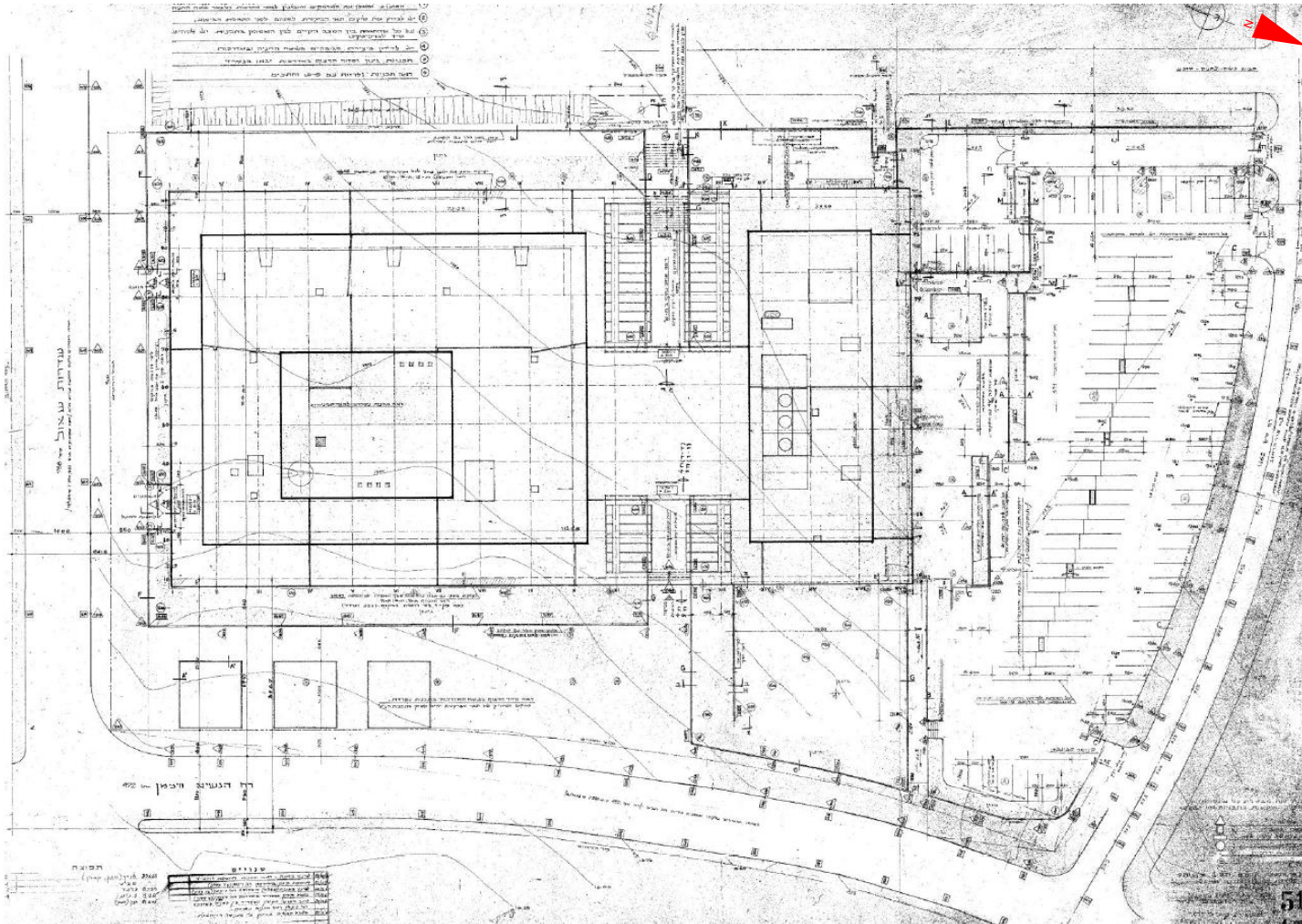
1997 – מתוך GIS עיריית תל אביב-יפו

1955 – מתוך תיק התיעוד - היכל המשפט, ספטמבר 2012. מתעדת: הדס ריקס

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (1) מבנה בית המשפט | כללי

תכנית סביבה מקורית. מתוך תיק התיעוד

מבנה בית המשפט נחנך ב-1965, והוא הראשון שהוקם מבין שלושת המבנים שתוחמים את הרחבה.

המבנה משלב את הצעתו של האדריכל זאב רכטר שזכה בתחרות התכנון וזו של בנו, יעקב. בתכנון המבנה נעשה שימוש נרחב בבטון חשוף, כיאה לסגנון הברוטליסטי.

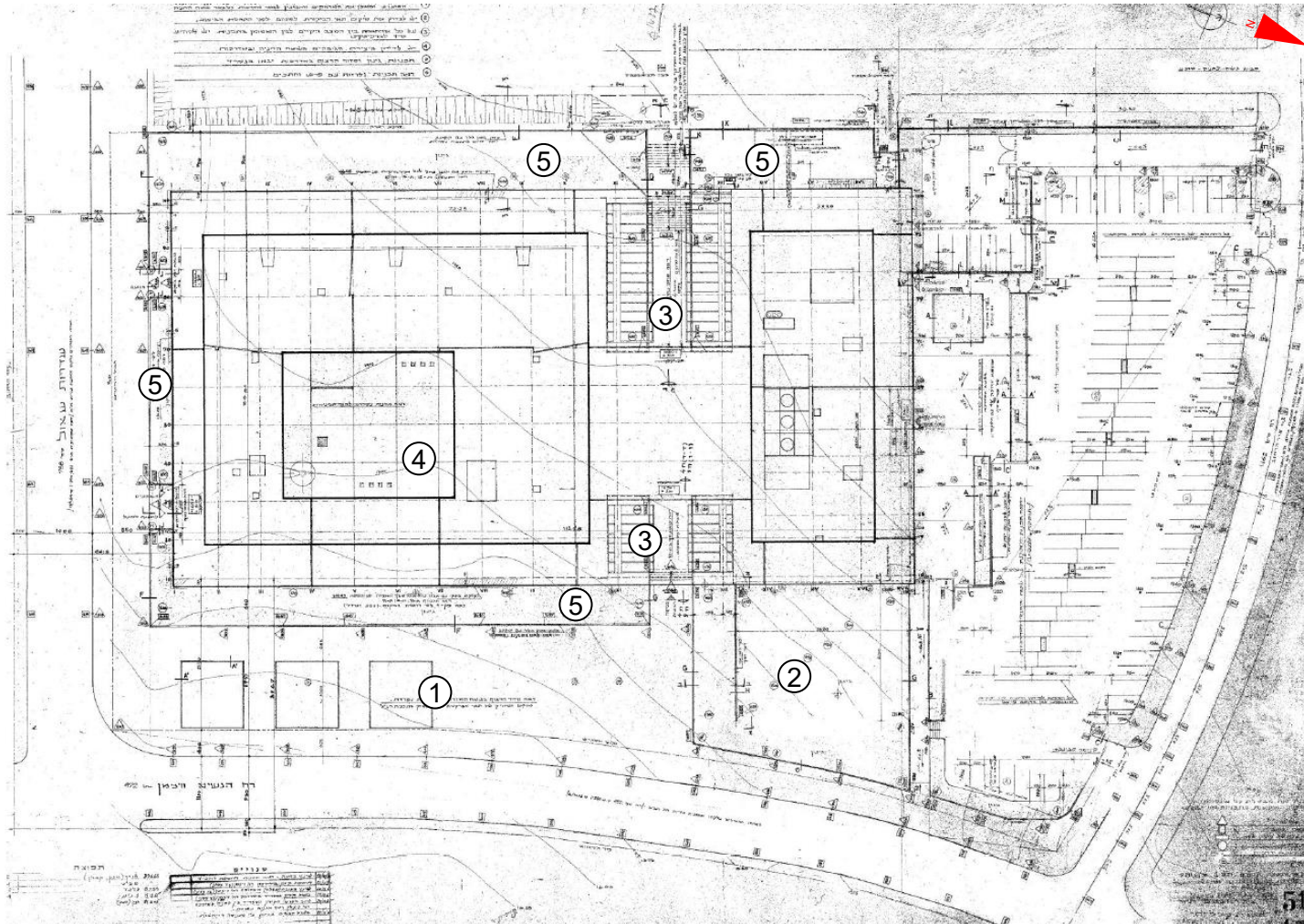
המבנה מורכב מ-3 מסות מרכזיות: נפח דרומי נמוך עם חצר פנימית, אשר משמש כבית משפט השלום. נפח צפוני גבוה וצר יותר, המשמש כבית המשפט המחוזי. "הפודיום" - קומת הקרקע, אשר מחברת בין שני בתי המשפט וכוללת מעבר מרכזי המחבר בין רחוב ויצמן לבין רחבת המוזיאון

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (1) מבנה בית המשפט | המרחב הנופי

תכנית סביבה מקורית. מתוך תיק התיעוד

תכניות המקור למבנה כללו גם את הפיתוח הנופי של המרחב.

פיתוח הנוף הדגיש את הרצף והזרימה של חללי הפנים והחוץ של המבנה.

- תכנון השטחים הפתוחים כלל:
1. רחבת כניסה מרחוב ויצמן (צפ' מז' עם פתחי ערוגות לעצים)
 2. מדשאה
 - 3 מעבר ראשי דרך המבנה לכיכר
 4. פטיו
 5. ערוגה היקפית

תצ"א, GIS, 2021. עיריית תל אביב-יפו

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (1) מבנה בית המשפט | המרחב הנופי

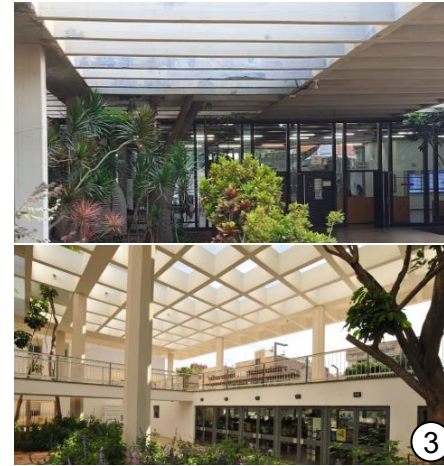
למעלה: תצלום היסטורי, 1965, מבט מרחוב ויצמן. תיק התיעוד
למטה: השטחים הפתוחים שהצטמצמו, simplex 2020

שינויים לאורך השנים
לאורך השנים נוספו תוספות רבות למבנה, שפגעו בסכמה המקורית ואטמו את האזורים הציבוריים. לדוגמא, המעבר הראשי דרך המבנה מרחוב ויצמן לכיכר המוזיאון נחסם מסיבות בטחוניות.
ב-2014 נחנך מגדל חדש לבית המשפט בתכנון אמנון רכטר, המחובר למבנה המקורי מצפון-מערב. המבנה החדש נבנה על גבי שטחים פתוחים ששימשו בעבר כמגרש חניה וכמדשאה. כיום הגישה לפטיו של בית המשפט נחסמה, וניתן לצפות בו אך ורק דרך החלונות הפנימיים של המבנה.

*אמנון רכטר עתיד לשפץ את מבנה בית המשפט המקורי ולהחזירו למצבו הראשוני.

ערוגה היקפית למבנה בית המשפט. צילום מכיוון הכניסה מהכיכר 2022

למעלה: פרגולת הכניסה של בית המשפט, 2021.
למטה: גן יעקב בתכנון רכטר 1965, מתוך ויקיפדיה

למעלה: הפטיו של בית המשפט, מתוך תיק התיעוד.
למטה: אנדרטת חטיבת הנגב 1968, מתוך ויקיפדיה

1,2 כניסה מרחוב ויצמן

חזית המבנה לכיוון צפון-מזרח תוכננה כרחבת כניסה ובה עם מדשאה ונטיעות עצים. עיצוב הרחבה המשיך את הגיאומטריה של המבנה וכלל ערוגה אורכית ושלושה פתחים מרובעים עם עצים, היוצרים חלל של שדרה המקיפה את המבנה. המדשאה תוכננה ובוצעה בקו המשיכי לשדרה.

3. מעבר פתוח

בקומת הכניסה תוכנן מעבר ראשי, בין רחוב ויצמן ורחבת מוזיאון תל אביב. באזור זה תוכננה פרגולת כניסה עשויה מצלעות בטון ופתוחה לשמיים. בין צלעות הפרגולה משתחלים עצים שנשתלו בקרקע. מבנה זה, מזכיר את תכנון הפרגולה בגן יעקב, שתכנון יעקב רכטר.

4. הפטיו

בלב המבנה הדרומי תוכננה חצר פנימית, המכניסה אור ואוויר לחלליו. את האלמנטים בחלל עיצב האמן דני קרוון, וזוהי יצירתו המרחבית הראשונה. בלב הפטיו המרוצף הציב קרוון שלושה אלמנטים פיסוליים מבטון. אלמנטים אלו מופיעים גם באנדרטת חטיבת הנגב, אותה תכנן מאוחר יותר.

5. ערוגה היקפית

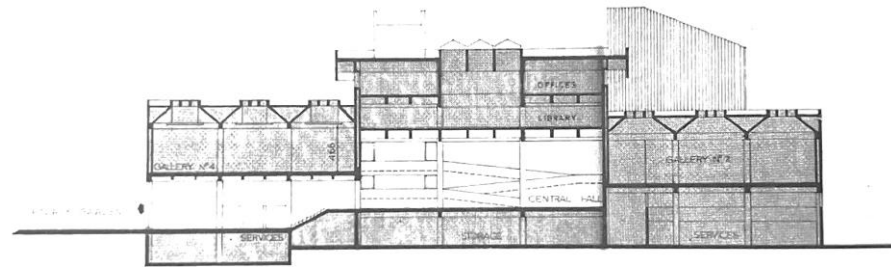
סביב למבנה ערוגת דשא שיחים ועצים ובהם פיקוסים וזיתים

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

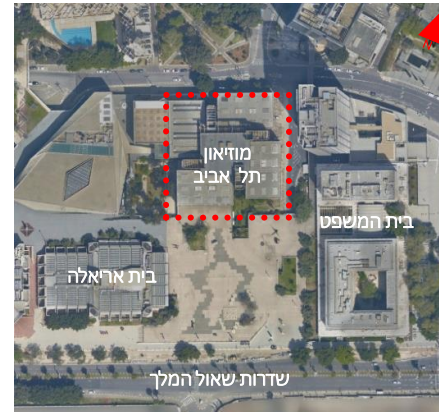
תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (2) מוזיאון תל אביב לאמנות | כללי

תצלום היסטורי משנות ה-70. מבט מדרום-מזרח. מתוך קטלוג תערוכת "הבניין: 50 שנה"

חתך אורכי. מתוך קטלוג תערוכת "הבניין: 50 שנה"

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו

תצלומים היסטוריים משנות ה-70. מתוך קטלוג תערוכת "הבניין: 50 שנה"

המבנה הברוטליסטי נחנך ב-1971 בתור משכנו הקבוע של מוזיאון תל אביב לאחר תקופה בבית העצמאות ובביתן הלנה רובינשטיין.

בתחרות לתכנון המבנה כמו גם הכיכר הציבורית זכו האדריכלים יצחק ישר ודן איתן.

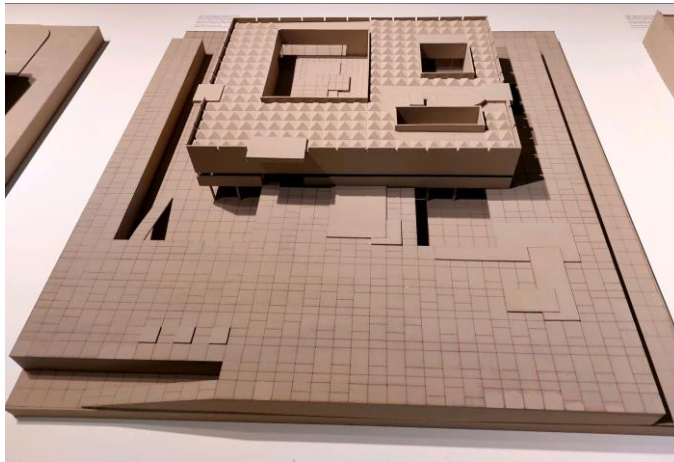
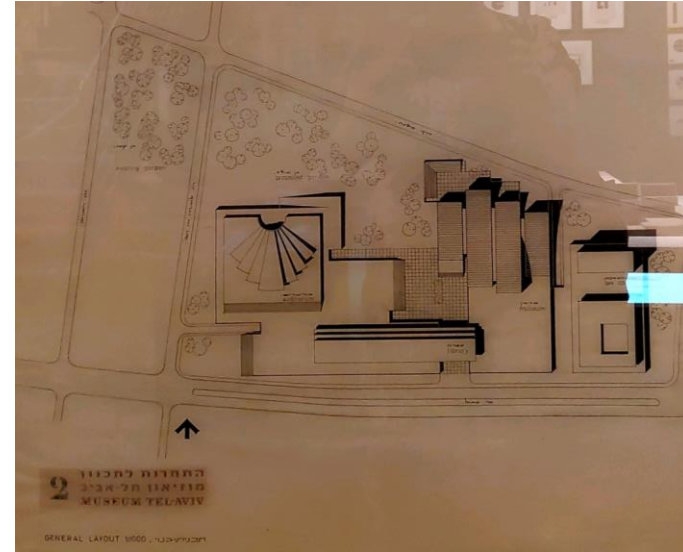
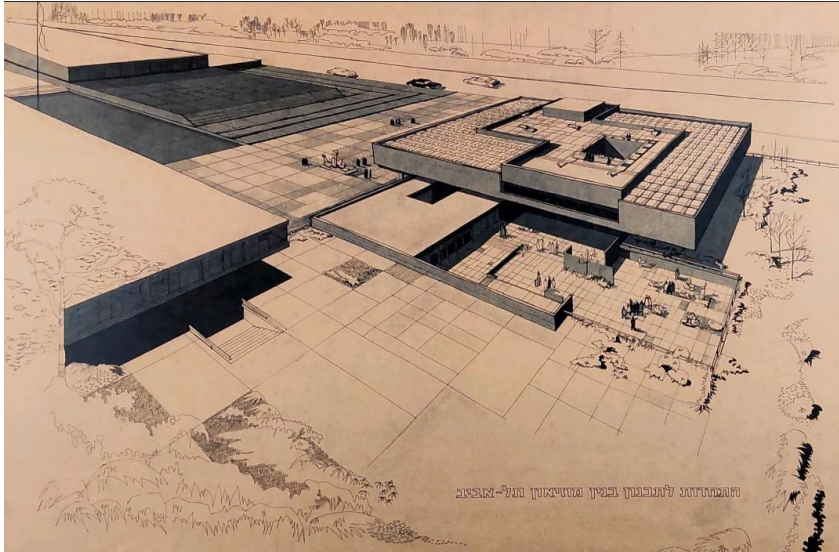
המבנה תוכנן כמבנה קונצנטרי, ובהתאם, כולל ארבעה אולמות תצוגה מרכזיים אשר מאורגנים סביב חלל מבואה גדול.

התכנון הקונצנטרי מנע יצירת קשרי פנים-חוץ משמעותיים והמבנה נותר מנותק במידה רבה מהרחבה שבחוץ, מלבד מבואת הכניסה המוצללת המעודדת שהייה. עם זאת, המוזיאון, החניון, הרחבה וגן הפסלים תוכננו יחדיו ועקרון התנועה החופשית בא לידי ביטוי בשיטוט ברחבה, ובתנועה סביב ערוגות הבטון.

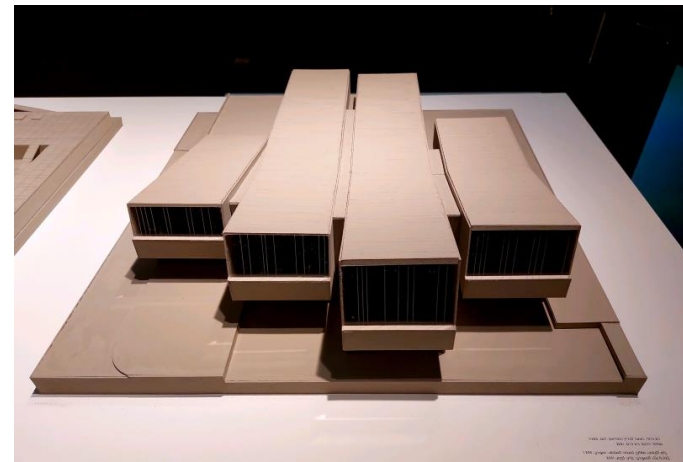
רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תחרות בבין המוזיאון 1964

תערוכת הבניין: 50 שנה ארכיון עזריאלי לאדריכלות מוזיאון תל אביב לאומנות, 2021

הצעה, רכטר-זרחי אדריכלים ופרי מהנדסים

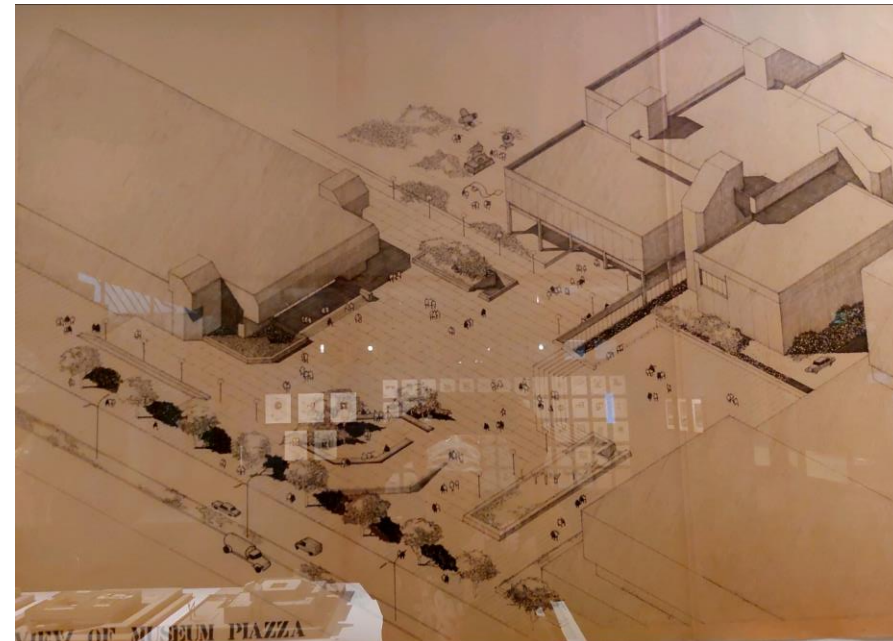
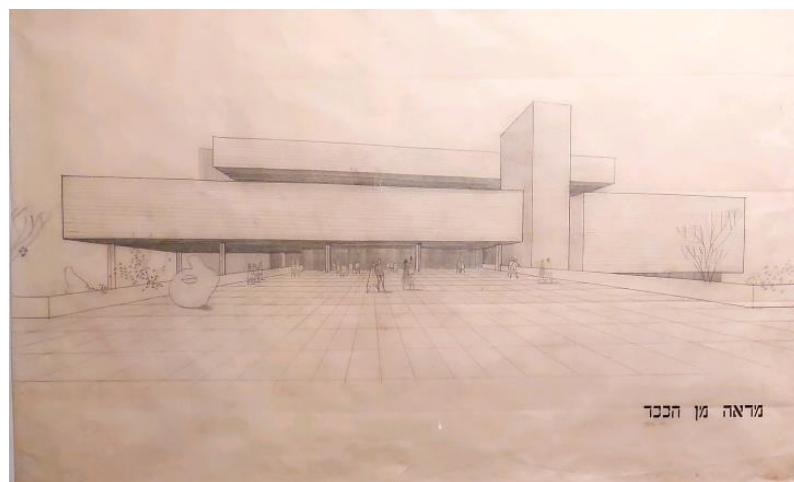
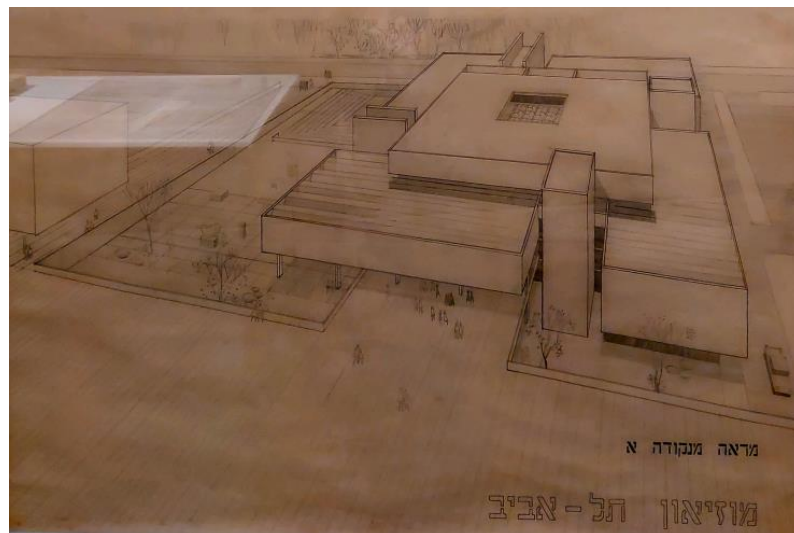

הצעה, רם כרמי. שחזור המודל, גיא כרם

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תחרות בנין המוזיאון 1964

תערוכת הבניין: 50 שנה ארכיון עזריאלי לאדריכלות מוזיאון תל אביב לאומנות, 2021

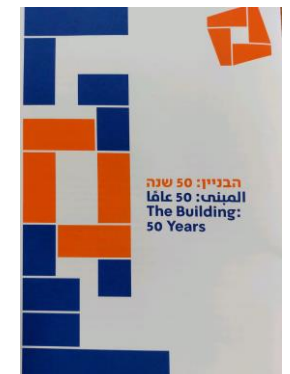
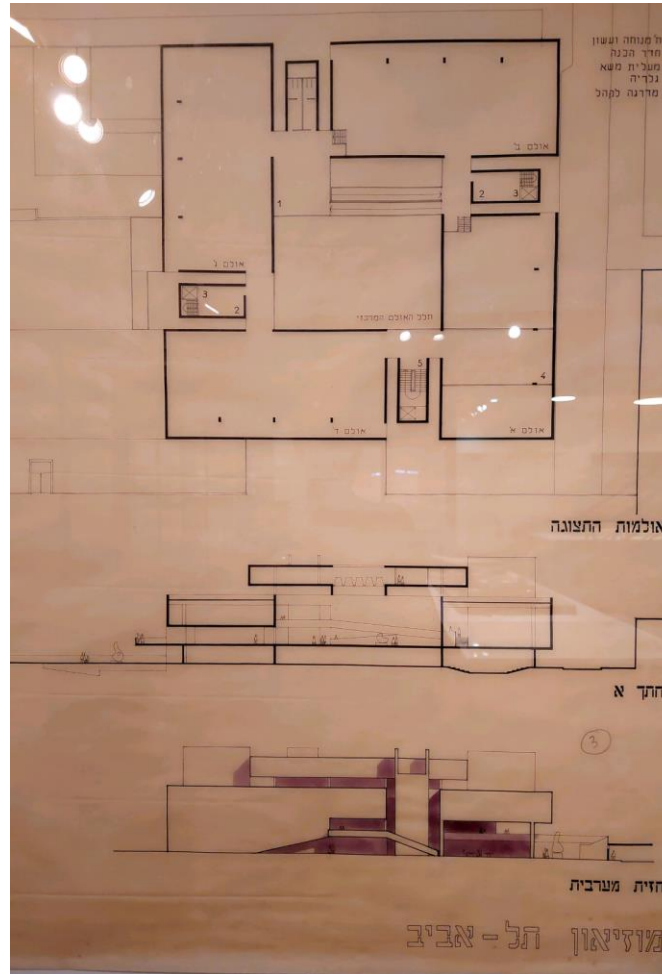
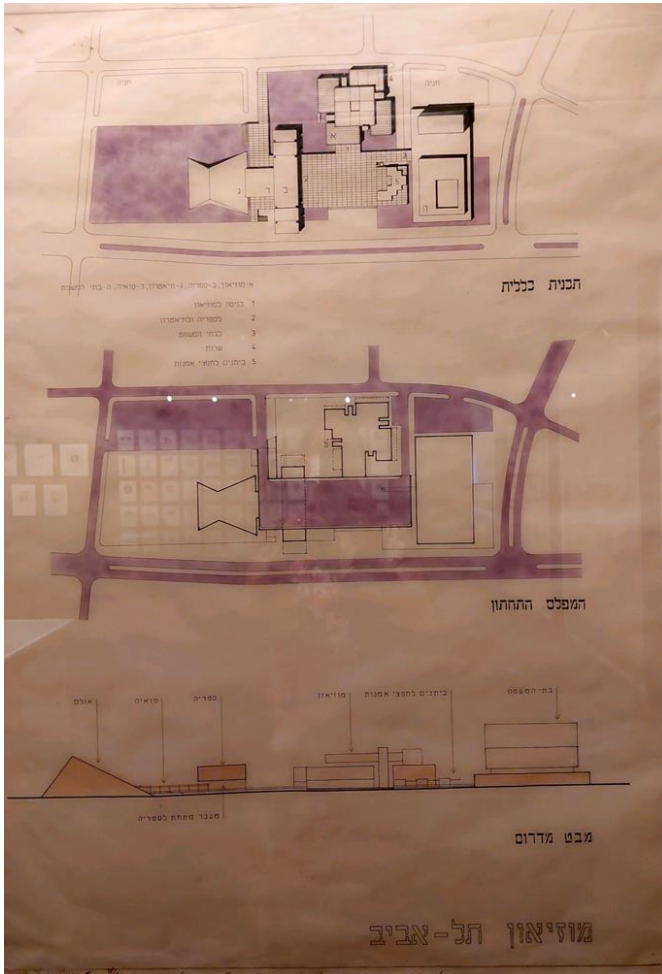

הצעה, דן איתן ויצחק ישר בשיתוף עם דן רז

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תחרות בנין המוזיאון 1964

תערוכת הבניין: 50 שנה ארכיון עזריאלי לאדריכלות מוזיאון תל אביב לאומנות, 2021

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (2) מוזיאון תל אביב לאמנות | המרחב הנופי - גן הפסלים

בפינתו הדרום מערבית של המבנה, במפלס 1-, נמצא גן הפסלים של המוזיאון. גן זה תוכנן להצגה של פסלי חוץ ולאירוח של קבולות פנים. הגן מחובר אל הרחבה הציבורית באמצעות רמפה.

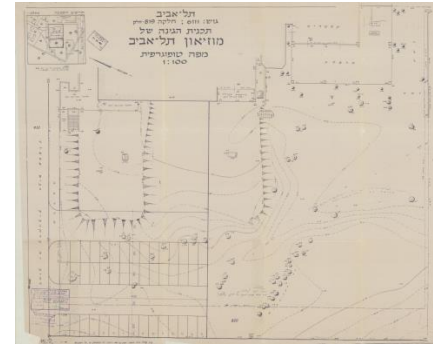
את גן הפסלים תכננו אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור. עקב היעדר תקציב, בעת פתיחת המוזיאון מוקמו בשטח הגן פסלים באופן אקראי. רק ב-1999, עם הקמת אגף ריץ' הושלמה הקמת הגן, על בסיס התכנון של יהלום-צור משנות ה-70.

חלק מהעצים (אקליפטוסים) נטעו ככל הנראה כבר בשנות ה-50, עוד לפני שהמרחב תוכנן. העצים נשמרו, הגן תוכנן סביבם, ואלה הפכו לשלד של הגן.

בפינתו הדרום מזרחית של המבנה תוכננה חצר במפלס הנמוך שמתחבר לרחוב גמזו שמוביל לחניון התת קרקעי. הגינה מגשרת על פערי המפלסים ומכניסה אור לחניון התת קרקעי.

תצ"א מ-1955 – מתוך תיק התייעוד של בית המשפט. בסימון באדום מיקום הרחבה. חלק מהצמחייה המקורית בה קיימת בגן הפסלים עד היום.

מפת מדידה של גן המוזיאון מ-1993, עם סימון טופוגרפי, מבנים ועצים בוגרים. מתוך הארכיון ההנדסי של עיריית תל אביב.

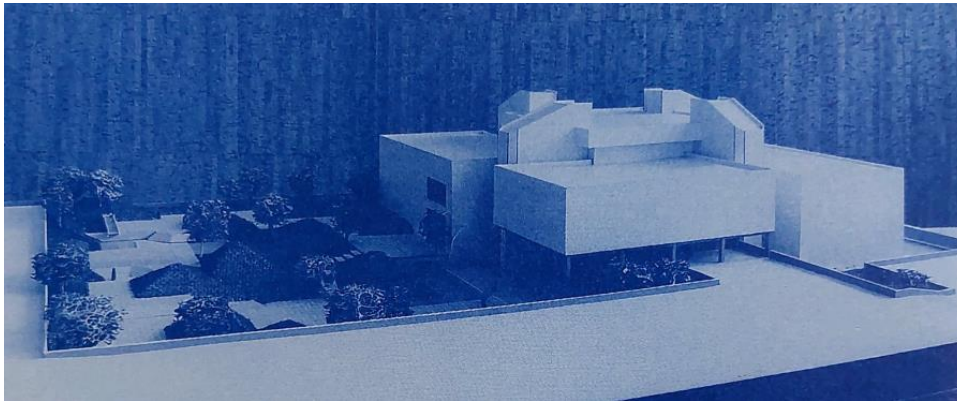
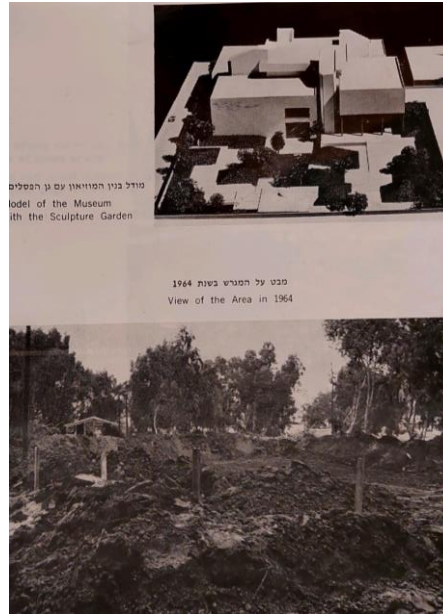

גן הפסלים, 2021

גן הפסלים

גן הפסלים של המוזיאון תוכנן לתצוגה של פסלי חוץ ולאירוח של קבולות פנים. פתיחות, הרצאות ואף קונצרטים. הגן, בשטח שני דונמים, מוקם במפלס הנמוך (1-) של הבניין בצדו המערבי – מיקום המאפשר גישה ישירה מתוך המוזיאון במפלס זה וגישה נוספת, בגרם מדרגות, מן הקומות העליונות. במקביל חובר הגן בגרם מדרגות חיצוני גם למפלס הכיכר, כך שיהווה חלק מן המרחב הציבורי הפתוח שאינו דורש מעבר דרך הבניין. בתחרות לתכנון הבניין הגישו האדריכלים הצעות גם לעיצוב הגן, ובמקביל הוזמנו אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור להציע רעיונות משלהם לעיצובו. בשנות ה-60 תכננו יהלום וצור פארקים לאומיים ואחרים עתיקות ברחבי הארץ, וקבעו במידה רבה את אופיו של מרחב הנוף הישראלי. התכנון למוזיאון תל אביב היה מבחינתם הדמיונית לבחון את רעיונותיהם גם בהקשרים של נוף עירוני, ובתוכניתם הם התייחסו לא רק לנן אלא גם לכיכר הכניסה ולסביבה כולה. עם פתיחתו של המוזיאון ב-1971, מוקמו בשטח הגן כמה פסלים באופן אקראי, מאחר שלא נמצא תקציב להקמתו. במשך השנים הוצבו בו פסלים נוספים, ורק ב-1999, עם הקמתו של אגף ריץ', הושלמה גם הקמת הגן, שנפתח רשמית ונקרא גן הפסלים ע"ש לולה אבנר לזכר דולפי אבנר.

תערוכת הבניין: 50 שנה ארכיון עזריאלי לאדריכלות מוזיאון תל אביב לאומנות, 2021

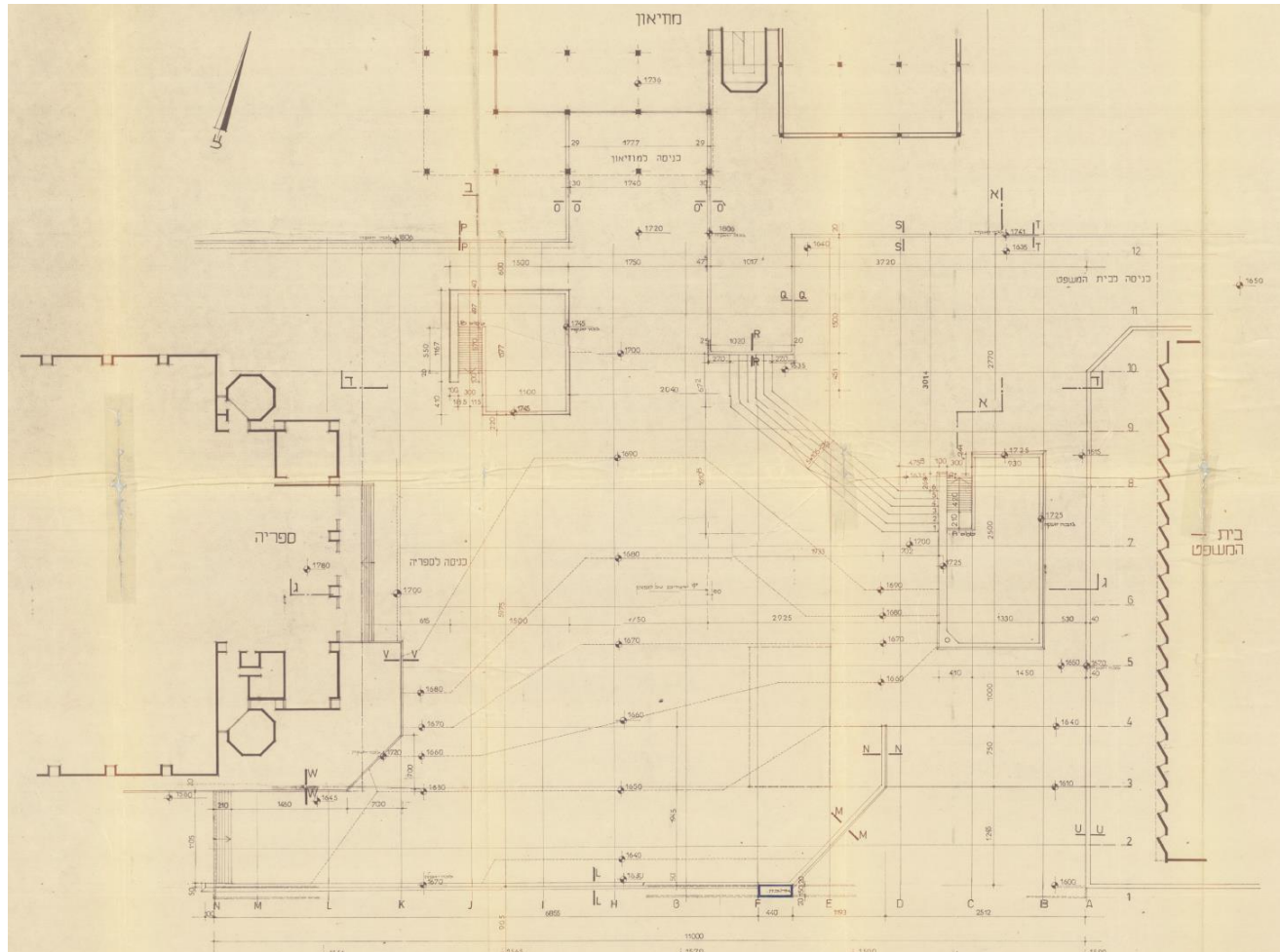

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (2) מוזיאון תל אביב לאמנות

רחבת המוזיאון תוכננה על ידי אדריכלי המוזיאון דן איתן ויצחק ישר, בשיתוף משרד אדריכלות הנוף יהלום-צור. על המסמכים חתום האדריכל יצחק ישר.

התוכנית מיום 14.11.1969 בתכנית מופיעים מפלסיה השונים של הרחבה, ערוגות הצמחייה והכניסות לחניון, וכן ספריית בית אריאלה, שקמה בפועל רק 8 שנים מאוחר יותר, ב-1977.

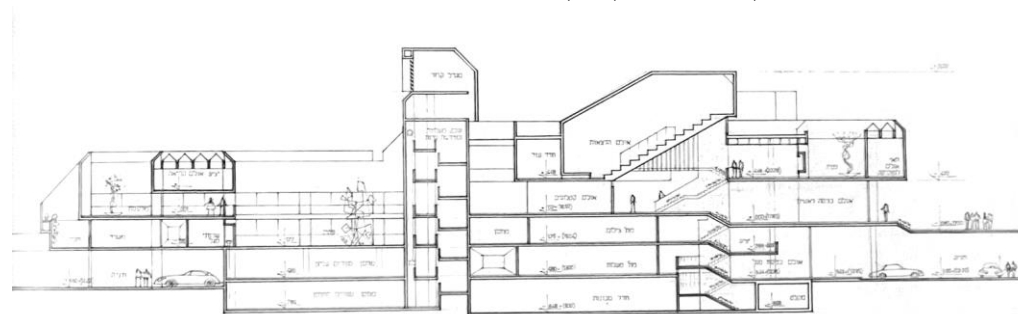
תכנית של הרחבה מ-1969. אדריכל יצחק ישר חתום על המסמכים. מתוך הארכיון ההנדסי של עיריית תל אביב

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (3) בית אריאלה | כללי

תצלום היסטורי של בית אריאלה מסוף שנות ה-70, מתוך ynet

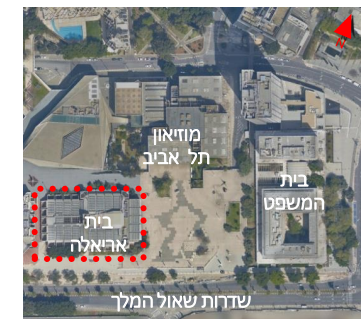

חתך. מימין ניתן לראות את החיבור לרחבה ואת החניון התת קרקעי. מתוך הספר "אחרי המודרניזם"

המבנה נחנך ב-1977 ובכך תחם את הרחבה מצידה הדרומי.

ב-1968 זכו בתחרות לתכנון המבנה האדריכלים משה לופנפלד וג'ורא גמרמן. הללו תכננו את בית אריאלה כמבנה ברוטליסטי מסתגר ומתגונן, דמוי מבצר, ועם מעט מאוד פתחים.

הסתגרות המבנה נומקה מסיבות פונקציונליות (כגון הצורך באטימה אקוסטית והצורך בהגנה על הספרים מפני קרני שמש ישירות), אולם ניכר כי נגזרה גם מרוח התקופה והמבנים האחרים שהקיפו את הכיכר.

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

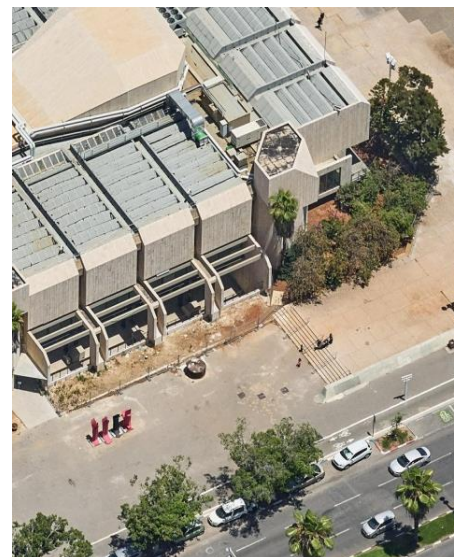
תכניות מקור - מבנים מסביב לרחבה: (3) הספרייה העירונית בית אריאלה | המרחב הנופי

חצר פנימית

בלב המבנה תוכננה חצר פנימית שנועדה להחזיר אור טבעי לאולמות ההשאלה והעיון ולאגף המשרדים שבקומת המרתף הראשונה. מעל החצר הפנימית המרוצפת תוכננה פרגולה בטון.

חצרות אנגליות

בנוסף, סביב המבנה תוכננו מעין "בורות" (בהמשך לדימוי המבצר). למעשה אלו הן חצרות אנגליות שמכניסות אור טבעי לקומת המרתף ומשמשות את העובדים בהפסקות.

גינון וחצרות אנגליות בחזית המזרחית של בית אריאלה, מתוך simplex 2020

גינון בפינה הדרום מזרחית של בית אריאלה, 2022

הפטייו של בית אריאלה, מתוך הספר "אחרי המודרניזם"

ערוגות בחזית צפונית ודרומי

לאורך החזית הקדמית לכוון שדרות שאול המלך ולאורך המעבר בין כיכר המוזיאון לכיוון מערב תוכננו ערוגות רחבות מגוננות

שינויים לאורך השנים

עם השנים נעשו שינויים רבים במבנה וחלקים ניכרים מאופיו וממעלותיו היטשטשו. ב-2015 החל חידוש יסודי של המבנה ע"י משרד האדריכלים מייזליץ כסיף. במהלך החידוש נפתחה חלק מהחזית הדרום-מזרחית, ובית קפה חדש נפתח בחזית הראשית. כמו כן נוספה רמפה בכניסה והבניין הונגש לנכים. הספרייה נפתחה מחדש ב-2021.

הרמפה החדשה שנבנתה, 2021

למעלה: פתיחת החזית הדרומית בשיפוץ, 2022
למטה: בית הקפה החדש שנפתח בחזית הראשית, 2022

גינון בחזית צפונית של בית אריאלה, 2022

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תיעוד היסטורי – פתיחת המוזיאון והרחבה

טקס הפתיחה החגיגי ב-1971. מתוך ארכיון דן הדני, הספרייה הלאומית

ביקורים במוזיאון תל אביב, 1971, אוסף יוסף ליאור, הארכיון העירוני

המחאה במהלך טקס הפתיחה. מתוך מגזין קומפוסט של מוזיאון תל אביב.

המוזיאון, ועימו הרחבה, נפתחו בטקס חגיגי ב-19 באפריל 1971, בנוכחות ראש הממשלה דאז גולדה מאיר. במקביל לאירוע נערכה במקום הפגנת רופאים במחאה על תקציב הבריאות הנמוך בהשוואה לסכום שהושקע בהקמת המוזיאון החדש.

כך למעשה, הפך המרחב לזירת מחאה מיומו הראשון.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תיעוד היסטורי - צילומים

חזית המוזיאון והרחבה. בצילום ערוגת הבטון והמדגות לחניון. ההרחבה הצפונית ללא פסלים עם עמודי תאורה מקוריים. מתוך חוברת התערוכה הבניין: 50 שנה. ארכיון עזריאלי לאדריכלות, מוזיאון תל אביב לאומנות

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מתכנני המרחב

יצחק ישר ודן איתן

ישר נולד במוסקבה ב-1920 ועלה ארצה עם משפחתו בגיל ארבע. ישר למד בטכניון ובתחילת דרכו עבד במשרדו של דב כרמי. איתן נולד ב-1931 בקיבוץ עין שמר. למד גם הוא בטכניון ובתחילת דרכו עבד במשרדו של זאב רכטר, וכן במשרדו של דב כרמי. ישר ואיתן פעלו יחדיו בין השנים 1959-1965. בנוסף למוזיאון הם תכננו יחד גם את הקריה למחקר גרעיני בדימונה ובניין מקסיקו באוניברסיטת תל אביב. בהמשך תכנן ישר את דיזנגוף סנטר, בשיתוף עם עליזה טולדו. ישר חתן פרס רכטר ורוקח, נפטר ב-2011. בהמשך דרכו איתן תכנן את מרכז כלל ומגדל העיר בירושלים. איתן חתן פרס רכטר ופרס ישראל.

דן איתן ויצחק ישר מבקרים באתר הבנייה של מוזיאון תל אביב. מתוך Xnet

ליפא יהלום ודן צור

דן צור וליפא יהלום מחלוצי אדריכלות הנוף הישראלית. במשך יותר מ-60 שנות עבודתם, החל משנות ה-40 עסקו בגיבוש תפיסת הנוף המודרנית בישראל בסביבות ערים, קיבוצים ומרחבים טבעיים פתוחים. בין עבודותיהם הבולטות: גן השלושה, מכון ויצמן, שכונת קיראון, שכונות רמת אביב ואוניברסיטת תל אביב, אחוזת הקבר בן גוריון ובקעת הקהילות ביד ושם. **דן צור 1926-2012** נולד בקיבוץ תל יוסף. על אף עיסוקו באדריכלות נוף, הכשרתו כללה לימודי ציור, אומנות וחקלאות במקווה ישראל. עד שנות ה-50 עבד כמתכנן סביבת הני בקיבוצים וב-1953 הפך לשותף במשרד אדריכלים עם דן צור עימו עבד עד פטירתו.

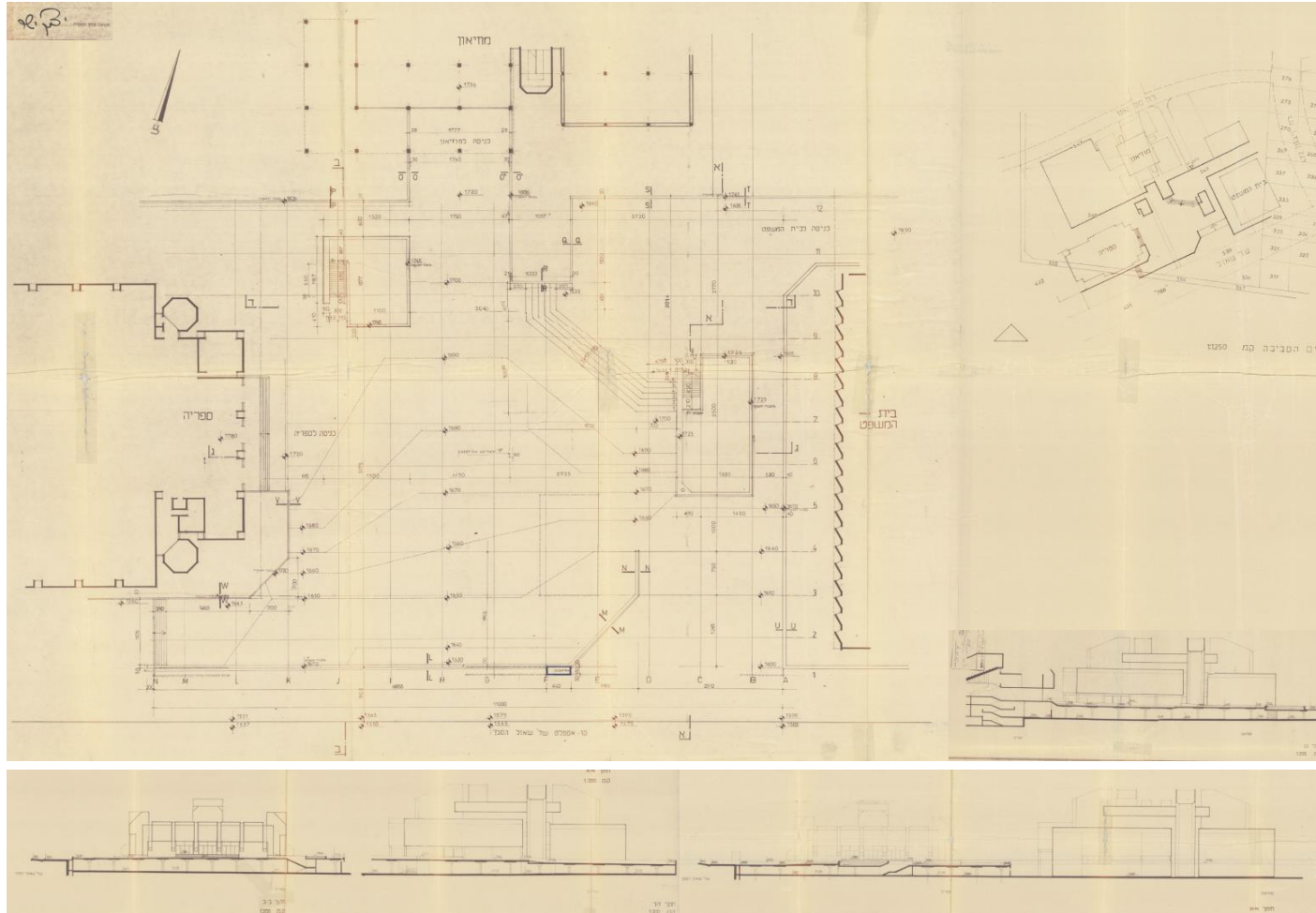
ליפא יהלום 1913-2006 נולד באנטופול ברוסיה. בגיל 20 עלה לישראל במסגרת תנועת השומר הצעיר והצטרף למייסדי קיבוץ כפר מנחם. את הכשרתו מקצועית רכש במשרדו של אדריכל הנוף יחיאל סגל והיה שותפו עד לפתיחת משרדו הפרטי בשנת 1942. בשנת 1953 הצטרף לדן צור כשותף במשרד יהלום צור עד צאתו לגמלאות בשנת 1993.

דן צור וליפא יהלום, ראשית שנות ה-80. מתוך הארץ

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה קרקע ומסלע

תכנית וחתכים של המרחב מ-1969. אדריכל יצחק ישר חתום על המסמכים. מתוך הארכיון ההנדסי של עיריית תל אביב

תכנון המרחב מבוסס על שני מפלסים: המפלס העליון של הרחבה, שדרות שאול המלך ורחוב ויצמן, והמפלס התחתון (הצפוני) של רחוב ברקוביץ', רחוב גמזו והחניון שמתחת לרחבה.

השיפוע הטבעי במרחב הוא מדרום לצפון. בתכנון האדריכלים הפכו את שיפוע זה ליתרון אדריכלי, ובאמצעותו הכניסו אור ואוויר לחניון. הגישור בין המפלסים נעשה על ידי מדרגות, גשרים, רמפות ומעליות.

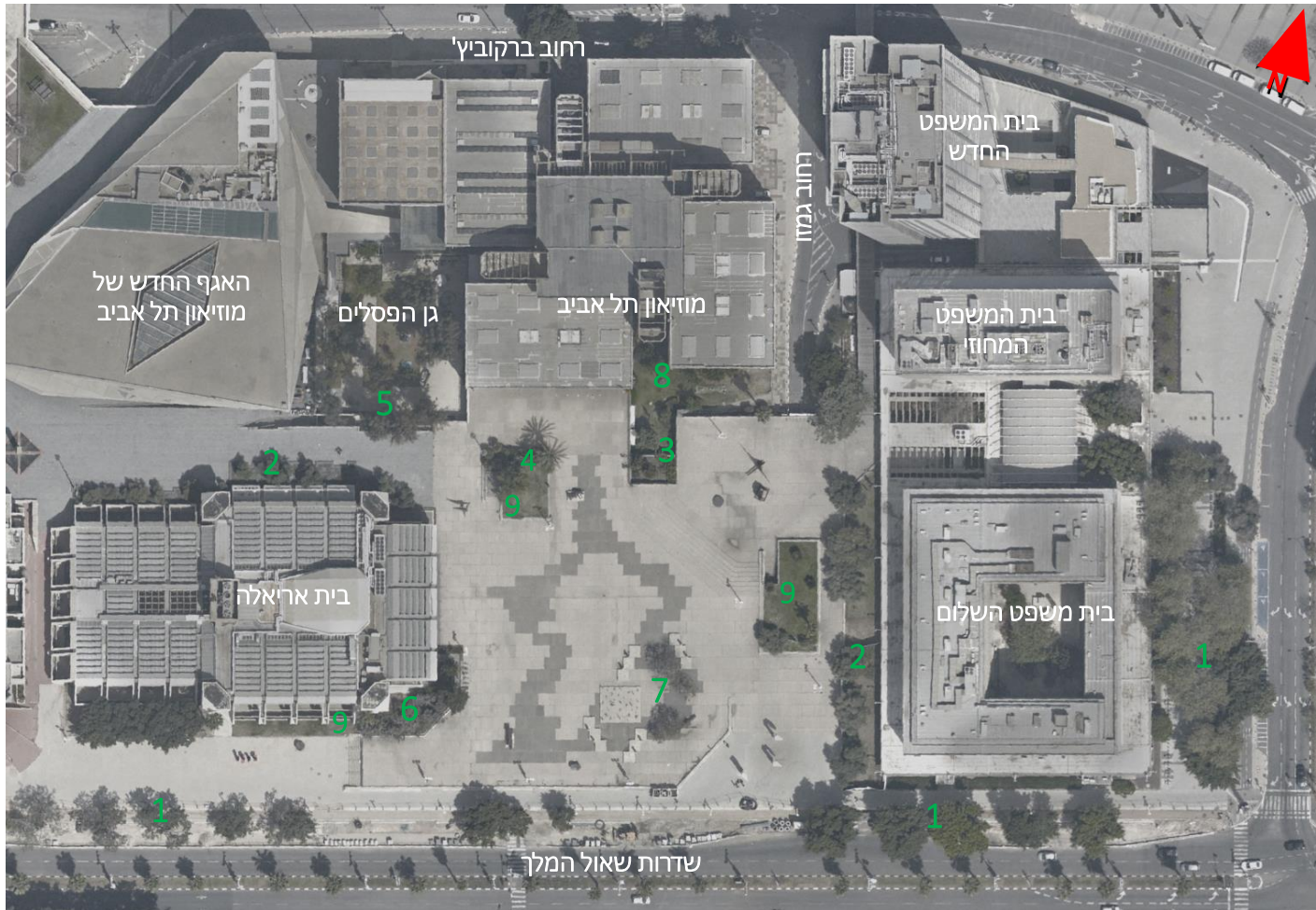
המרחב היחיד בו פני הקרקע מייצגים את הטופוגרפיה הטבעית הוא גן הפסלים, וזאת בזכות העצים המקוריים סביבם תוכנן הגן. בחלקו הארי של המרחב ישנם שיפועים קלים מאוד, של כשני אחוז.

מפה, GIS. עיריית תל אביב-יפו 2022.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

האדריכלים שילבו את הצמחייה בכל המתחם בערוגות בטון או לחלופין בחללים ארכיטקטוניים, כמו הפטיו של בית המשפט. הצמחייה שנבחרה היא צמחייה פיסולית (צאלון, אלמוג, זית ותמר) שמדגישה את האופי הפיסולי של המרחב.

בערוגות נשתל דשא המבליט את מראה העצים. שיחים נשתלו סביב בית אריאלה ובמפלס התחתון של המוזיאון. בגן הפסלים ישנם מספר עצי אקליפטוס שנשתלו עוד לפני הקמת הגן.

1. עצי פיקוס
2. עצי זית
3. שיחים
4. עצי תמר
5. עצי אקליפטוס
6. מגוון צמחים
7. עצי צאלון
8. אלמוג
9. מרבדי דשא

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - צמחיה

6. צמחייה בהיקף בית אריאלה, 2022

7. עצי צאלון במרכז הרחבה, 2022

8. מרבדי דשא בערוגות בטון, 2022

3. שיחים במפלס התחתון של המוזיאון, 2022

4. עצי תמר מול הכניסה למוזיאון, 2022

5. עצי אקליפטוס בגן הפסלים, 2021

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

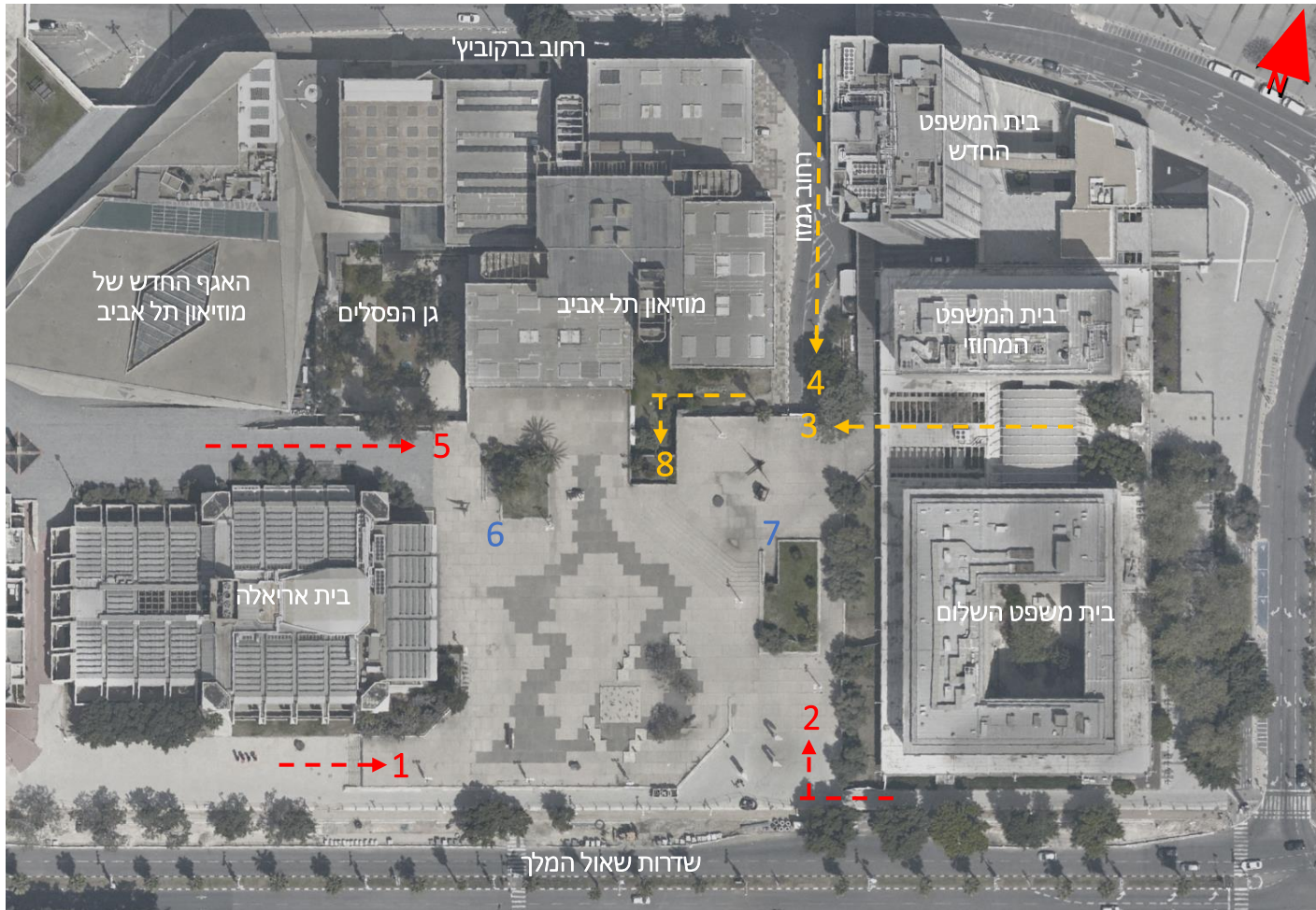
2. עצי זית בערוגות בטון, 2022

1. עצי פיקוס לאורך רחוב ויצמן, 2021

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה במרחב ובניסות

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

למרחב בניסות רבות מכל הכיוונים, כאשר הראשיות הן בניסות 1 ו-2, משדרות שאול המלך. בניסה 5 הוקמה במהלך שנות ה-90, עם חנוכת המשכן לאומנויות הבמה מדרום-מערב, וחודשה ב-2011 עם הקמת האגף החדש של המוזיאון. בניסה 4 (הגשר) נוספה ב-2005, עם פתיחת מגדל המוזיאון.

1. שדרות שאול המלך מערב
2. שדרות שאול המלך מזרח
3. בניסה מרחוב ויצמן – מעבר דרך בית המשפט
4. גשר ממגדל המוזיאון (בניין משרדים)
5. מעבר מאזור המשכן לאומנויות הבמה והאגף החדש של המוזיאון
6. מדרגות מהחניון – אטום
7. מדרגות מהחניון – פתוח
8. מדרגות מרחוב גמזו

ראשי, משני, ורטיקלי

ריבוי הבניסות מאפשרת קישוריות והליכתיות.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - תנועה במרחב ובניסות

6. ירידה לחניון התת קרקעי-אטום, 2021

7. ירידה לחניון התת קרקעי- פתוח, 2021

8. מדרגות מרחוב גמזו, simplex 2020

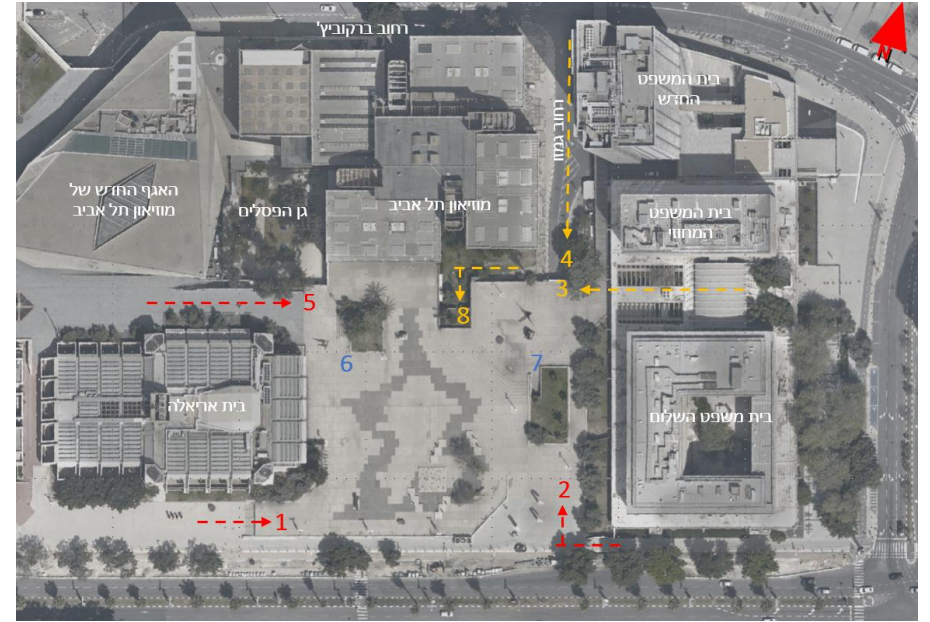
3. מעבר דרך בית המשפט לרחוב ויצמן, 2021

4. הגשר המוביל למגדל המוזיאון, 2021

5. מעבר למשכן אמנויות הבמה, 2021

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

2. שדרות שאול המלך מזרח, 2021

1. שדרות שאול המלך מערב, 2021

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים

גן בית התפוצות - פרטים דומים

גן בית התפוצות, אוסף יהלום צור, ארכיון עזריאלי

פרטי גרנוליט ברחבה

מדרגות גרנוליט בגיאומטריה זוויתית, 2021

פרטי בטון ברחבה

ערוגות בטון, 2021

פרטי הפיתוח ברחבה מאפיינים סגנון ברטליסטי והם עוצבו בבטון בוואריציות שונות עבור ריצופים, ערוגות, פודיומים מדרגות וקירות.

ריצוף הרחבה והמדרגות עשוי בגרנוליט יצוקה בשני גוונים, עם חלוקות מלבניות קבועות. קירות תמך לערוגות ולירידה לחניון יצוקים בטון חשוף בגמר חלק בגיאומטריות זוויתיות ובראשי קיר מבטון המדגשים את החומריות שלו.

ניכר דמיון בין פרטי הפיתוח של רחבת מוזיאון תל אביב (1971) לבין פרטי הפיתוח של גן בית התפוצות שבקמפוס אוניברסיטת תל אביב (1978). בשני הפרויקטים שיתפו פעולה האדריכל יצחק ישר ומשרד אדריכלות הנוף יהלום-צור.

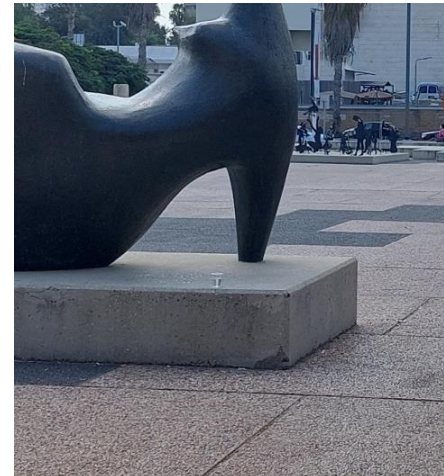
גרנוליט בשני צבעים ברחבה, 2021

גן בית התפוצות, אוסף יהלום צור, ארכיון עזריאלי

מדרגות גרנוליט בגיאומטריה זוויתית, 2021

במת בטון לפסל, 2021

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים

פתחים לעצים

מגבלות התכנון מעל לחניון התת קרקעי יצרו שני דגמים לערוגות שברחבה. פתחים לעצים בחלקה הדרומי סמוך לשדרות שאול המלך (בחלק שכנראה לא מעל לחניון) במפלס הרחבה. עיצוב הפתח מינימליסטי, ומשולב בגריד הצבעוני של הריצוף.

פתחים לעצי צאלון בחלק הדרומי של הרחבה, 2021

עצים בערוגות מוגבהות שנועדו לייצר בית גידול מספק לשורשים. הצמחייה ברחבה משולבת בערוגות מוגבהות. קירות התמך של הערוגות עוצבו בבטון חשוף.

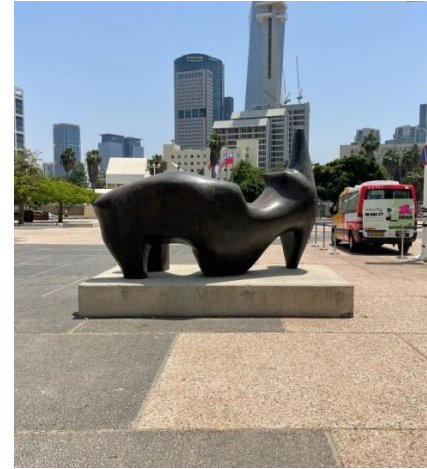
עצים בערוגות בטון מוגבהות, 2021

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - פסלים בביכר

במרחב ממוקמים מספר פסלים שמחזקים את הקשר בין הרחבה לבין המוזיאון לאומנות. במות הפסלים עשויות הבטון משתלבות עם האופי הברוטליסטי של המרחב.

1. הנרי מור (דמות, 1970)
2. מנשה קדישמן (רחיפה גדולה, 1975)
3. דינה רקנאטי (גווילים, 1984)
4. מנשה קדישמן (עקדת יצחק, 1985)
5. מיכאל גרוס (טריו, 1993)
6. צדוק בן דוד (צרות בביכר, 2006)

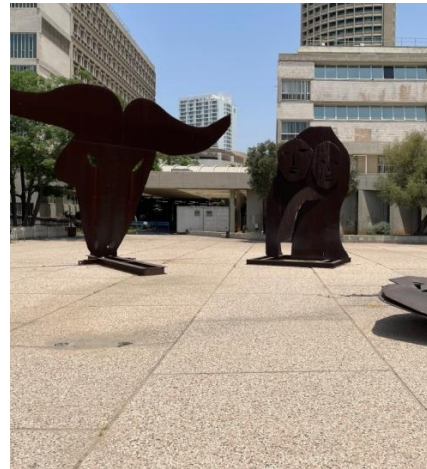
1. הנרי מור (דמות, 1970)

2. מנשה קדישמן (רחיפה גדולה, 1975)

3. דינה רקנאטי (גווילים, 1984)

4. מנשה קדישמן (עקדת יצחק, 1985)

5. מיכאל גרוס (טריו, 1993)

6. צדוק בן דוד (צרות בביכר, 2006)

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - שימושים

במרחב מספר אזורי שהייה שונים באופיים, וכן מעט מסחר.

1. רחבות כניסה
2. כניסות לחניון עם ערוגה
3. קיר ישיבה בשילוב צמחייה
4. בתי קפה וחנות המוזיאון
5. אזורי התקהלות

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - שימושים

במרחב מספר אזורי שהייה שונים באופיים, וכן מעט מסחר.

1. רחבות כניסה
2. כניסות לחניון עם ערוגה
3. קיר ישיבה בשילוב צמחייה
4. בתי קפה וחנות המוזיאון
5. אזורי התקהלות

אזורי ישיבה בשילוב צמחייה - ערוגות בטון משולבות דשא ועצים, 2021

כניסה לחניון עם ערוגת בטון משולבות דשא ועצים, 2021

רחבת כניסה בית משפט - מזרח, מתוך 2020 google maps

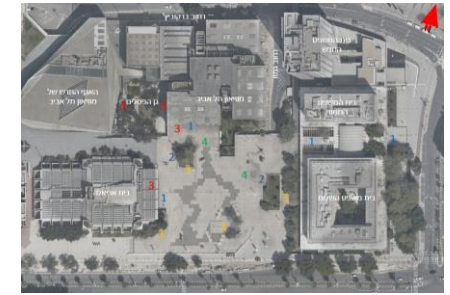
גן הפסלים של המוזיאון, בית הקפה, והמסעדה שבאגף החדש, 2021

אזורי ישיבה בשילוב צמחייה - עצי צאלון וספסלי בטון, 2022

רחבת כניסה של המוזיאון + 3. חנות המוזיאון, 2022

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

אזור התקהלות - טרסות ישיבה

אזורי ישיבה בשילוב צמחייה - ספסלי העץ השקועים הם חלק מחידוש המרחב של בית אריאלה, 2021

רחבת כניסה בית אריאלה עם חזית בית הקפה, 2022

רחבת כניסה בית משפט - מערב, 2022

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - שינויים לאורך השנים

שינויים לאורך השנים

בשנות ה-80, עם הרחבת הגלריה בקומה 1-, נוסף קיר מסך משופע להכנסת אור לגלריה שבקומה התחתונה. הקיר אטם חלק ניכר מהחזית הראשית, המזרחית, של הבניין.

בשנת 2011 נחנך הבניין החדש של המוזיאון בתכנון האדריכל האמריקאי פרסטון סקוט כהן. פיתוח הנוף נעשה על ידי משרד גדעון שריג. הבניין הוקם על שטח פתוח שממערב לגן הפסלים.

בשנת 2019 הסתיים שיפוץ נוסף בו הקיר המשופע הוסר, והחזית הדרומית הוחזרה כמעט למקור. בשיפוץ בקשו המתכננים לשפר את החיבור החסר בין הרחבה למוזיאון. בנוסף מיקמו את חנות המוזיאון בחזית הראשית.

בשיפוץ נפתח בית קפה חדש בגן הפסלים, שנוסף למסעדה שבאגף החדש הפונה לגן.

"הפירמידה" בחזית הראשית שהוספה בשנות ה-80 והוסרה ב-2019. מתוך אתר אקס-נט

גן הפסלים ובית הקפה מ-2019. מתוך אתר אקס-נט

החנות החדשה מ-2019 המשקיפה גם אל גן הפסלים. מתוך אתר אקס-נט

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - שינויים לאורך השנים

רחבת מוזיאון תל אביב השתמרה במידה רבה לאורך 51 שנותיה. ניתן להבחין כי השינויים המרכזיים במרחב הם הפסלים שהתווספו והצמחייה שנשתלה בחלק מהערוגות. לצד זאת נעשו שינויים משמעותיים במבנים שתוחמים את הרחבה וכן שינויים נופיים מוגבלים לאורך דפנות המבנים. כמו כן, הוחלף הריצוף במרחב שבין בית אריאלה לבין שד' שאול המלך.

רחבת המוזיאון, מתוך 2021, simplex

תצלום היסטורי של הרחבה מ-1977. מבט ממזרח. מתוך ynet

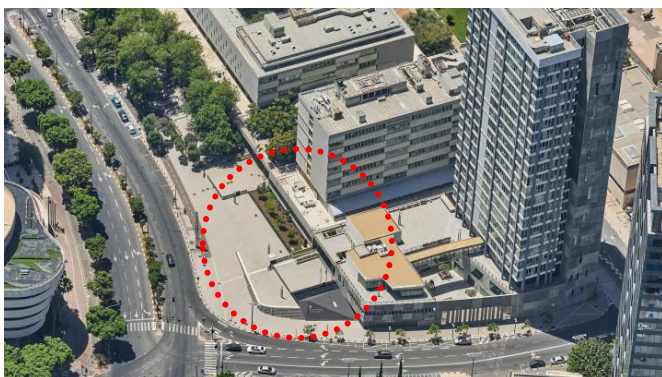
רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - שינויים לאורך השנים

מרכיבי התכנון - צמחיה

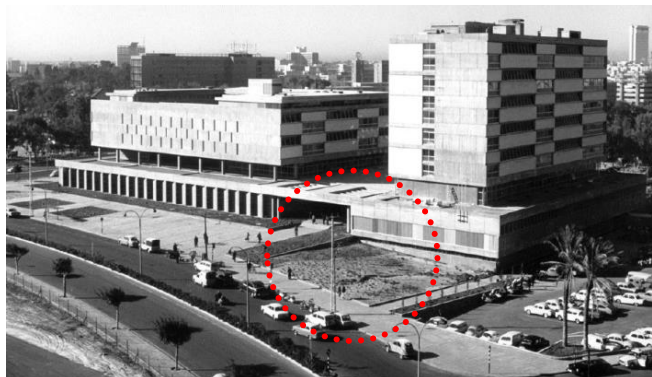
שלד הצמחייה במרחב המוזיאון בית המשפט ובית אריאלה, נותר במידה רבה כפי שתוכנן במקור, בעיקר עצים ומדשאות. עם השנים חלו שינויים בעיקר במיני שיחים בשטחי הגינון של מרחב בית המשפט.

שינויים בולטים במיוחד:

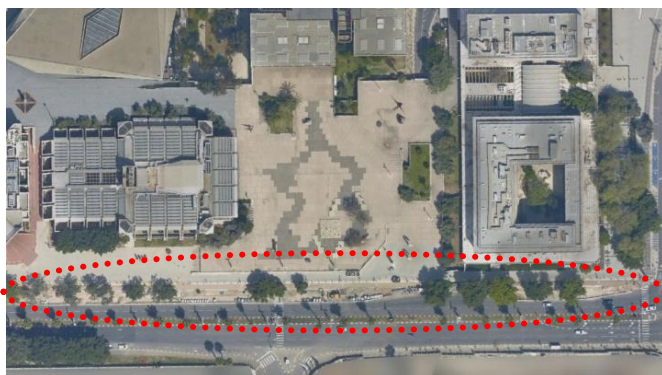
1. צמצום המדשאה בקצה הצפון-מזרחי של בית המשפט.
2. שינויים במגוון המינים בבניסה לבית המשפט.
3. עקירת חלק מהעצים לאורך שדרות שאול המלך.

השטחים הפתוחים שהצטמצמו, simplex 2020

תצלום היסטורי, 1965, מבט מרחוב ויצמן. תיק התייעוד

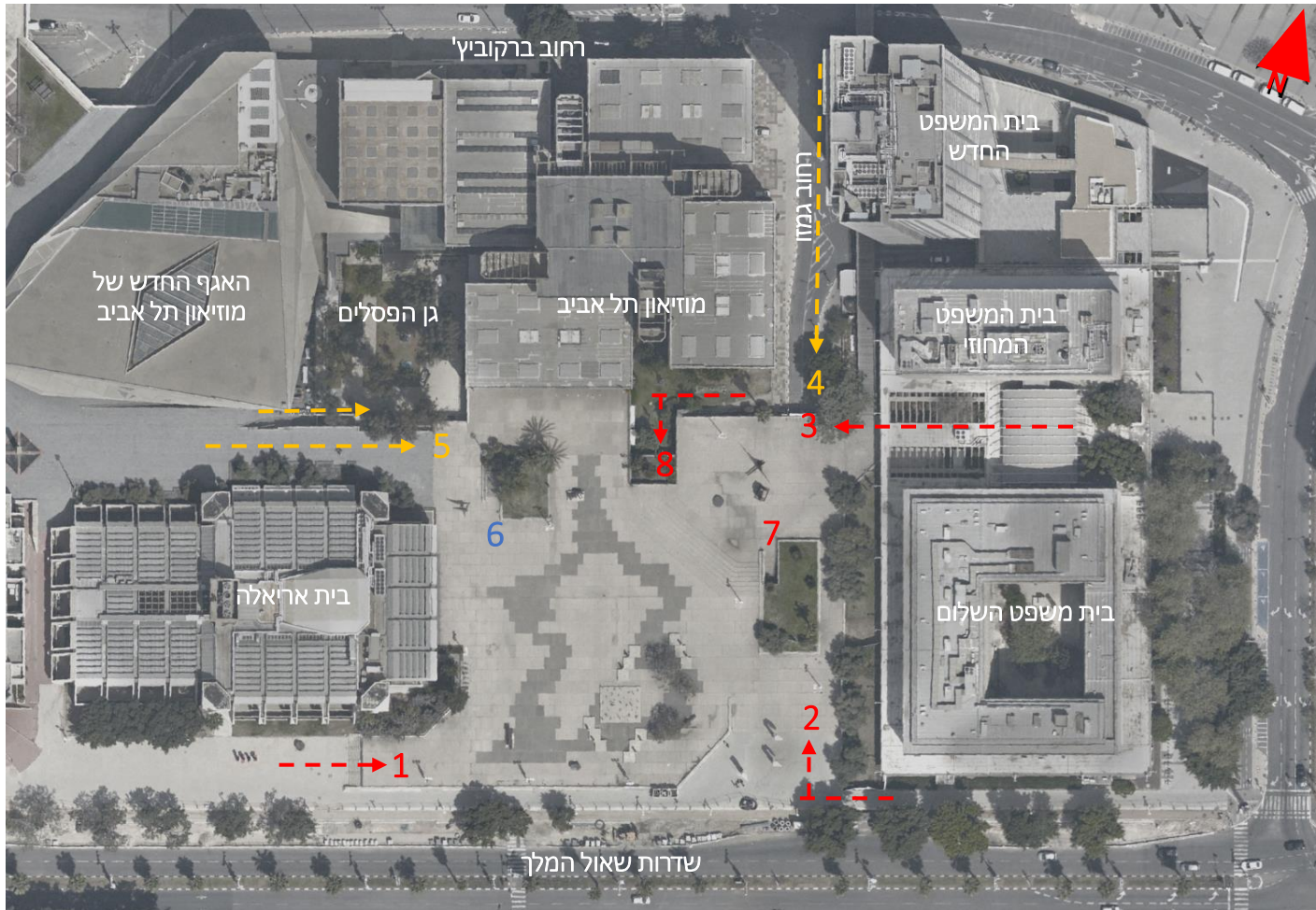
תצ"א, 2021, עיריית תל אביב – מספר העצים הצטמצם

תצ"א, 1997, עיריית תל אביב

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - שינויים לאורך השנים

מרכיבי התכנון - תנועה במרחב ובניסות

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

לאורך השנים, למרחב נוספו מספר בניסות –

המעבר מדרום-מערב, מאזור המשכן לאומנויות הבמה שהוקם בשנות ה-90 הגשר ממגדל המוזיאון מצפון-מערב שהתווסף ב-2005.

הירידה המערבית המקורית לחניון (במדרגות) נאטמה.

1. שדרות שאול המלך מערב (עם מספר מדרגות)
2. שדרות שאול המלך מזרח
3. כניסה מרחוב ויצמן – מעבר דרך בית המשפט
4. גשר ממגדל המוזיאון (בניין משרדים)
5. מעבר מאזור המשכן לאומנויות הבמה והאגף החדש של המוזיאון ורמפה נגישה לגן המוזיאון
6. מדרגות מהחניון – אטום
7. מדרגות מהחניון – פתוח
8. מדרגות מרחוב גמזו

מקורי
התווסף לאורך השנים
מקורי שאינו פעיל

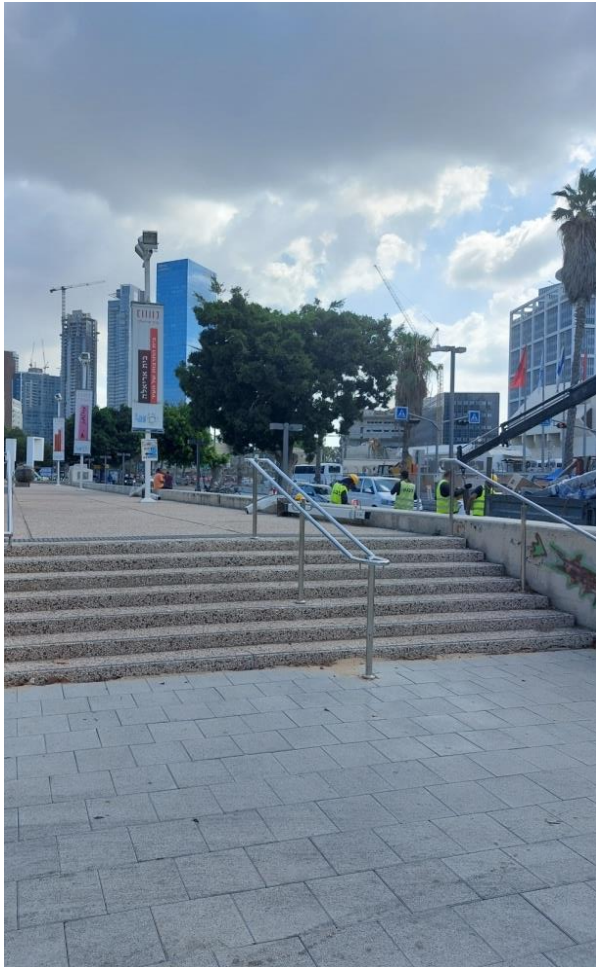
רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - פרק ג: שינויים לאורך השנים

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים

מרביתם הגדול של פרטי הפיתוח והחומרים נותרו כפי שהיו במקור, מלבד בשטח שמדרום לבית אריאלה – בו הוחלף הריצוף המקורי.

בנוסף, לאורך השנים התווספו פסלים לרחבה ונשארו קבועים ואילו אחרים הוצבו במרחב באופן זמני ובהמשך הוסרו.

תיקונים ושיפוצים מקומיים שנעשו בחזית המוזיאון בריצוף ובערוגה, נעשו בחומרים ובצורות דומים אך לא זהים למקור.

תצלום מ-2021. הריצוף המקורי הוחלף (במפלס התחתון) עד המדרגות.

תצלום היסטורי, 1979, צלם: בוריס כרמי, הספרייה הלאומית. הריצוף המקורי

למעלה שיפוץ פינת קיר ערוגה עם גרנוליט ובטון בצורה שונה מהמקור בו הבטון מתחבר באופן נקי כגוש חומרי לרחבה. 2022

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - שינויים לאורך השנים

מרכיבי התכנון - שימושים

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו.

השינוי המרכזי בשימושים הקיימים במרחב הוא פתיחת המסחר:

1. בשיפוץ האחרון של המוזיאון- החנות הועברה לחזית וכן נפתח בית קפה בגן הפסלים.
 2. עם פתיחת האגף החדש של מוזיאון תל אביב, נפתחה מסעדה באגף שפונה אל עבר גן הפסלים.
 3. ב-2022 נפתח לראשונה בית קפה בכניסה לבית אריאלה.
- פתיחת המסחר ברחבה מעידה על מגמה הולכת וגוברת של עירוב שימושים במרחב ופתיחת המבנים לרחבה.
- *מיקום המסחר מסומן באדום.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט מרכיבי התכנון - שימושים: התכנסות, מחאות ואירועים בביכר

הפגנה של תומכי הליכוד ברחבת המוזיאון ב-2019, כתגובה לעצרת של כחול לבן במרחב, כחצי שנה לפני כן. מתוך מגזין קומפוסט של מוזיאון תל אביב לאמנות.

הפגנה ברחבת המוזיאון בקיץ 2011 על מחירי הדיור. התצלום מעטר את כריכת ספרה של פרופ' יעל אלויל:

Zionism as Housing Regime

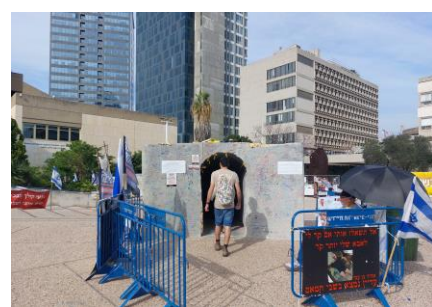
מיצג ברחבת המוזיאון משנת 2020 נגד סיפוח יהודה ושומרון. מתוך אתר "הארץ"

הפגנת אמנים במהלך אירועי המחאות של קיץ 2011. מתוך מגזין קומפוסט של מוזיאון תל אביב לאמנות.

מיצג הטבח באוהלי הנובה, 7.10.23 לצד ביתני מארגני המחאה ברחבת המוזיאון מול הכניסה למבנה. 2024

מיצג מנהרת טרור כהזדהות עם חטופי 7.10.23 ומחאה ברחבת המוזיאון מול הכניסה למבנה. 2024

פסל זמני – "ברוש בודד" של צדוק בן דוד. צילום: ד"ר אבישי טייכר, 2012, מתוך אתר פיקיוויקי.

כתובת אש שהכינו אמנים ברחבת המוזיאון ב-1993, כמחאה על קשרי "הון-שלטון-מוזיאון". מתוך מגזין קומפוסט של מוזיאון תל אביב לאמנות.

מיצגי הזדהות עם חטופי 7.10.23 ומחאה ברחבת המוזיאון בין עצי הצאלון. 2024

רחבת מוזיאון תל אביב משמשת בעיקר כרחבת כניסה למוזיאון ולספריה העירונית, וכרחבת מעבר להיכל המשפט לאגף החדש של המוזיאון ולתיטראות שמדרום מערב. פתיחת בית הקפה שבחזית העיריה מעודדת גם את השהייה ברחבה.

במקביל, כבר מיום הקמתה שימשה רחבת מוזיאון תל אביב לאירועי מחאה. הרחבה מתאימה לאירועים שכאלה מפאת גודלה וכן עקב ההון הסימבולי הרב שאצור במרחב, הנגזר משלושת מבני הציבור החשובים התוחמים את המרחב. החשיבות הסימבולית של המרחב מזמינה את הציבור לנהל דיאלוג עם מוקדי הכוח המיוצגים בו.

עם השנים התקבעה רחבה זו כמרחב בו מקיימים הפגנות בסדר גודל בינוני.

האופי האזרחי-תרבותי של המרחב בא לידי ביטוי גם בפסלים הקבועים, בתצוגות המתחלפות, באירועי תרבות פתוחים ובהופעות ברחבה.

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט מרכיבי התכנון - שימושים: התכנסות, מחאות ואירועים בביכר

עצרת למען החזרת החטופים ברחבת מוזיאון תל אביב, הערב צילום: ILAN ROSENBERG/רויטרס עיתון הארץ, 11.03.23

מרחב נופי אורבני בתל אביב-יפו | שנות ה-70-50

ינואר 2025

מחקר ותיעוד: המעבדה לחקר הנוף המעוצב
אדרי' נוף פרופ' טלי אלון מוזס
אדרי' נוף ד"ר יעל סופר

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - פרק א: המצב הקיים

מצב סטטוטורי

בתוכניות המתאר ונספחיה שטח רחבת המוזיאון נקבע סטטוטורית כשצ"פ בייעוד של כיכר הולכי רגל ובהעדפה לתנועת הולכי רגל ואופניים.
חזית בית אריאלה לכיוון שדרות שאול המלך מוגדרת כשצ"פ.

התוכניות מדגישות את העובדה כי המתחם כולו מיועד למבני ציבור וכי הוא קשור לגן דובנוב.

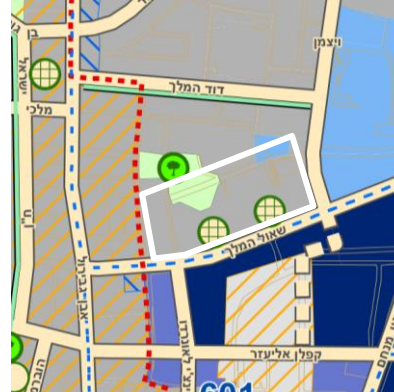
תכנית יעודי קרקע מפורטת

תכנית מתאר מקומית כוללתית מס' תא/5000 נספח אזורי ייעוד

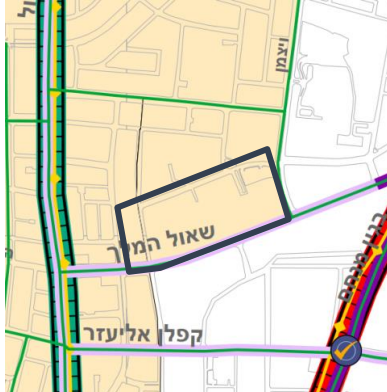
תכנית מתאר מקומית כוללתית מס' תא/5000 נספח עיצוב עירוני

תכנית מתאר מקומית כוללתית מס' תא/5000 נספח מצב מאושר

תכנית מתאר מקומית כוללתית מס' תא/5000 נספח תחבורה

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - מאפיינים תרבותיים בהקשר של * HUL

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים:

הנוף האורבני היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

מאפייני המרחבים בהקשר לסעיפי ההמלצה:

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט היא מרכז אורבני תרבותי בשולי הגרעין ההסטורי של העיר. הרחבה קשורה לפיתוח העיר בשנות השבעים וליצירת מרכז תרבות וממשל חדש סביב רחבה עירונית. הרחבה מקושרת במערכת של שבילי הולכי רגל לכיכר העירונית המרכזית, כיכר רבין. שרידים בודדים פיזיים במרחב הינם העצים ששולבו כבוגרים בגן הפסלים של המוזיאון. הרחבה מהווה כיכר מקשרת בין חלקים עירוניים בעלי אופי שונה – מגורים וגן שכונתי בצפון, מבני תרבות במערב, רחוב ויצמן כעורק מסחרי במזרח ושדרות שאול המלך כציר עירוני ראשי תחבורתי.

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

טופוגרפיה וגאומורפולוגיה

הביטוי לטופוגרפיה של האתר משתקפת באופן בו ניצלו המתכננים את הפרשי הגובה בין רחוב שאול המלך לרחוב ברקוביץ' ליצירת מבנה במפלסי כניסה ומבטים שונים. אלו באים לדי ביטוי בעיקר בקשר בין המבנים לגן המוזיאון ובין החניון לרחבה.

ניקוז והידרולוגיה

ניקוז הרחבה תוכנן באופן שכל הנגר מנוקז ממנה חלקית ישירות לרחוב שאול המלך וחלקית דרך החניון למערכות הניקוז העירונית

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

ברחבה באים לידי ביטוי מאפייני הסגנון הברוטליסטי שהיה דומיננטי בתל אביב בסוף שנות ה-60 ובשנות ה-70. על אף השינויים העכשוויים בתפקוד המבנים סביב הרחבה (כולל פתיחת הרחבה לפעילויות מסחר מוגבלות בשוליה), הרחבה שומרת על מרכיבי הסגנון ורוח האיפוק של תקופת ההקמה.

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

רחבת המוזיאון תוכננה ופותחה כחלל חוץ מבונה. האופן בו היא תחומה בין שלושה מבנים והעובדה שהיא מרוצפת ברובה, מקנה לה אופי אורבני מובהק המחזק את היעודים התרבותיים והחברתיים של מבני הציבור אתם היא משרתת.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט - מאפיינים תרבותיים בהקשר של * HUL

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הקשרים רחבים אלו כוללים.
ממדים לא-מוחשיים של מורשת,
הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9).

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת
כוללת של פיתוח בר קיימא (סעיף 10).

מאפייני המרחבים בהקשר לסעיפי ההמלצה:

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה
ובית המשפט מייצגים את המרחב
העירוני הממוסד המאחד יחדיו את
החוק (בית המשפט) החינוך (הספריה)
והתרבות (המוזיאון). ההיבט הממסדי
של הרחבה בא לידי ביטוי בעיצוב
הפורמלי המאופק והחמור, ובאפשרות
לתנועה חופשית ולקישוריות בין
המוסדות ולשאר העיר.
לצד ואל מול מבני הממסד, המרחב
הפתוח ובעיקר הרחבה, משמשים
לשהייה, מעבר, התכנסות לאירועים
ציבוריים פתוחים, מחאות והפגנות.

המרחב ההיסטורי של רחבת המוזיאון
מהווה מרחב פתוח המאפשר מעבר בין
המבנים ומעודד תנועות רכות.
מיעוט הצמחייה ואחוז גבוה של תכסית
בנויה יוצרים בקיץ מרחב ללא צל
המקשה על השהיה בשעות החמות של
היום. תנאים אלו הופכים ליתרון בעונת
החורף בה השוהים במרחב הפתוח
העירוני מעדיפים שהיה בשמש ובאזורים
לא מוצלים.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי שמה לה
למטרה לשמר את איכות הסביבה
האנושית, לשפר את השימוש היצרני
ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך
הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את
המגוון החברתי והתפקודי שלהם.
הגישה משלבת את המטרות של שימור
המורשת
האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי
והכלכלי. היא נטועה ביחסים מאוזנים
ובני קיימא בין הסביבה האורבנית
לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור
ההווה ודור העתיד בשילוב הירושה
מהעבר (סעיף 11).

המרחב הפיזי של המוזיאון מיוחד
בהקשר התרבותי אדריכלי.
שפת העיצוב של המרחב המוסדי
שמאפיין את תל אביב של המחצית
השנייה של המאה ה-20 באה בו לידי
ביטוי באיכות תכנון, הן ברמת הפרוגרמה
והן בעיצוב בסגנון ברוטליסטי במרחב
הפתוח.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי רואה
בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב
לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת
כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים,
כדי להבטיח שהתערבויות עכשוויות יהיו
משולבות בהרמוניה עם המורשת
בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון
הקשרים אזוריים. (סעיף 12)

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי לומדת
ממסורות ומתפיסות של קהילות
מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות
לאומיות ובין-לאומיות (סעיף 13)

רחבת המוזיאון מהווה כיום אחד
המרחבים המרכזיים בעיר לפעילות
חברתית מאורגנת כמחאות, הפגנות,
והתכנסות באירועים אקטואליים לתושבי
העיר ולאזרחי המדינה.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט

הערכה והמלצות

אלמנטים היסטוריים לשמירה ברחבה:

מבנה ומרכיבי הרחבה השתנו מעט מאז הקמתה ויש להקפיד לשמרה כך ולא לאפשר לתוספות המסחריות לתפוס שטחים נוספים מעבר לאלו הקיימים היום. עם זאת השימוש האינטנסיבי ברחבה למחאה החל מאוקטובר 2023 גורם לשחקה מואצת של מרכיבי הזקוקים לשמירה ושיקום

מבנה הרחבה משקף את סגנון העיצוב הברוטליסטי של תקופת ההקמה וראוי לשמר אותו ללא שינויים (גיאומטריות אורתוגונליות וזוויתיות)

שימור המבנה האורתוגנלי

צמחיה במרחב מספר עצי אקליפטוס מהתקופה של טרם הקמת הרחבה ויש לשמר אותם.

מרבית העצים הקיימים ברחבה נשתלו עם הקמתה תוך הקפדה על בחירת מיני עצים פיסוליים ומדשאות המחזקים את אופייה המבונה.

אקליפטוסים בגן הפסלים

צאלון ברחבה המרכזית

התנועה במרחב יש לשמור את פתיחות המרחב ואת הקישוריות הגבוה בתוכו ובינו לבין אזורים נוספים בעיר.

דינמיות ושינויים ברחבה יכולים לבוא לידי ביטוי בתוספות של ריהוט, בהוספת פסלים קבועים ומשתנים ובשימוש ברחבה למייצגי אומנות זמניים.

פתיחות המרחב

דינמיות ושינויים ברחבה

מחאת החטופים החל משנת 2023, הובילה לשימוש רב במקום ולשחיקה מואצת של מרכיבי התכנון במקום ולצורך לשקם באופן נרחב את הרחבה.

שימור פרטי ערוגות מקוריות (תמונה תחתונה) לעומת ערוגה חדשה (תמונה עליונה)

רחבת מוזיאון תל אביב, בית אריאלה ובית המשפט

מקורות

ספרים, מאמרים וכתבות

- צבי אלחייני ומיכאל יעקבסון, 2021 אחרי המודרניזם: האדריכלות של משה לופנפלד וגיאורא גמרמן
- ערן נוימן, הבניין: 50 שנה (קטלוג תערוכה), תל אביב, מוזיאון תל אביב לאומנות, 28 יוני 2021 – 16 יולי 2022.
- מיכאל יעקבסון (23 יוני 2019) מוזיאון ת"א חוזר למראהו המקורי, ומתחדש בבית קפה וחנות משופרים, אתר Xnet, נדלה מתוך <https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5532846,00.html>
- מיכאל יעקבסון (8 מאי 2019) סודות האדריכלות של דן איתן: חתן פרס ישראל משרטט 21 תחנות בחייו, אתר Xnet, נדלה מתוך <https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5505088,00.html>
- עמית שמאע (23 מאי, 2021) רחבת המוזיאון: כרוניקה של זירת מחאה. אתר מגזין קומפוסט של מוזיאון תל אביב לאומנות. נדלה מתוך <http://compost.tamuseum.org.il/museum-plaza/#>

עיריית תל-אביב-יפו

- GIS. עיריית תל אביב-יפו. <https://gisn.tel-aviv.gov.il/iview>
- תיק תיעוד - היכל המשפט, ספטמבר 2012. מתעדת: הדס ריקס- <https://archive-binyan.tel-aviv.gov.il/pages/results.aspx?owstikid=04720010&streetcodes=472&housenum=1&entrances=&owsdocumentbakasha=&owsdocumentheter=&owsdocmerkazname=&owsdocehidanum=&owsdoceseckname=&owsdocesecknum=&owsdoc tikbakashanummekuvemet=&r=owsdocumenttopic%3D%22ARMB16rXmden15kg16rXmdei15XXkxAbb3dzZG9jdW1lbnR0b3BpYwECXilClIQ%3D%22&src=adv>

ארכיונים ומאגרי מידע

- אוסף העיתונות וכתבי העת. הספרייה הלאומית. <https://www.nli.org.il/he/discover/newspapers>
- ארכיון מחלקת שיפור פני העיר (אגף שפ"ע). תיקי גננות.
- ארכיון עיריית תל-אביב-יפו. תיקי גננות.
- ארכיון עיריית תל-אביב-יפו. תצא"ות.
- מפות היסטוריות תל-אביב. הספרייה הלאומית. <https://merhav.nli.org.il/>

מקורות נוספים

- Simple Mapping Solutions. simplex-mapping-data.com
- המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומינהל שימור רשות העתיקות.

גן הכובשים

גן הכובשים

כללי

צילום מתוך: גן הכובשים, ויקיפדיה

מתחם האנדרטה בגן הכובשים, 2021

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו

כללי:

גן ציבורי שנבנה על הריסות שכונת מנשייה, סמוך לשוק הכרמל, מסגד חסן בק ופארק צ'רלס קלור.

הגן כולל מדשאות רחבות, עצים רבים, פינות מוצלות, ספסלים, גינת כלבים, שני מגרשי משחקים ואנדרטה לזכר "מגיני תל-אביב וכובשי יפו" בלב מתחם מוגבה מוקף בעצי דקל וסלעי חוף.

גן הכובשים הוא הרחבה של חורשת הגיבורים, שדרת אשלים אשר נטעה על ידי המשפחות השכולות לזכרם של חללי האצ"ל כובשי יפו 1949.

כתובת: צפון שכונת נוה צדק על גבול שכונת כרם התימנים. בין מסוף הכרמלית מצפון וחניון הכובשים מזרח, ובין רח' הכרמל ממזרח ורח' הכובשים ממערב.

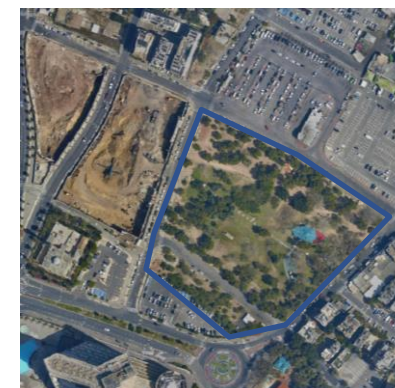
גוש: 7002 **חלקה:** 26, 27, 31, 35

גודל: גן הכובשים: כ-19 דונם; חורשת הגיבורים: כ-3 דונם.

מתכנן: אברהם קרוון
שנת הקמה: 1957

שיקום ושדרוג:

2002 – מוריה-סקלי אדריכלות נוף; 2021 – 1:1 אדריכלות נוף ועיצוב אורבני.

תצ"א, 2021. GIS עיריית תל אביב-יפו

גן הכובשים וחורשת הגיבורים

כללי

גן הכובשים והשדרה הקרויה "חורשת הגיבורים" (או "גן הכובשים הקטן") מתפקדים כמכלול אחד המוגדר כשטח ציבורי פתוח. המרחב נחצה ע"י רח' יצחק אלחנן, המוגדר אף הוא כשטח פתוח.

חניון הכובשים, הצמוד לשדרת חורשת הגיבורים מדרום, מוגדר אף הוא בייעוד הקרקע כחלק מאותו מכלול שטח ציבורי פתוח, אך לא התפתח ככזה מבחינה היסטורית ולכן לא נכלל במסגרת הסקירה הנוכחית כחלק ממכלול הגנים.

הקמת הגן היתה פרי יוזמתו של סגן ראש העירייה וראש מחלקת הנטיעות העירונית, סעדיה שושני, ותוכנן על-ידי אברהם קרוון.

גן הכובשים הרחיב את מכלול השטח הפתוח של חורשת גיבורים כאשר נחנך ב-19 במאי 1957 בטקס במעמד ראש העירייה חיים לבנון, הרב הראשי של תל-אביב יעקב משה טולדנו, וראשי ערים נוספות.

גן הכובשים, צילום רחפן. מבט מצפון לדרום.

גן הכובשים וחורשת הגיבורים

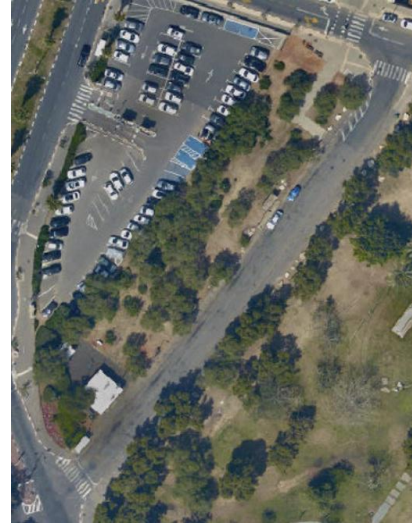
סגנון

מכלול הגנים מורכב משילוב סגנונות: חורשת הגיבורים הינה שדרה שנטעה בסגנון פורמלי וכיום שומרת באופן חלקי על מבנה זה.

גן הכובשים הוא גן בסגנון פסטורלי. הסגנון בא לידי ביטוי בנטיעת חורשות ומקבצי עצים, מרחבים מדושאים, שבילים רכים (נעלמו) ובהצבת האנדרטה על גבי קפל קרקע מתון.

עצי אשל, ספסלים ושביל הליכה מתוחם באבן ג. חורשת הגיבורים, 2021.

תצ"א חורשת הגיבורים מדרום לגן הכובשים. 2021. מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו.

שביל מרצפות הבטון החוצה את הגן. 2021.

סלעי חוף ומתחם האנדרטה בלב גן הכובשים. 2021.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

שכונת מנשייה

שכונת מנשייה השתרעה על שטח של כ-465 דונם בין יפו העתיקה ושכונותיה הדרומיות של תל אביב. אזור הנקרא גם שכונת קרטון או חארת' אל טאנק. בשכונה התגוררו ערבים וגם מעט יהודים (במיוחד בחלקה הצפוניים).

עם אישור תכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947 התרוקנה השכונה ממרבית תושביה, הערבים והיהודים כאחד. עם זאת, צלפים ערבים נשארו במנשייה וירו מחלונות המבנים הגבוהים (כמו גם ממסגד חסן בק) על תושבי שכונות תל אביב הסמוכות.

האזור כולו הפך לשדה קרב ולמבני השכונה נגרם הרס כבד כבר במהלך המלחמה. הלחימה הגיעה לשיאה במערכה על כיבוש מנשייה בידי האצ"ל בסוף אפריל 1948.

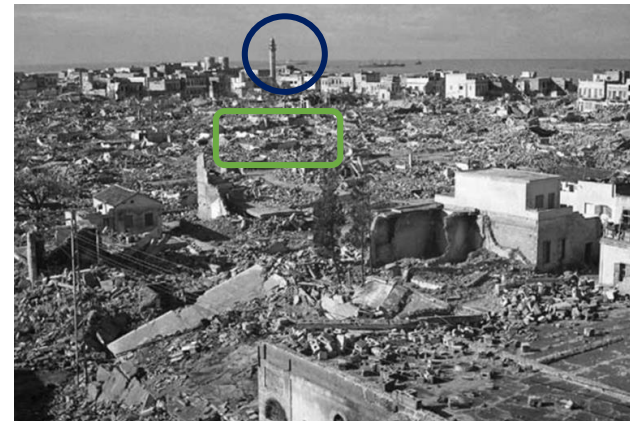
עוד במהלך המלחמה ביקשו ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח והמהנדס העירוני יעקב שיפמן להרוס את השכונה (כמו גם חלק משכונות דרום תל אביב) במטרה למנוע את חזרת התושבים (הערבים והיהודים) אשר תנציח את המקום כשכונת עוני מתפוררת.

פרויקט ההריסה החל ככל הנראה ביולי 1948. כל בתי השכונה יועדו להריסה, למעט מסגד חסן בק. עם זאת, ההריסה נקטעה כמה חודשים לאחר התחלתה בשל מחסור במימון.

כבר במהלך המלחמה חזרו ושוכנו, ברשות ושלא ברשות, מאות משפחות עולים וחיילים במבנים הנטושים.

שכונת מנשייה מצפון ועד דרום. מסגד חסן בק באופק מימין יופו העתיקה באופק משמאל. 1944-1945. צילום: קורט ברמר. מתוך: רכט, ד'. שכונת קרטון, האינציקלופדיה העירונית.

הריסות מנשייה עילית (רובע קרטון), דצמבר 1948/ינואר 1949. צילום: רודי ויסנשטיין, מתוך: אלכסנדרוביץ א' (2013). הריסה אזרחית.

מתוך: אלכסנדרוביץ א' (2013). הריסה אזרחית.

— מסגד חסן בק

— מיקום משוער של גן הכובשים היום

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

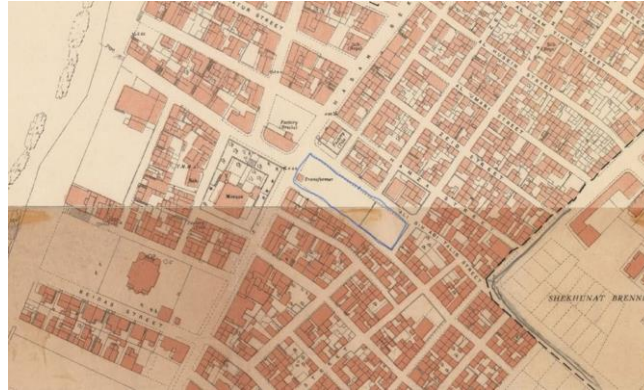
נטיעת חורשת הגיבורים

הגינה במנשייה, 1948. מבט לכיוון מערב. צילום: בנו רותנברג.

אזור הגינה בסוף שנת 1948. מעבר לדרך העפר נראה השטח ההרוס אשר בו נחנך בשנת 1957 גן הכובשים. צילום: וילהם ואן דה-פול.

מפה מנדטורית מאמצע שנות השלושים. רצועת הקרקע הפנויה אשר הפכה לגינה ציבורית בשנות הארבעים ולחורשת הגיבורים עם קום המדינה.

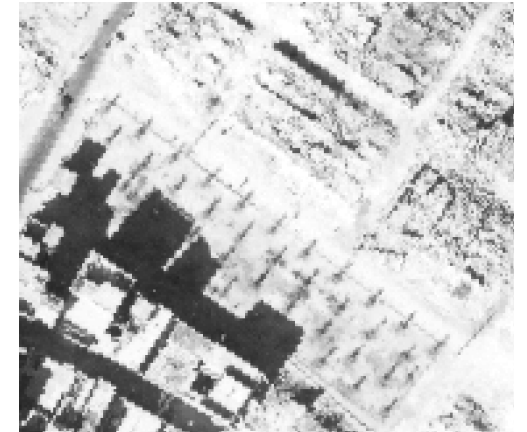

טקס חנוכת חורשת הגיבורים. מאי 1949. צילום ממסגד חסן בק, הנס פין.

ראשיתו של הגן בשנות הארבעים כאשר העיריה פיתחה את רצועת הקרקע הצרה שבלב שכונת מנשייה כגן – שדרה. בפינה המערבית של רצועה זאת, בסמוך למסגד חסן בק, הוקמה תחנת טרנספורמציה לחשמל (ראו תמונה).

ב-9 במאי 1949 התכנסה מועצת עיריית תל אביב והחליטה על נטיעת "חורשת הגיבורים" לזכרם של הנופלים מבין מגיני העיר וכובשי יפו מן האצ"ל.

יוצאי האצ"ל חנכו את החורשה ביום העצמאות הראשון של ישראל ב-14 במאי.

נטיעות, 1949. מתוך: תצ"א גן הכובשים 1949. עיריית ת"א-יפו.

תמונות, מפה ומידע מתוך: רכט, ד'. חורשת הגיבורים, האינציקלופדיה העירונית.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

נטיעת חורשת הגיבורים

ראש עיריית תל-אביב יפו חיים לבנון עומד לפני פרגולת חורשת הגיבורים ונושא נאום בטקס פתיחת גן הכובשים. סטילס מתוך סרטון טקס פתיחת גן הכובשים בתל אביב (1952). ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים.

חורשת הגיבורים ומאחוריה מסגד חסן בק. מתוך: אוסף וילי פולנדר, ארכיון עיריית ת"א-יפו. (1966)

מנשיה הנטושה. 1965. צילום ממגדל שלום (צלם לא ידוע). מתוך: VTLV, תל אביב של פעם.

חורשת הגיבורים בשנת 1957. סטילס מתוך סרטון טקס פתיחת גן הכובשים בתל אביב. ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים (1952)...

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

הקמת האנדרטה וחנוכת גן הכובשים

טקס חנוכת האנדרטה לזכר מגיני ת"א וכובשי יפו בגן הכובשים. ערב יום העצמאות, 5 במאי 1957. למעלה, שני מימין: ראש העיר חיים לבנון. צילום: יוסף ליאור. מתוך: ארכיון עיריית ת"א-יפו

ב-1951 הכריזה עיריית תל אביב על תחרות להקמת שלוש אנדרטאות להנצחת נופלי העיר במלחמת העצמאות. האנדרטה לזכר כובשי יפו תוכננה להיבנות בגן שיוקם על חורבותיה הצפוניים של שכונת מנשייה.

ב-1952 זכתה הצעתו של הפסל מיכאל קארה לבניית האנדרטה. האנדרטה נחנכה ביום הזיכרון תשי"ז, 5 במאי 1957.

הודעה על פתיחת הגן בעיתון מעריב, 16 במאי 1957. מתוך: עיתונות יהודית היסטורית.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

חנוכת גן הכובשים

את הקמת הגן יזם סעדיה שושני שהיה חבר מועצת העיר וראש מחלקת הנטיעות. בזמן פתיחת הגן כיהן כסגן ראש העיר.

הגן תוכנן על-ידי אברהם קרוון ונפתח לקהל בל"ג בעומר תשי"ז, 19 במאי 1957, שבועיים לאחר חנוכת האנדרטה.

תושבים חוגגים את פתיחת גן הכובשים. סטילס מתוך סרטון טקס פתיחת גן הכובשים (1952). ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים.

גזית סרט גן הכובשים. סטילס מתוך סרטון טקס פתיחת גן הכובשים בתל אביב (1952). ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים.

הזמנת פתיחת גן הכובשים. מתוך: אוסף עריית ת"א בספרייה הלאומית.

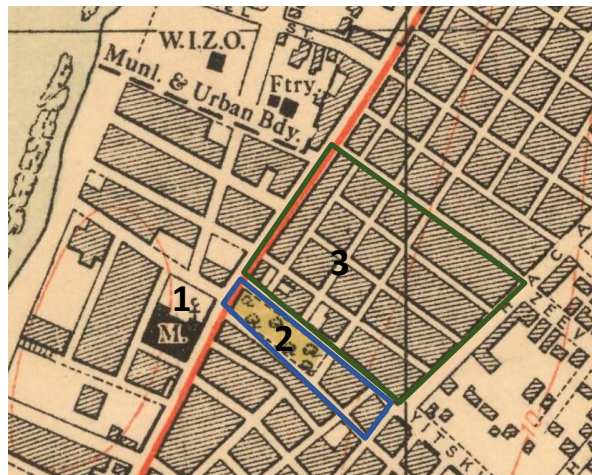
הודעה על חניכת גן הכובשים. חרות, 20 במאי 1957. מתוך: אוסף עיתונות יהודית היסטורית.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מפות היסטוריות

1965

1944

1930

מפות תל-אביב מתוך: אוסף המפות ע"ש ערן לאור, הספרייה הלאומית.

1 – מסגד חסן בק.

2 – רצועת הקרקע הפנויה שהפכה בשנות הארבעים לגינה-שדרה קצרה ועם קום המדינה הורחבה והוסבה לחורשת הגיבורים.

3 – שכונת מנשייה (חארת' אל טאנק או שכונת קרטון) שנחרבה במהלך 1948-1949, ועל שרידיה הוקם ב-1957 גן הכובשים.

גן הכובשים
חורשת הגיבורים

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"א את היסטוריות, שנות ה-40

בתצ"א משנות ה-40 (מימין) ניתן לראות את שכונת המגורים הצפופה ואת השטח הפתוח ברצועה המלבנית שמדרום לה.

בתצ"א מאוקטובר 1949 (משמאל) השכונה חרבה והשטח הפתוח שמדרום לה כבר נטוע בעצים (בחלקו הצפ' מערבי).

תצ"א גן הכובשים. 28.10.1949. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

תצ"א גן הכובשים שנות ה-40 לפני המלחמה. מתוך: אתר שכונת כרם ישראל.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"אות היסטוריות, 1959, 1967

במהלך שנות ה-60 גדלו העצים ומילאו את הגן. מגרשי החניה לכיוון שוק הכרמל הוסדרו.

אורתופוטו גן הכובשים. 1967. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

אורתופוטו גן הכובשים. 1959. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

בתצ"א משנות 1959 (מימין) ניתן לראות את התפתחות הנטיעות, אזור הדשא המרכזי והקשר בין הפרגולה שבחורשת הגיבורים והאנדרטה שבגן הכובשים.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"א את היסטוריות, 1978, 1986

בתצ"א משנת 1978 ניתן לראות את עבודות הפיתוח באזור שמצפון לגן ואת הפגיעה בנטיעות הצפופות של העשור הקודם.

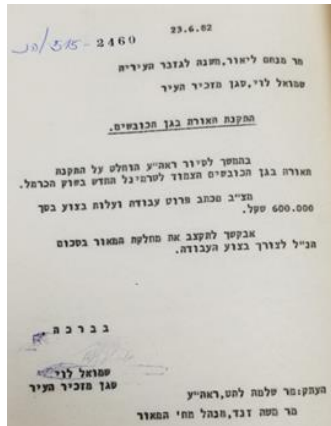

תצ"א גן הכובשים. 1978. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

בתצ"א משנת 1986 ניתן לראות את עבודות הפיתוח של מסוף הכרמלית.

תצ"א גן הכובשים. 1986. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

1982, הצעה להתקנת תאורה בגן.
מתוך: ארכיון עיריית ת"א-יפו.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"אות היסטוריות, 1995

בתצ"א מ-1995 ניתן לראות עדות לתהליכי השחיקה וההזנחה של הגן. הצטמצמות חופת העצים, דלדול המדשאות והעלמות חלקים מהשדרה שבחורשת הגיבורים.

מדרום לחורשת הגיבורים הוקם חניון הכובשים.

אורתופוטו גן הכובשים. 1995. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכנון

תצ"א גן הכובשים, 10.04.1959. 1:2,000. עיריית ת"א-יפו.

מתחם האנדרטה בגן הכובשים

מתחם הפרגולה בחורשת הגיבורים

ציר בין אנדרטה-רחבת הלאה לתוך השכונה.

בעת פתיחתו השתרע גן הכובשים על כ-40 דונם.

במרכז הגן נשתלה מדשאה רחבת ידיים ובה מספר מצומצם של עצים. בהיקף הגן נשתלו חורשות וקבוצות של עצי אשל ופיקוסים (בעיקר).

בשולי השבילים ניטעו שיחים שונים.

בחזית הגן הפונה לדרום הוקמה האנדרטה בתוך ערוגה מוגבהת קלות מסביבתה. הערוגה נתחמה באבן גיר ובסלעי כורכר חופיים. סביבה ניטעו מספר דקלים גבוהים שהועתקו מיפו.

בתצ"א משנת 1959, שנתיים לאחר הקמת הגן, ניתן לראות שחורשת הגיבורים התרחבה מזרחה עד לצומת הכבישים ונטעה בשלמותה. במרכז השדרה הוקמה פרגולה בעלת עמודי האבן.

מערכת התנועה בגן מבוססת על שבילי כוכר כבושים ברוחבים משתנים.

לגן 4 כניסות ורחבת כניסה מרכזית הפונה לכיוון דרום.

ציר ברור מוביל מהאנדרטה אל הפרגולה שבחורשת הגיבורים ואל השכונה.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

גן הכובשים:

חורשות, קבוצות ועצים בודדים בהתאם לסגנון הפסטורלי. שילוב בין עץ האשל המקומי לעצי נוי מאוקלמים.

עצי אשל רבים מקיפים את הגן. בנוסף, מספר אשלים מפוזרים בלב הגן.

במערב הגן – עצי זית ושיחים מעוצים.

במזרח הגן – שדרת עצי פיקוס.

בלב הגן – אשלים, מינים שונים של פיקוס, מינים שונים של ברכיטון, אלמוגנים, אלביציות, צאלון, סיגלון, אזדרכת ועץ תות בודד.

במתחם האנדרטה – 2 עצי דקל (מבין לפחות 5 שנשתלו במקור) וושינגטוניה אחת.

מדשאה רחבה במרחב הפנימי של הגן.

מיני צמחים בולטים בחורשת הגיבורים:

עצי אשל
שיחי פיטוספורום
שיחי אלת מסטיק
שיחי עופרית הכף

תצ"א גן הכובשים וחורשת הגיבורים. 2020. מתוך אתר Simplex.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - צמחיה

שביל הבטון בלב הגן, לצד מתחם האנדרטה.

קבוצת עצי זית במערב הגן.

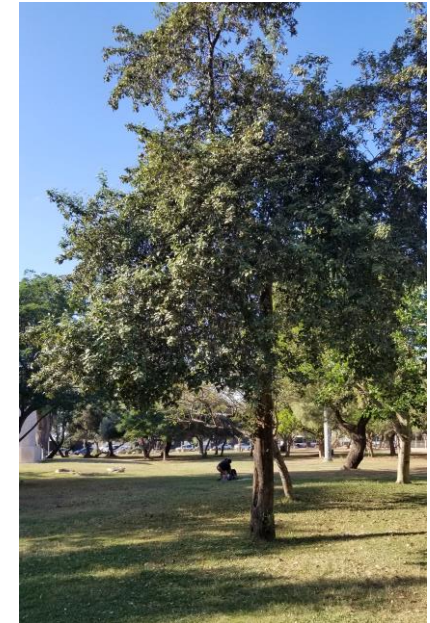
חורשת אשלים בשולי הגן.

חורשת פיקוסים ואשלים במזרח הגן.

חורשת פיקוסים ואשלים במזרח הגן.

תמונות גן הכובשים. 2021.

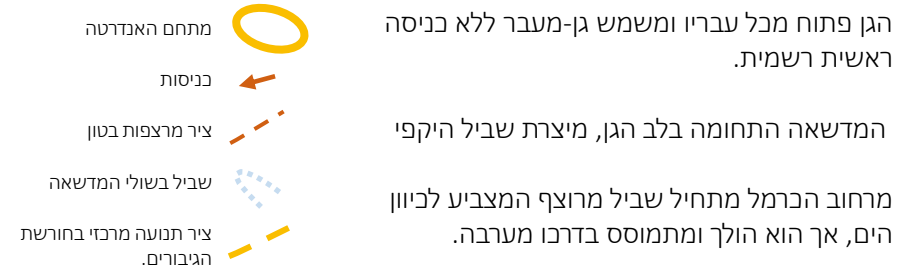
תמונות, מפה ומידע מתוך: רכט, ד'. חורשת הגיבורים, האינציקלופדיה העירונית.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה בניסות ושבילים

תצ"א גן הכובשים וחורשת הגיבורים 2021. מתוך: GIS עיריית ת"א - יפו.

כניסה מכיוון רח' הכרמל, ותחילת שביל הבטון החוצה את הגן. 2021.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - שימושים ומתקנים

מתקני המשחק, גינת הכלבים והמדשאות הפתוחות בגן מהווים מקום מנוחה ופנאי, מפגש ומשחק עבור תושבי השכונות הסמוכות בימי חול וחג.

סמיכות הגן לשוק ולמסוף הברמלית מושכת אליו גם עוברי אורח רבים שאינם מבין תושבי השכונה.

מאי 2015

בין עצי הגן התוקנו שני מתקני שעשועים מוצלים והוקמה גינת כלבים. תמונות מ-2011 ו-2012.

תמונות מתוך: אתר שכונת כרם ישראל.

ל"ג בעומר, מאי 2017.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח ייחודיים - אנדרטת הכובשים

אנדרטת האבן מעשה ידיו של הפסל מיכאל קארה נחנכה ביום הזיכרון תשי"ז, 1957.

האנדרטה נמצאת בלב הגן, על קפל קרקע מוגבהה, תחומה באבן גיר מסותתת, ולצידה מספר סלעי חוף ודקלים גבוהים.

בהתאם לסגנון הפסטורלי, האנדרטה בגן הכובשים משמשת כמוקדבגן.

מתחת לתבליט הלוחמים נרשם: "מנשרים קלו ומארויות גברו". ומן הצד השני של האנדרטה: "זכר למגיני תל-אביב ולכובשי יפו".

תצ"א 2021. מתחם האנדרטה בגן הכובשים. מתוך: GIS עיריית ת"א – יפו.

סלעי חוף, ותחום באבן גיר מסותתת. 2021.

אנדרטת הכובשים. צילום מתוך: גן הכובשים, ויקיפדיה.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח ייחודיים - פרגולה בחורשת הגיבורים

במרכז חורשת הגיבורים ניצבים 6 עמודי פרגולה מאבן כורכר טבעית מסותתת, בנויה בדוגמת חאמי. אלמנט ייחודי עם רמת גמר גבוהה אשר נשמר בצורה מצויינת.

עמודי פרגולה ותחנת אוטובוס בחורשת הגיבורים, 2021.

מדרגות אבן הכורכר, הנמצאות היום למרגלות תחנת האוטובוס הישנה ברח' יצחק אלחנן, היו במקור חלק ממתחם הפרגולה ושימשו למעבר בין השדרה לגן כמו גם פיתרון השדרה והגן.

ציר היסטורי בין ההפרגולה והאנדרטה. מתוך: תצ"א גן הכובשים. 1959. באדיבות עיריית ת"א-יפו.

גן הכובשים - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח ייחודיים - ספסלים בחורשת הגיבורים

הספסלים הקיימים בחורשה היום זהים לקטלוג הספסלים שנשמר בארכיון קרוון.

הספסלים המתועדים בתמונות ובסרטונים משנות ה-50 וה-60 בחורשת הגיבורים כבר אינם.

ספסלים בחורשת הגיבורים, 2021.

ספסלים בחורשת הגיבורים, 2021.

מתוך קטלוג ספסלים, ארכיון דני קרוון.

מתוך סקר טבע שנערך בשנת 2012* ע"י עיריית תל אביב

תאור כללי: הגן תחום בין מסוף האוטובוסים כרמלית, מסגד חסן-בק ובנייה נמוכה עם חזיתות מסחריות.
בגן מדשאה רחבה, עצים רבים מתקני משחק ואנדרטה.

חשיבות ברצף- חיבור לאתרים אחרים: חשיבות נמוכה בלב אזור בנוי ללא חיבור לשטחים פתוחים.

רמת השתמרות השטח: נמוכה – בית הגידול הטבעי אינו קיים. מגוון המינים הנצפה כולל מינים שהסתגלו לחיים בבתי גידול המעוצבים ע"י האדם.

מאפיינים:

בתי גידול: חורשה מגוננת, חורשה, רצועות שיחים. תצורות צומח: חורשה, צומח עשבוני.
יחידות צומח: צמחיית גינות וצמחים מלווי אדם, מדשאה.

בעלי חיים: מינים מלווי אדם שהסתגלו לסביבת האדם: קיפוד מצוי, עטלף פירות, חרדון מצוי, שממית בתים. ציפורי שיר

* סקר טבע עדכני אמור להתפרסם בהקדם (2025)

כניסה ראשית לגן הכובשים מרחוב כרמל. צולם ע"י יעל רומן.

מתוך כתבה בעיתון הארץ

גנים וחורשות (מתוך סקר תשתית טבע עירוני, 2012, עמ' 21)

אתרים אלו מתחלקים למספר סוגים בהתאם להמת הפיתוח, השימוש והאחזקה. במקומות בהם מתקיים טיפול אינטנסיבי תדיר הכולל ריסוס, כיסוח, שתילה המגוון ביולוגי נמוך והוא כולל בעיקרו מינים מלווי אדם שהסתגלו לסביבת האדם כגון: קיפוד מצוי, עטלף פירות, חרדון מצוי, שממית בתים. בולטים בנוכחותם מיני ציפורי שיר יציבות ביניהם מינים פולשים ומינים חולפים בעונת הנדידה. ככל שרמת האחזקה פוחתת ועולה רמת המורכבות המורפולוגית הכוללת אלמנטים של בית הגידול הטבעי כך גם גדל המגוון בדגש על מיני צמחים, זוחלים וציפורים. בחורשות בהן קיימת שכבת כיסוי של עלים וענפים מתקיימים זוחלים כגון: חומט גמד במסלעות כורכר מצויה לטאה זריזה ובכתמי חמרה: חומט פסים. מגוון הציפורים בעיר כולל קבוצות שונות ומגוונות בהתאם למקומות חיות שונים ולעונות השנה. מבין המינים היציבים והמקיצים מצויות ציפורים שיר כגון: ירקון, חוחית, צופית, בולבול, ירגזי, שחרור, סבכי שחור ראש.

גן הכובשים – מצב קיים

סקרי עצים

260 עצים סה"כ במתחם הכרמלית:

122 X אשל הפרקים

45 X פיקוס קדוש

11 X פיקוס השדרות

1 X פיקוס בנימינה

18 X אלמוגן רחב עלים

13 X אלביצה צהובה

9 X זית אירופי

3 X תמר מצוי

5 X וושינגטוניה חסונה

2 X פטוספורום גלוני

1 X לגונריית פטרסון

7 X ברכיטון אדרי

5 X ברכיטון אוסטרלי

1 X ברכיטון צפצפתי

1 X צאלון נאה

1 X סיגלון חד עלים

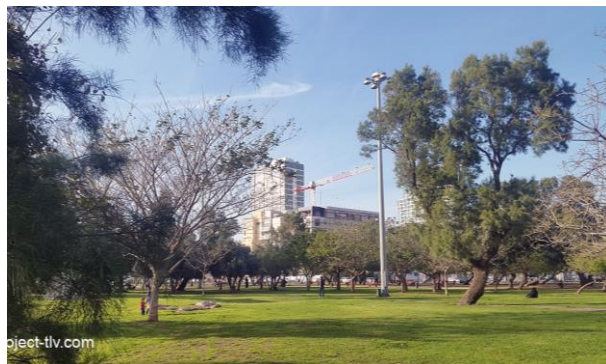
1 X תות לבן

1 X אזדרכת מצויה

1 X קופיכיון אנקרדי

1 X סיאגרוס רומנזוף

2 X שיח נוי מעוצה

גן הכובשים, מרץ 2018. מתוך: אתר שכונת כרם ישראל.

סקר מצאי עצים משנת 2016 שערך אגף שפ"ע:

2	?
12	אלביצה
1	אלה אטלנטית
19	אלמוגן
153	אשל מנים שונים
1	ברכיטון הסלעים
3	דקל וושינגטוניה
9	זית מצוי
50	פיקוס השדרות
8	צאלון נאה
2	קליסטימון
1	תות

נטיעת עצים בגן, יולי 2013. מתוך: אתר שכונת כרם ישראל.

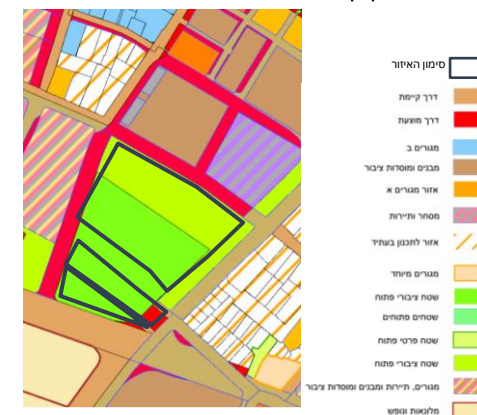
מקור: נ' שיינר, נספח שמירה על עצים בוגרים. ספטמבר 2020.

גן הכובשים - מצב הקיים

מצב סטטוטורי

מכלול גן הכובשים וחורשת הגיבורים מעוגנים סטטוטורית כשטח ציבורי פתוח. גם חניון הכובשים מדרום לגן מופיע כשטח ציבורי פתוח. לגן תפקיד מפתח כחלק ממכלול של אזור מגורים, תיירות, מסחר, פנאי ומוסדות ציבור. ממערב ומדרום לגן מתוכננת בנייה עד 25 קומות. בנייה זו משפיעה: על הקשר הוויזואלי והפיזי בין הגן והים. בנייה כזו תיצור הצללה משמעותית ברוב שעות היום על הגן. בגן ממוקם בסימכות לצירי תחבורה מטרופוליניים עובדה שהופכת אותו לנגיש לציבור הנרחב בהווה ובעתיד. סמוך לגן עובר קו מטר. M2בשטח הגן מתוכננת תחנה ושטח התארגנות. נכון ל 2022 לתוכנית הגוש התנגדויות לאור הפגיעה בגן.

תכנית ייעודי קרקע מפורטת

gisn.tel-aviv.gov.il/iview

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח אזורי ייעוד

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח עיצוב עירוני

תחנת הכרמלית בשטח גן הכובשים

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח תחבורה

האזור מוסה הולכי רגל

גן הכובשים - שינויים לאורך השנים

שיקום הגן בראשית שנות האלפיים

שיקום הגן בשנות האלפיים, בתכנון משרד "מוריה סקלי- אדריכלות נוף" הותיר את הטופוגרפיה, המסגרת ושלד הגן והחורשה המקוריים ושמר על מתחם האנדרטה המוגבה-פתוח עם עצי הדקלים.

כן נשמר ליבו הפתוח והמדושא של הגן. המדשאה התרחבה בעיקר לכוון רחוב הכרמל.

שבילי הגן המקוריים נעלמו ובמקומם נוסף שביל מרוצף בטון שתחילתו ברחוב הכרמל והוא הולך ומתפוגג במרכז הגן. השביל מצביע לכיוון הים, אך הינו חסום בחלקו המערבי.

רוב העצים נותרו במקומם ועצים חדשים נטעו כחלק מתכנית השיקום, וכן בשנים לאחר מכן.

סלעי החוף (למעט אלו שליד האנדרטה) נעלמו.

פרגולת חורשת הגיבורים פורקה, אך עמודיה עדיין עומדים במקומם.

השיקום כלל הוספת שני מתחמי משחק לילדים וקרויים בשנים שלאחר מכן. הצבת ספסלים, הסדרת השטחים המגוננים. כמו כן הוצבה בשולי הגן עמדת תל אופן להשכרת אופניים והוצבו עמודי תאורה.

תצ"א גן הכובשים 2002. מתוך: GIS עיריית ת"א- יפו.

גן הכובשים - שינויים לאורך השנים

תכנית חידוש גן הכובשים 2021

במהלך שנת 2021 החלה עיריית ת"א-יפו בתהליך שיתוף ציבור והובלת תכנית לשדרוג גן הכובשים. התכנית אמורה להתבצע בשנת 2022.

הפרויקט נעשה בשיתוף אגף שפ"ע, מינהל קהילה, סטודיו אואה האחראים על תהליך שיתוף הציבור, ואדריכלית הנוף חווי ליבנה (1:1 אדריכלות נוף ועיצוב אורבני), שגם הייתה חלק מצוות שיקום הגן במשרד מוריה-סקלי בראשית שנות האלפיים.

שקופיות ממצגת התכנית שהוצגה לתושבים ב-13.12.21. מתוך: דף הפייסבוק "מצילים את גן הכובשים".

התכנית מתעלמת בשלב זה מן האפשרות שחלקו הדרום-מזרחי של הגן יימסר לטובת פרויקט המטרו והקמת תחנה במקום.

התכנון מתייחס לגן הכובשים כולו, במסגרת הקיימת היום, אך מותיר את חורשת הגיבורים מחוץ לקו הכחול ולתכניות השדרוג.

גן הכובשים - שינויים לאורך השנים

תכנית חידוש גן הכובשים 2021

התכנית אינה גורעת משלד העצים והאלמנטים הקיימים בגן היום (כמו מתקני המשחק וגינת הכלבים), ושומרת על מסגרת הגן הפתוחה, כולל הטופוגרפיה הקיימת, שביל המרצפות החוצה את הגן, המדשאה האליפטית ומתחם האנדרטה ההיסטורי.

התכנית כוללת חיזוק השלד הירוק בדפנות הגן, וכן הוספת שבילים, צומח חופי, שדרוג מתקני המשחק לילדים, הוספת מתקן נדנדות מתקני כושר ושולחנות פינג פונג, הוספת חצי מגרש דורסל, ושדרוג גינת הכלבים ופינות ישיבה.

שקופיות ממסגרת התכנית שהוצגה לתושבים ב-13.12.21. מתוך: דף הפייסבוק "מצילים את גן הכובשים".

התכנית שומרת על לב הגן הפנוי מעצים ומבקשת לחזק אותו במרחב התכנסות מרכזי אליו מתנקזים שבילי הגן.

בנוסף, בפינה המזרחית של הגן (פינת כרמל/הכרמלית) מתוכננת רחבת התקהלות מרוצפת שתהפך לכניסה הראשית לגן מכיוון שוק הכרמל.

גן הכובשים - שינויים לאורך השנים

תכנית חידוש גן הכובשים 2021

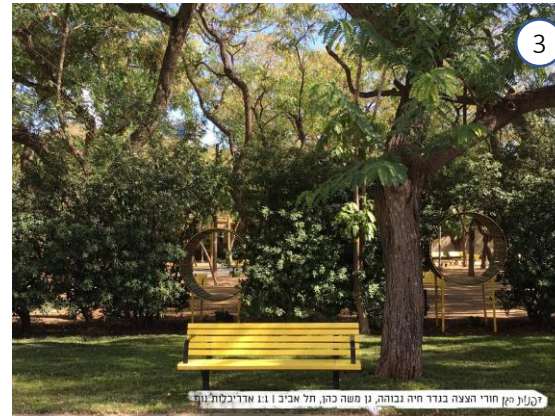
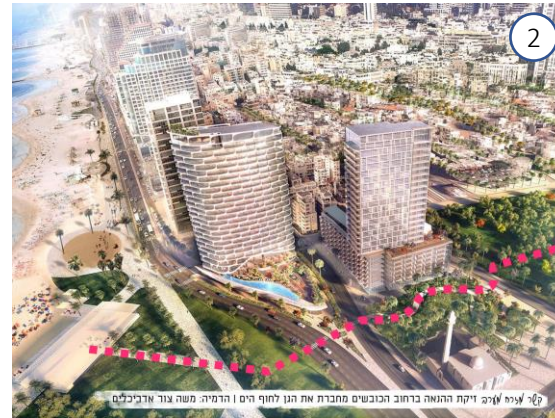
אלמנטים נוספים בתכנית חידוש הגן:

1 – חיזוק של מקווה הגשם הטבעי הקיים היום בגן על ידי רחוב הכובשים והפיכתו לערוץ מים ובריכה עונתיים.

2 – חיזוק הקשר מערבה בין הגן ואזור חוף הים ופארק צ'רלס קלור.

3 – יצירת הפרדה שיחית חצי-פתוחה בין הגן ואזור מסוף וחניון הכרמלית.

4 – זליגת הגן אל הרחוב והרחוב אל הגן בצלע המזרחית, במפגש עם רחוב הכרמל.

שקופיות ממצגת התכנית שהוצגה לתושבים ב-13.12.21. מתוך: דף הפייסבוק "מצילים את גן הכובשים".

גן הכובשים - שינויים לאורך השנים

תכניות הריסה עתידיות - תת"ל 102

על פי תמ"א 70 (תוכנית המתאר הארצית לקווי המטרו במטרופולין גוש דן) ותת"ל 102 לקו מטרו 2, מתוכננת הקמת תחנה ברחוב הכרמל, בסמוך לגן הכובשים.

סמוך למקום התחנה המתוכנן, מבקשת חברת נת"ע להקים אתר התארגנות שיכלול משרדים, מפעל בטון ושטח המיועד לעבודות עפר ממנו יוחדרו מכונות לחפירת מנהרת המטרו.

לצורך כך, ביקשה חברת נת"ע לכרות 134 עצים ולהעתיק ממקומם 20 עצים נוספים.

התוכנית עוררה התנגדות ובשנת 2020 החל מאבק ציבורי להצלת גן הכובשים מהריסה.

תושבים מתגייסים לקמפיין הצלת גן הכובשים. מתוך דף הפייסבוק "מצילים את גן הכובשים".

סיכום, שימושים ומתקנים

משטח גומי וגבי
שעשועים

מתחם
האנדרטה

מתחם אחסון
של עיריית ת"א
– יפו

בניסה לגן

שביל הבטון
החוצה את הגן

מדשאה

גינת כלבים

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים:

הנוף האורבני היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

מאפייני המרחבים בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גן הכובשים הוקם על הריסות שכונת מנשיה. הגן מחק את השכונה בדומה לפעולות שנעשו באותה תקופה בעולם ובארץ. התחדשות עירונית על ידי הריסת משכנות עוני והעברת האוכלוסיה לאזורים אחרים.

חורשת הגיבורים היא שריד לשדרה-גן טיול שנטע במהלך שנות הארבעים.

כיום הגן הוא מרחב מקשר בין אזורים שונים בעיר הכוללים מסחר מגורים ותיירות ומהווה מרחב רב תרבותי וצמת מרכזית.

המבנה הטופוגרפי של השטח כמעט ולא השתנה במהלך השנים. האזור נשמר כשטח מישורי ובו קפל קרע מינורי ועליו האבדרטה.

השדרוג המתוכנן מתכוון להעצים את השקע המקומי ולפתח שלולית חורף בלב הגן.

מרחב הגנים (חורשת הגיבורים וגן הכובשים) מהווה חלק מרקמה עירונית צפופה החסרה בשטחים פתוחים. זוהי סביבה מתחדשת ובה מתוכננים פרויקטים מגוונים האמורים לשנות את אופיו של האזור.

גן הכובשים שמש במשך שנים רבות מקום מעבר ומרחב ציבורי פתוח לאוכלוסיות מגוונות המאכלסות את דרום תל אביב. סמיכותו של הגן לשוק, לשפת הים, ולנווה צדק תרמה לנוכחותו במרחב. יחד עם זאת הגן נתפס במשך שנים רבות כאזור שוליים.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

הערכה:

במשך שנים, שימרו גן הכובשים ושדרת הגיבורים את מסורת הגן הפסטורלי שיצר אברהם קרוון בתל אביב.

אלמנטים בתכנון אברהם קרוון שנשמרו:
גן מרווח ומישורי עם מרחב פנימי מדושא, חשוף ופתוח.
גן-מעבר לא-מגודר.
שלד חזק של של עצים גדולים המאורגנים בחורשות, קבוצות ובודדים.
עמודי פרגולה ומדרגות כורכר שימוש נרחב בעצי אשל.
רחבת האנדרטה, המדשאה ואבן הגן התוחמת אותה.

אלמנטים בתכנון אברהם קרוון שלא נשמרו:
שיחיות (מלבד מספר שיחי אלת המסטיק בפינה הדרום-מערבית).
שבילים.
מסלעות חוף (למעט שרידים בודדים במתחם האנדרטה).

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני הגן:

יש לטפל בחורשת הגיבורים ובגן הכובשים כיחידה נופית-היסטורית רציפה.

שימור ושיקום חורשת הגיבורים כשריד לגן משנות הארבעים אשר איננו נכלל כיום בתכניות הפיתוח.

חיזוק שלד הצמחיה של גן הכובשים ברוח התכנון של ימי ראשית הגן.

שימור הטופוגרפיה הקיימת בגן.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

שיחזור הפרגולה בחורשת הגיבורים והקשר לגן הכובשים כפי שמופיע בתצלומי האויר. טיפוח שדרת עצי האשל, ערוגות השיחים והספסלים

שיקום המדרגות בבניסה לחורשת הגיבורים.

שיקום אזור האנדרטה כולל הטיפול בקרקע, המדשאה המוגבהת ואבני השפה כפי שמופיעים בתצלומים היסטוריים.

שימור הטופוגרפיה הקיימת בגן.

שילוב המחסן המהווה מבנה היסטורי כמקום מפגש קהילתי.

טיפול באלמנטי פיתוח שאינם תואמים את רוח המקום:

דיון באופיו של הגן המשודרג וכיצד ניתן לשלב בין שימור רוח הגן ההיסטורי ובין הדרישה העכשווית לגן עתיר פעילויות.

אוסף המפות ע"ש ערן לאור, הספרייה הלאומית

- Survey of Palestine. (1930) *Jaffa - Tel Aviv*
[https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002369514/NLI#\\$FL10446291](https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002369514/NLI#$FL10446291)
- Survey of (1944) *Jaffa - Tel Aviv Compiled, drawn & printed by the Survey of Palestine*
[https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002366983/NLI#\\$FL25553687](https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002366983/NLI#$FL25553687)
- תל אביב – יפו (1965). המרכז למיפוי ישראל.
[https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002367845/NLI#\\$FL63911580](https://www.nli.org.il/he/maps/NNL_MAPS_JER002367845/NLI#$FL63911580)

ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים

- טקס פתיחת גן הכובשים בתל אביב (2 בינואר, 1952). יומן ברמל II-229.
<https://jfc.org.il/%d7%a0%d7%95%d7%a9%d7%90%d7%99%d7%9d/>

ארכיון עיריית ת"א-יפו ואגף שפ"ע

- אוסף פנחס בן שחר. צילומי אנדרטת גן הכובשים (1962, 1963).
- אוסף וילי פולנדר. צילום חורשת הגיבורים (1966).
- מפת מדידה.
- סקר עצים.
- תיקי גננות.
- תצ"אות גן הכובשים.

עיתונות יהודית היסטורית, www.JPRESS.org.il, מיסודם של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל-אביב.

- גן הכובשים – בשערי יפו. (1957, 16 במאי). מעריב.
<https://www.nli.org.il/he/newspapers/mar/1957/05/16/01/article/15/?e=-----he-20--1--img-txIN%7ctxTI-----1>
- סופרנו, ב' (1957, 20 במאי). נחנך "גן הכובשים" ביפו.
<https://www.nli.org.il/he/newspapers/hrt/1957/05/20/01/article/47/?e=-----he-20-1--img-txIN%7ctxTI-----1>

שונות

- וינשטין, ב' מ' (1964) אנדרטה לזכר מגני תל-אביב וכובשי יפו במלחמת העצמאות, גן הכובשים, תל-אביב. פרויקט רשת ארכיוני ישראל (רא"י), במסגרת שיתוף פעולה בין יד יצחק בן צבי, משרד ירושלים ומורשת והספרייה הלאומית של ישראל.
https://www.nli.org.il/he/archives/NNL_ARCHIVE_AL997009637909605171/NLI
- פתיחת-גן הכובשים. (1957). אוסף עיריית תל אביב בספרייה הלאומית.
https://www.nli.org.il/he/sheets/NNL_Ephemera700103182/NLI

גן צ'רלס קלור, 1972, צילום יוסף ליאור ארכיון עת"א

גן צ'רלס קלור

גן צ'רלס קלור

כללי

כתובת: ממערב לרח' קויפמן יחזקאל, מרח' גולדמן נחום בדרום ועד רח' הכרמלית בצפון.

גוש חלקה:

גוש: 7003, חלקה: 1

גוש: 7004, חלקה: 1

גודל: כ-120 דונם

מתכנן: הלל עומר

שנת הקמה: 1974

שיקום והמשך פיתוח: תכנון נוף, ברזידא מעוז

צילום מתוך: אתר "תל-אביב במבט חדש"

תצ"א 2021, GIS עיריית ת"א

מפת מיקום

כללי:

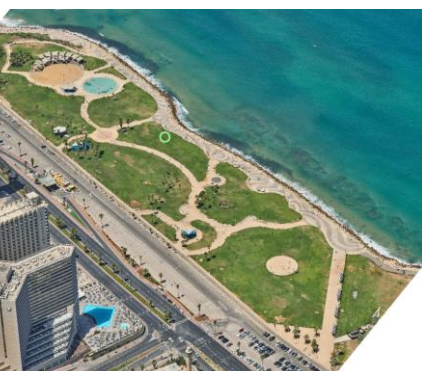
גן צ'ארלס קלור הוא פארק חוף עירוני בדרום תל אביב הממוקם על שטח של כ-120 דונם. אורכו כקילומטר וחצי, ורוחבו בין 50-150 מטרים. פיתוח האזור החל בתחילת שנות השישים והגן נפתח בתחילת שנות השבעים. בשנות האלפיים הגן שוקם ופותח.

הפארק נקרא על שמו של צ'ארלס קלור, שהיה איש עסקים ונדבן יהודי-בריטי

הגן תוכנן במקור על-ידי אדריכל הנוף והמשורר הלל עמר.

"נבל, ים והרוח החרישית", אילן אורבך, 1989.

תצ"א 2021, GIS עיריית ת"א

מבט על רחבה מרוצפת.

גן צ'רלס קלור

סגנון

צולם ע"י: IsraMavic Pro, מאי 2017. מתוך: <https://www.youtube.com/watch?v=a7eZDN7y5n8>

תכנון הגן בידי הלל עמר, מיזג את עקרונות עיצוב הגן הפסטורלי-האנגלי עם פארק חוף ומרכז בילוי עירוני-ישראלי. הגן משקף את יצירתו המקורית של הלל עומר ששילבה אלמנטים נופיים ייחודיים - ציוריים ומפוסלים במרחב.

במשך השנים נשמרו אלמנטים שונים מהתכנון המקורי, כמו טיילת הגרנוליט, מסלעת הים, המדשאות וחלק מהצמחיה, אך חלקים מהפארק שוטחו, המדשאות הורחבו והצמחיה צומצמה.

בנוסף התווספו לגן מתקני שעשועים ספורט וכושר.

חיבורו של הגן לטיילת חוף רציפה מצפון ומדרום והוספת שביל האופניים הכניסו את הגן אל העיר והפכו אותו לחלק מהרצף החופי שלה.

מרכיבי הסגנון הפסטורלי:

על אף הקרבה לקו החוף השטוח, ביקש הלל עמר ליצור טופוגרפיה מודגשת וזורמת של גבעות רכות מול הים.

נטיעות עצים בקבוצות ובודדים ונטיעת שיחיות ומדשאות ליצירת זרימה ורצף החלל.

כל אלו עדיין קיימים, אך שטחי השיחיות צומצמו והפכו למדשאות וחלק מהגבעות שוטחו בתכניות השיקום משנות האלפיים על מנת להרחיב את המבט לים מכל שטחי הגן.

סגנון אדריכלי:

טיילת יצוקה גרנוליט בקווים אליפטיים ועקלתונים לצד עמודי תאורה, ספסלי ישיבה ומתקנים אשר שומרים על צורות מעוגלות גם כן. כל אלו נשמרו בשינויים קלים מאז הקמתו של הגן בכדי להעצים ולהעביר את תחושת הגלים מן הים אל הפארק.

גבעות הדשא תוכננו להדהד את מבנה הדיונות החוליות.

מרכיבי פארק חופי:

שימוש בחומרים ובצמחיה המייצגים את הנוף החופי הישראלי, כגון סלעי כורכר, עצי אשל, ושינגטוניות, שיחי חוף נמוכים, צלקניות ועשבוניים.

אלו מאפיינים את הפארק עד היום על אף החלפת שבילי הכורכר בבטון כורכרי לצורך הנגשה בשנות האלפיים והרחבת המדשאות על חשבון צמצום מיני השיחים הרבים שניטעו במקור.

הפארק כמרכז בילוי:

בפארק תוכננו מתקני שעשועים, בריכה ציבורית גדולה ופתוחה במרכז הפארק ותכנון חנויות, בית קפה, חניות ושבילים רחבים להולכי רגל.

למרות השינויים באופי וסגנון המתקנים המודרניים, הפארק שומר עד היום על אופיו כמרכז בילוי עירוני.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מידע היסטורי - שכונת מנשייה

שכונת מנשייה מצפון ועד דרום (עם יפו העתיקה באופק משמאל), 1944-1945.
צילום: קורט ברמר. מתוך: שכונת קרטון, האנציקלופדיה העירונית.

בצילום של וילי פולנדר (1964) מגבעת יפו נראים בקו הראשון לים בתי האמידים בחוף נווה שלום-מנשייה. מתוך: בית גדי, האנציקלופדיה העירונית.

גן צ'רלס קלור הוקם על גבי הריסות שכונת מנשייה הערבית, אשר נהרסה וחורבותיה נדחקו אל עבר קו החוף.

שכונה מנשייה השתרעה על שטח של כ-465 דונם בין יפו העתיקה ושכונותיה הדרומיות של תל אביב. לצד הערבים התגוררו בה גם יהודים.

עם אישור תכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947 התרוקנה השכונה ממרבית תושביה, הערבים והיהודים כאחד. עם זאת, צלפים ערבים נשארו במנשייה וירו מחלונות המבנים הגבוהים (כמו גם ממסגד חסן בק) על תושבי שכונת תל אביב הסמוכות. האזור כולו הפך לשדה קרב והרס רב נגרם למבני השכונה כבר במהלך המלחמה. הלחימה הגיעה לשיאה במערכה על כיבוש מנשייה בידי האצ"ל בסוף אפריל 1948.

עוד במהלך המלחמה ביקשו ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח והמהנדס העירוני יעקב בין סירה להרוס את שכונת מנשייה (כמו גם חלק מהשכונות הדרומיות של תל אביב). הם ביקשו למחוק את המבנים הקיימים ולתכנן מחדש את האזור כולו ברוח מודרנית על מנת למנוע את חזרת התושבים (הערבים והיהודים) אשר תנציח את המקום כשכונת עוני מתפוררת.

פרויקט ההריסה החל ככל הנראה כבר ביולי 1948. כל בתי השכונה יועדו להריסה, למעט מסגד חסן בק. עם זאת, ההריסה נקטעה כמה חודשים לאחר ראשיתה בשל מחסור במימון. עוד במהלך המלחמה חזרו ושוכנו, ברשות ושלא ברשות, מאות משפחות עולים וחיילים במבנים הנטושים של מנשייה. בתי השכונה נותרו הרוסים ומוזנחים במשך כשני עשורים נוספים.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מידע היסטורי - שכונת מנשייה

הריסות מנשייה עילית (רובע קרטון), דצמבר 1948/ינואר 1949.
צילום: רודי ויסנשטין, מתוך: אלכסנדרוביץ 2013, הריסה אזרחית.

מבנים שנהרסו עד אוקטובר 1949

מבנים שנהרסו עד 1980

גבולות תוכנית הריסה

גבולות תוכנית הריסה מורחבת

גבולות תכנית ההריסה של רוקח ובן סירה. מתוך: אלכסנדרוביץ 2013, הריסה אזרחית.

בשנות ה-50 התקיימו דיונים בנוגע לגורל השכונה: היו שהציעו לדלל את בתיה ולשקם את הנותרים, והיו שהציעו להורסה. לבסוף, בראשית שנות ה-60 החליטה עיריית תל אביב-יפו לפנות את תושבי השכונה ולהרוס את בתיה לחלוטין.

עוד קודם לפינוי התושבים, נוסדה ב-1960 חברה ממלכתית-עירונית בשם "אחוזות החוף" לשם פרויקט פיתוח מנשייה.

בשנת 1962 הכריזה החברה על תחרות בינלאומית להכנת תכנית אב "שתגאל את שכונת העוני במרכז העיר", ותהפוך את האזור המזנח של מנשייה למרכז מטרופוליני תוסס וגשר בין תל אביב ויפו ובין העיר לים.

התחרות לא צלחה, ותכנון המתחם נמסר בסופו של דבר למשרד האדריכלים אמנון ניב ורפי רייפר בעוד שעל עיצוב הפארק הופקד אדריכל הנוף הלל עמר.

הפרוגרמה למרחב כללה בנייני ציבור, אזור מסחר, מגדלי משרדים, יחידות מגורים, שטחים ציבוריים פתוחים, מערכת כיכרות שתחבר את העיר והמתחם החדש אל הים, בתי מלון ומרכזי בילוי ופנאי.

אך הפרוייקט השאפתני, אשר ביקש למשוך את מרכז העסקים הראשי של תל אביב לכיוון חוף מנשייה, לא המריא. למעט חלקו הראשון אשר כלל את בנייני המשרדים במתחם בית הטקסטיל ואת כיכר השעות היפות, רוב השטחים נותרו ללא בינוי, פתוחים ומוזנחים, או כוסו בחניונים.

מוזיאון האצ"ל בתש"ח, בית הטקסטיל ואזור המע"ר הישן, מבט מכיוון יפו. מתוך: בית הטקסטיל, ויקיפדיה.

ב-1978 הושלם מבנה נוסף מתכנית מנשייה, פרי תכנונם של האדריכלים אמנון ניב, אמנון שוורץ ודני שוורץ – בית גידי, מוזיאון האצ"ל בתש"ח – אשר נחנך ונפתח לציבור ב-1983. המוזיאון נבנה על גבי אחד מבתי האמידים שעל שפת חוף מנשייה, המבנה היחיד, לצד מסגד חסן בק, אשר שרד את ההריסות.

בשנות ה-90 הוקמו לאורך החוף בנייני משרדים נוספים, רבי קומות ובית המלון דיוויד אינטרקונטיננטל אך החזון והפרוגרמה למשוך את מרכז העסקים הראשי לכיוון מנשייה קרס.

הוא בוטל רשמית בשנות ה-80, בתכנית האב שהוכנה בראשותו של האדריכל אדם מזור.

מסגד חסן בק, 1917. מתוך: מסגד חסן בק, ויקיפדיה.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

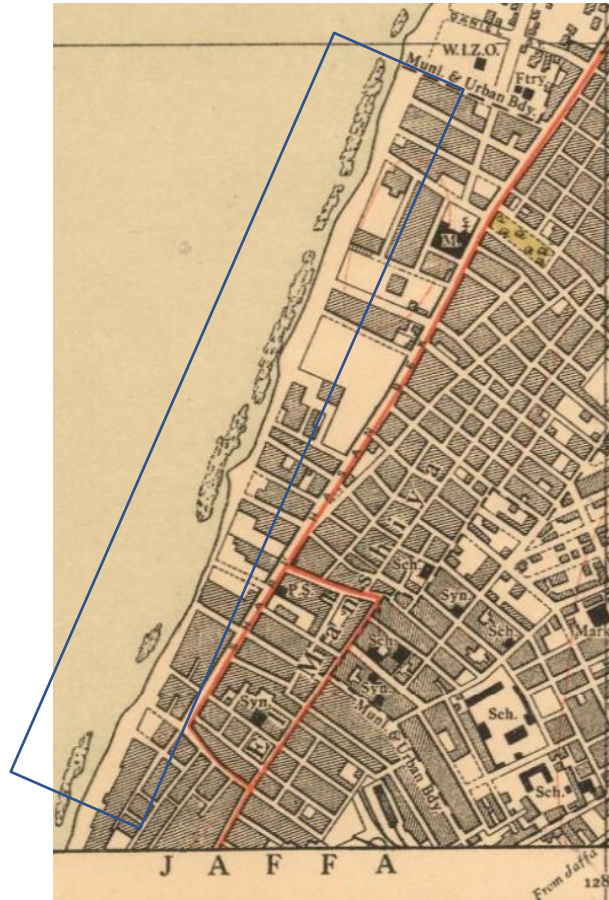
מידע היסטורי - שכונת מנשייה

במפה משנת 1944 ובתצ"א משנת 1949 ניתן לראות את בתי שכונת מנשייה הצפופה כאשר חלק מבתיה מצד מערב ממוקמים במרחב בו נמצא היום הגן.

ניתן גם לראות את התוואי העתידי של קו החוף המיושב.

תצ"א משנת 1949, ארכיון עת"א.

מפה 1:10,000 משנת 1944, הספרייה הלאומית.

תצלום אוויר משנת 1932. מבט מדרום על יפו ותל-אביב.

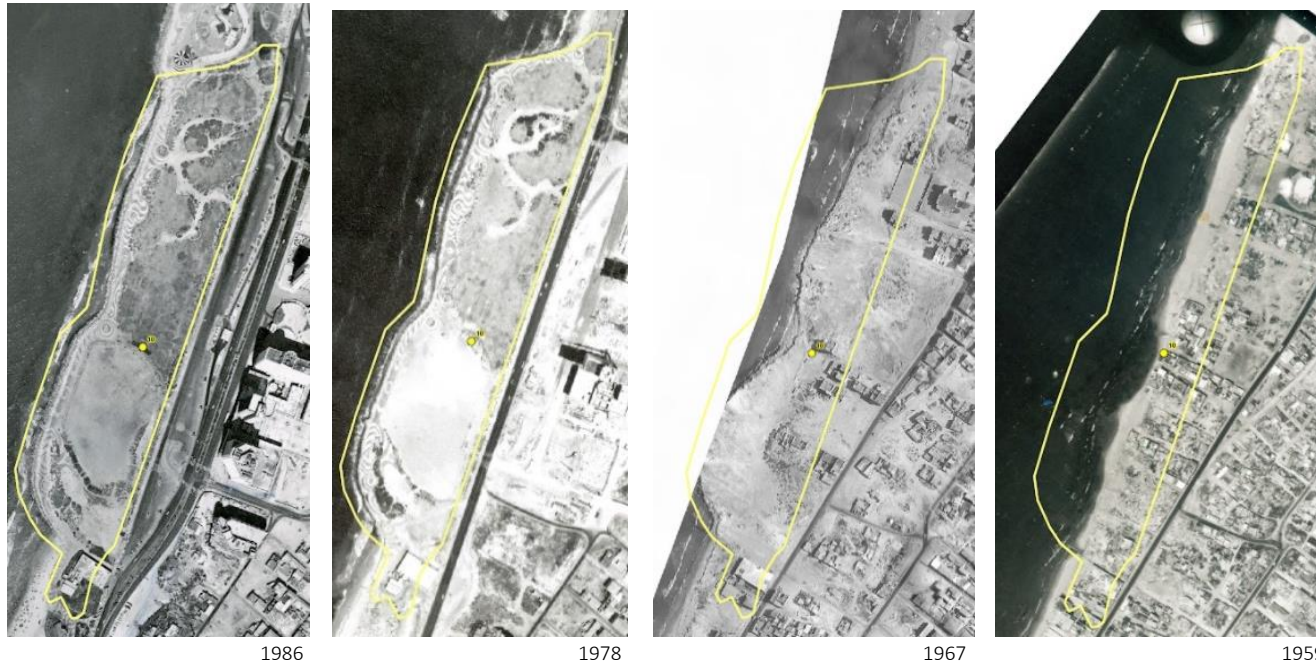
גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"אות - משנות ה-50 לשנות ה-80

בתצ"אות ההסטוריות ניתן לראות את השינויים במרחב הבנוי ובקו החוף משנות ה-50 ועד שנות ה-80.

המבנים נהרסו וקו המים נדחק מערבה תחת פסולת הבניין ומילוי האדמה. עם זאת, ניתן גם לראות כי בסוף שנות ה-60 עוד נותרו מבנים רבים עומדים.

האזור שמצפון לגן צ'רלס קלור, יובש ונבנה רק בסוף שנות ה-70 וראשית שנות ה-80, עם הקמת הדולפינריום במקום.

תצ"אות תל אביב, מתוך: ארכיון עת"א

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תצ"אות - שנות ה-90 עד היום

בתצ"אות מ-1995 ו-2021 ניתן לראות את:

פיתוח הטיילת והחלק הדרומי של הגן בסוף שנות ה-90 וחיבור הגן עם נמל יפו.

שיקום, שינוי ופיתוח המדשאות, השבילים והמגרשים על-ידי משרד ברוידא-מעוז בראשית שנות האלפיים.

הריסת מתחם הדולפינריום ב-2018 והוספת המדשאה והטיילת הצפונית של הגן.

2021

1995

תצ"אות תל אביב, מתוך: ארכיון עת"א

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכנון הגן

גן צ'רלס קלור, 1972. למעלה: בתי יפו במבט מצפון; למטה: בנייני תל-אביב במבט מדרום.

על עיצובו הנופי של הגן הופקד אדריכל הנוף הלל עמר אשר הצהיר על כוונתו להקים "פלאזה ירוקה" על חוף הים באמצעות צמחיית חוף מקומית.

עמר התמודד עם רצועת שטח צרה, ארוכה ומישורית ותנאים של רוחות ים, רסיסי מלח וכיסוי עפר מעל פסולת בניין שלא אפשרו נטיעת עצים נרחבת. הוא החליט ליצור במקום גבעות נמוכות, כדי ליצור הגנה לשיחים מהרוחות ומרסס המים המלוחים. בנוסף, ניטעו עצי וושינגטוניה ועצי אשל בצד המזרחי של הגן, בשטח שאינו שטח ים מיובש.

רוב שטחי הגן כוסו בדשא ובשיחי חוף האופייניים לחולות, כמו מלוח קיפח ונר-הלילה החופי. המדשאות והצמחים נועדו לייצב את הקרקע.

בצד המערבי, לאורך קו המים החדש הוקם קיר מגן מחופה בסלעים, שנועד למנוע את סחף תשתית הגן לים.

בסמוך לקו החוף הוקמה טיילת רחבה ופוזרו עמודי תאורה. המימד האופקי בגן יוצג באמצעות טיילת יצוקה גרנוליט שקווייה עגולים, אליפטיים ועקלתוניים כגלי הים. גם הספסלים, גופי התאורה והמתקנים שמרו על צורות מעוגלות.

פינוי התושבים הושלם בסוף שנות ה-60 והשכונה נמחקה לחלוטין (אף על פי שהריסות הבתים באזור הדרומי של השכונה נמשכו עד שנת 1973 ועיכבו בהמשך את פיתוח הגן).

הריסות המבנים נדחקו אל החוף ואל תוך הים. בשל עלויות פינוי ההריסות החליטה עיריית תל אביב לכסות אותן בעפר ולהקים על גביהן גן, תוך מחיקת קו החוף והרחבת השטח הימי שיושב.

בשנת 1971 תרם הנדבן ואיש העסקים היהודי צ'רלס קלור מיליון לירות לפיתוח הגן ובהמשך תרם חצי מיליון לירות נוספות.

המרחב המתוכנן כלל במקור שטח של כ-200 דונם (אל מול 120 דונם היום). בגן תוכנן מרחב שעשועים ייחודי בשם "שעשועים" ובו מתקני שעשועים בעיצוב ימי, כמו גם בריכת שחייה של כ-2,000 מ"ר ומשטח החלקה לחורף. במרכז הגן תוכננו טרמינל סוירים של חברת "אגד" ו"יונייטד טורס", בית קפה וחנויות.

הגן היה אמור להיפתח לציבור באוקטובר 1973 אך הפתיחה הרשמית התעכבה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. אירוע הפתיחה החגיגי אירע לבסוף באוקטובר 1974. על ניהולו של הגן, פיתוחו, אבטחתו ותיחזוקו, הופקדה קבוצת "אתרים", המנהלת ומפתחת את רצועת החוף של תל-אביב-יפו עד היום.

פארק מנשיה ייקרא על-שם צ'רלס קלור

הנהלת עיריית תל-אביב אישרה אתמול קבלת תרומה בסך מיליון ל"י מאת המיליונר צ'ארלס קלור להכשרת פארק מנשיה בחוף ימה של תל-אביב והחליטה, כי הפארק יקרא על שמו. עבודות ההכשרה בשטח של פארק מנשיה בעיצומן, והוא יחור בר עם גן הכובשים שבקרבת שוק הכרמל.

עיתון דבר, 11 במאי 1971.

נחנך גן צ'רלס קלור בחוף תל-אביב

מאת סופרת, דביר
בתל-אביב

פארק על שם בר גירלס קלור נשתח אתמול בתל-אביב על שטח של 200 דונם. נאם לאורך שפת הים, בקיטע הדרומי של החוף החדש, מול מנשיה. בטקס שהתקדם הנדבן סר קלור, שתים 1.5 מיליון ל"י לפיתוח הגן והחוף, יצר הנהלת הסוכנות היהודית פ. ספיר, מנכ"ל משרד התיירות ה. גבתון וראש העירייה ש. להט. דק חלק משטח הפארק הנוכחי, ועדיין נשארו כמה מבנים שהבי רות. "אתרים", המקיפה את הפרויקט, לא הצליחה לפנותם. הגן הוקם על רצועת אדמה וארוכה-בר מקביל לים ורובו מכוסה דשא. בהתאם לכוננת אדריכלית נבנתה על עומד לתקום: "פלאזה" ו"רוקו". 75 אחוז מתצמחים המכסים את

עיתון דבר, 11 באוקטובר 1974.

קטעי עיתונות מתוך: אוסף העיתונות, הספרייה הלאומית של ישראל.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון – תכנית נטיעות, 1973

הלל עומר, תכנית נטיעות גן צ'רלס קלור, 12.3.1973, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תכנית נטיעות, 1973

עם הקמתו ניטעו בצידו המזרחי של הגן מעל 20 עצי וושינגטוניה ואשל הפרקים.

על גבי הגבעות ולאורך השבילים, נשתלו אלפי שיחי חוף, שיחים ים תיכוניים ומיני עשבונים, כמו גם 360 מ"ר של צלקניות וכ-4,500 מ"ר של מדשאות.

- 1 - וושינגטוניה 12 X
- 2 - אשל הפרקים 9 X
- 3 - תאנה
- 4 - דרצנה דרקו

- 20 - אגבה אמריקנה
- 21 - פרוקרויה ענקית
- 22 - יוקה ויפלי
- 23 - זיפנצה
- 24 - ערער גדול עלים
- 25 - צנדריה מריטימה
- 26 - אספרגוס פלקטוס
- 27 - אלוי שיחי
- 28 - נר לילה חופי
- 29 - עשב פמפס
- 30 - אהל האצבעות (יחורים)

- 31 - מלוח זוחל
- 32 - רפיולפס
- 33 - פיטוספורום
- 34 - מלוח קיפח
- 35 - אלאגנוס פונגנס
- 36 - יוכרומה
- 37 - קליניה גלילית
- 38 - אאונים
- 39 - אלוי זוחל
- 40 - אלת המסטיק
- 41 - קרתימון ימי
- 42 - טיון בשרני
- 43 - ליפיה זוחלת
- 44 - חבצלת החוף
- 45 - קנה אדמה
- 46 - כסיה אוריקולטה
- 47 - פרגה צהובה
- 48 - לבנונית החוף
- 49 - לוטוס מכסיף
- 50 - חכלכל החוף
- 51 - חרחבנה חופית

שם	הצמח	מדידת	מיקום	כמות
1. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
2. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
3. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
4. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
5. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
6. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
7. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
8. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
9. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
10. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
11. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
12. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
13. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
14. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
15. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
16. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
17. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
18. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
19. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
20. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
21. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
22. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
23. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
24. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
25. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
26. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
27. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
28. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
29. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
30. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
31. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
32. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
33. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
34. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
35. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
36. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
37. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
38. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
39. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
40. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
41. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
42. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
43. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
44. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
45. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
46. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
47. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
48. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
49. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
50. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100
51. אלוויה	Alouatta palliata	100	100	100

הלל עומר, תכנית נטיעות גן צ'רלס קלור, 12.3.1973, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - פרטים

ספסלי ישיבה מעוגלים בגן צ'רלס קלור, 1972
מתוך: ארכיון עת"א

טיילת הגרנוליט בגן צ'רלס קלור, 1972
מתוך: ארכיון עת"א

טיילת להט, 1982, יעקב רכטר

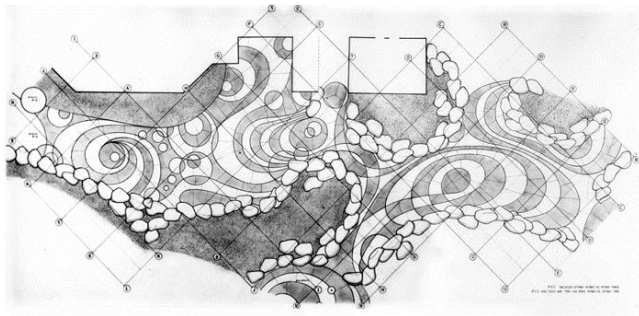

טיילת קופקבנה, 1970, בורלא מרקס

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - ריצוף גרנוליט

טיילת יצוקה גרנוליט המעוצב בקווים אליפטיים ועקלתונים כגלי הים לצד עמודי תאורה, ספסלי ישיבה ומתקנים אשר שומרים על צורות מעוגלות גם כן ו"מעבירים את קצב גלי הים אל הגן".

הלל עמר, תכנית ריצוף גן צ'רלס קלור. 12/5/1973.
מתוך: אמנון שביט, "שירה ונוף – מה נשאר?"

טיילת הגרנוליט היום.

מתוך: אמנון שביט, "שירה ונוף – מה נשאר?"

טיילת הגרנוליט בשנות ה-70, מתוך: ירחון גן ונוף, 1979.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - שבילים, קירות ישיבה ומסלעות

את שבילי הגרנוליט והבטון תוחמות אבני שפה מאבן שטוחה, סלעי כורכר מעוגלים ומסלעות כורכר.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - פרגולות וריהוט רחוב

בגן פזורות פרגולות עשויות שלד מתכת וקירוי עץ, ספסלי עץ, וקירות ישיבה העשויים מבטון יצוק. (תכנון ברוידא מעוז)

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - במות ומגרשים

אזורי הפעילות בגן עוצבו בצורת עגולים. חלקם מרוצפים ואחרים חוליים. כל זאת בהתאם לפעילויות המתוכננות באזורים הללו.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - חלון לים

החלון לים תוכנן ובוצע על ידי הלל עמר בתכנון המקורי לגן.

החלון משמש כאלמנט לניקוז הגן אל עבר הים וכן כאלמנט משחק

שקיעה דרך מעבר צינור הבטון בגן צ'רלס קלור.
מתוך: אמנון שביט, "שירה ונוף – מה נשאר?"

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח ייחודיים - פסלים

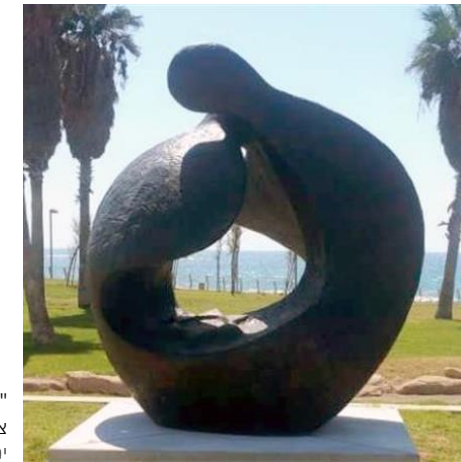
נבל, ים והרוח החרשית, אילן אורבך, 1989. צילום א. טייכר.

אנדרטה לזכרם של נוצרים אמריקאים ממדינת מיין אשר נחתו בחופי יפו ב-22 בספטמבר 1866 והקימו את המושבה האמריקאית ביפו.

"אישה נגד הרוח", אילנה גור, 1977. הועבר מביכר לונדון. מתוך פארק צ'רלס קלור, ויקיפדיה.

"אנדרטת ההצלה", 2018, האמן הבולגרי צ'בטקוב מומצ'יל. מתוך: אתר עיריית ת"א-יפו.

אנדרטה לציון 75 שנה להצלת יהודי בולגריה על ידי העם הבולגרי במלחמת העולם השנייה.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור מרכיבי התכנון - מתחם "שעשויים", מסלעות

הלל עומר, תכנית נטיעות גן צ'רלס קלור, 12.3.1973, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - מתחם "שעשוי-ים" והלווייתן

המתקן סימל את הלווייתן שפלס את יונה הנביא לחוף יפו, ואת מיקומו של הגן בין יפו לתל אביב. הוא הזכיר את מתקן "המפלצת" בירושלים, ובמהרה התחבב על ילדים והפך לסמלו של הגן.

ילדים גולשים במתקן הלווייתן בשנת 1975.
מתוך: המפלצת בתל אביב – ההיית או היה זה חלום?, "גיא שחר – מבט רב תחומי לעולם", אוקטובר 2013.

יגאל שם טוב, אלבום תמונות 1979-1980, מתוך: שם טוב, ישראל של פעם, עיתון הארץ, 27/05/15.

עם חנוכת הגן באוקטובר 1974 הוצב במרכזו מתקן משחקים משולב, עשוי פיברגלס, בצורת לווייתן-מפלצת.

הלווייתן תוכנן לשמש כמתקן המרכזי במתחם "שעשוי-ים", מרחב שעשועים ייחודי שתוכנן למרכז הגן בעיצובה של האמנית רות צרפתי (מרבית המתקנים לא הוצבו מעולם).

כחלק מתכנית המתחם הוכנו מתקני שעשועים בעיצוב ימי אשר כללו: קרוסלות בצורת כוכבי ים; דנדודות בצורת צדפות, דגים צבים וסוסוני ים; סולמות בצורת אלמוגים; מתקן ענק בצורת תמנונים; וחשוב מכולם – המתקן הרב שימושי בצורת לווייתן.

"לווייתן", הזרקת דיזל על נייר, 20/30 ס"מ, מתוך: עולם הדממה, מאי עומר.

גן צ'רלס קלור - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

לוויתן צ'רלס קלור, אחרית דבר

על אף הפופולריות שלו, מתקן הלוויתן גם היה מקור לשלל מחלוקות וויכוחים מרגע הצבתו.

האמנית רות צרפתי החרימה את חגיגות הפתיחה של הגן ואיימה לתבוע את חברת "אתרים" בעקבות פס צבע שהוסיפו על ראשו של הלוויתן.

תלונות נוספות הגיעו מצד התושבים בנוגע למיקומו של המתקן 20 מטרים בלבד מהכביש. מיקום אשר סיכן לטענתם הן את הילדים המשחקים במתקן והן את נהגי הרכבים הבוהים בו תוך כדי נסיעתם.

מרגע הקמתו נשמעו טענות כי הלוויתן אינו בטיחותי. מתקני השעשועים נותרו במחסני העירייה. תוך שנים ספורות הופיעו תלונות על הזנחת המתקן והסכנה לציבור שמהווים ברזליו החלודים וחומריי המתפרקים.

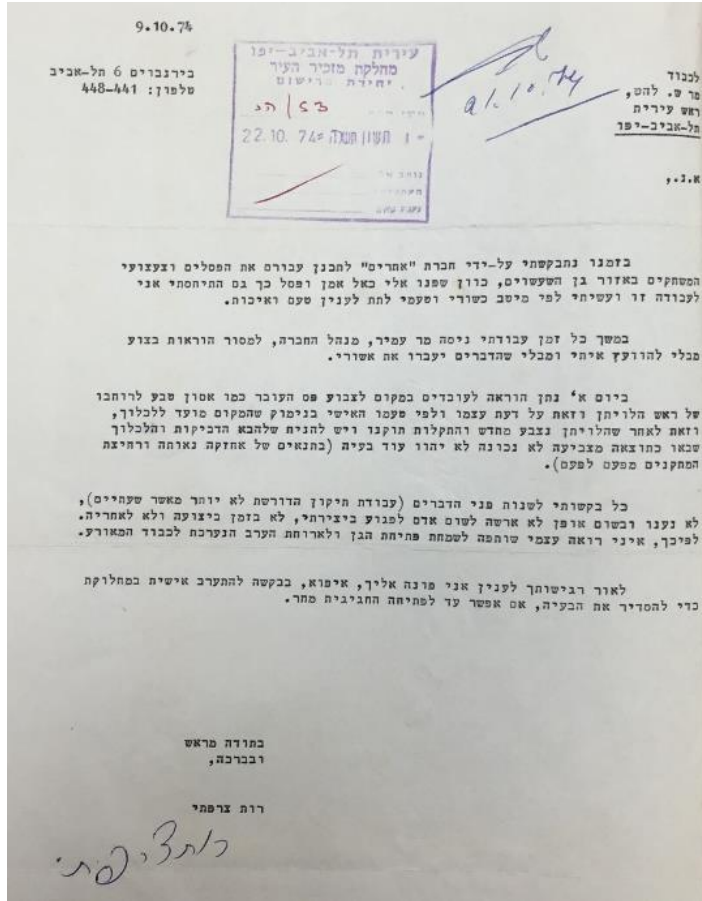
כבר בראשית שנות ה-80 הוחלף הלוויתן במתקני עץ בסגנון "גן הרפתקאות", שהוחלפו אף הם במתקני משחקים חדישים בשנות האלפיים.

המפלצת בתל אביב – ההיית או היה זה חלום?

"מה פתאום מפלצת בתל אביב?" פסקה אמא. "לא הייתה מפלצת בתל אביב. יש מפלצת, אבל היא בירושלים. וגם בחולון". היא רק שכחה שיש משהו שידוע איפה נמצאות תמונות נדירות מהאוסף המשפחתי ואפילו זוכר במעורפל שלחוף ימה של העיר העברית הראשונה, באוכה העיר יפו, נניח היכן שנמצא הזים גן צ'רלס קלור. עמדה פעם לתפארת מפלצת משחק מופלאה. התמונות שתראו כאן הן העדויות היחידה לקיומה, שכן כל מדרש אצל חברים ומכרים או חיפוש ברשת לא העלה אפילו חרס של מפלצת.

אם מי מכם זוכר את המפלצת ויש לו גם תמונות שלה – צרו נא קשר ואו הגיבו למטה

מתוך: המפלצת בתל אביב – ההיית או היה זה חלום?, "גיא שחר – מבט רב תחומי לעולם", אוקטובר 2013.

תלונות של האמנית רות צרפתי, מתוך ארכיון עת"א.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

שבונת מנשייה וקו החוף

1952

בתצלומי הפנורמה ניתן לראות את שינוי קו החוף, הרחבת שטח המילוי עליו הוקם הגן וכן פיתוח הרובע העסקי שקם על חורבות מנשיה. בתמונות המאוחרות ניתן לראות כבר מגדלים כמו מגדל שלום, מלון דייויד אינטרקונטיננטל ואחרים.

בתמונה משנת 1980 נראה חלקו הצפוני והמפותח של גן צ'רלס קלור.

1964

1980

תמונות מתוך: תל אביב של פעם, VTLV: האנציקלופדיה של תל אביב.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

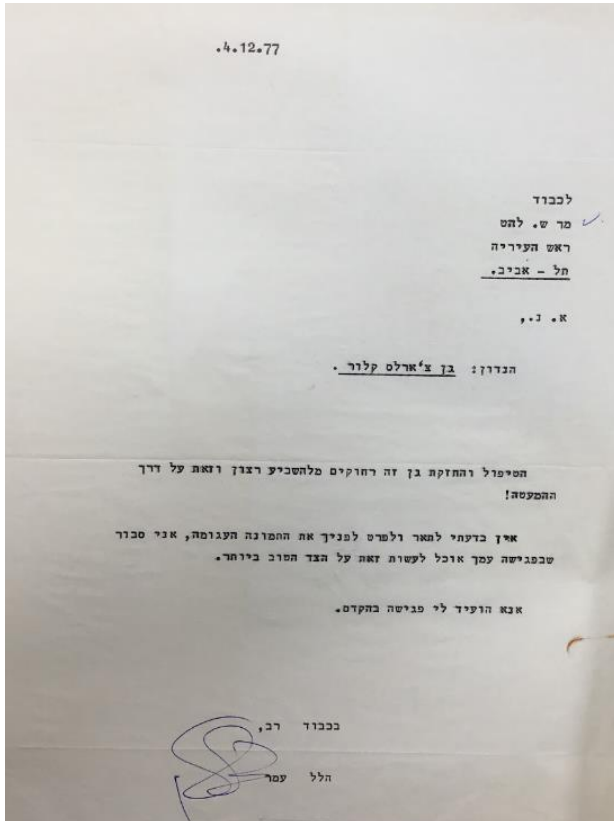
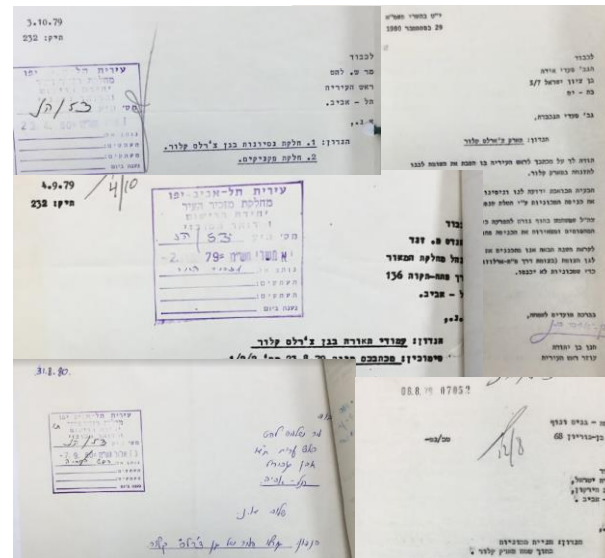
הזנחה התדרדרות ותכנון מחדש

גן צ'רלס קלור נפתח לציבור באופן חגיגי באוקטובר 1974. עם זאת תוך שנים בודדות הופיעו תלונות שונות על התדרדרות במצבו.

התלונות הגיעו הן מהציבור והן מגורמים מקצועיים בעירייה וכללו התמרמרות על אחזקה לקויה ופיקוח חסר של חברת "אתרים" ושל העירייה, על "מתנחלים" שמתגוררים בגן, על כניסת מכוניות לשטח הגן, על מתקן צבאי שהקימו ממש בפתח הגן, על כמות גדולה של זבל לאחר החופשים, וכן גם על קושי בהישרדות של הצמחיה בשל תנאי אקלים קשים בסמיכות לים (חום, רטיבות ומלח, ללא קרקע איכותית).

תוך 3 שנים בלבד מהקמתו, התלונן אדריכל הנוף של הגן, הלל עמר, על מצבו הירוד. הוא טען שאחזקתו לקויה, שחומרי המתכת נבחרו לתאורה כנגד עמדתו (הוא ביקש פיברגלס) ועל כן עתה הם חלודים, עמר כעס על גידור שטחים פתוחים בתוך הפארק, על הפיכת אזורים נרחבים במרכז הגן ל"חניון פיקניקים" ועל הצבת מתקן צבאי בלב הגן.

לאחר מספר שנים של הזנחה והתדרדרות במצבו של הגן, הוחלט בקיץ 1979 לחדש את הצמחייה, לתכנן מחדש את התאורה מחומרים עמידים, להעביר מהמקום את מתקן הלווייתן (יחד עם כל מתקני המשחקים אשר תוכננו לצ'רלס קלור ונותרו במחסנים), להוציא את המתקן הצבאי מתחום הפארק ולשפר את רמת התחזוקה והניקיון.

מכתבי תלונה שונים על הגן, שנשלחו מתושבים וגורמים מקצועיים אל העירייה בשנות ה-70. מתוך: ארכיון עת"א.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

תכנית עדכון נטיעות - 1979

בעקבות התלונות והביקורת הציבורית על הזנחת הגן ומצבו המתדרדר במהלך השנים הראשונות לאחר פתיחתו, אושר בסוף שנות ה-70 תקציב נוסף לשיקום הגן אשר כלל חידוש חומרים, החלפת עמודי תאורה ועידכון של תכנית הנטיעות בגן.

הלל עמר, תכנית נטיעות גן צ'רלס קלור, 11.7.1979, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע (מקטע דרומי)

גן צ'רלס קלור – שינויים לאורך השנים

עדכון נטיעות - 1979

מיני צמחים שהתווספו לגן הקיים בתכנית הנטיעות
החדשה של הלל עומר

מעל 30 עצים, מ-6 סוגים שונים:

- 1 - וושינגטוניה X 13
- 2 - תאנה X 2
- 3 - אשל הפרקים X 4
- 4 - אגבה אמריקאית X 11
- 5 - מיני אשל נוספים - X מס' לא ידוע
- 6 - אילנית בלוטית - X מס' לא ידוע

כ- 2,800 מ"ר מדשאות (שטח ליתון)

- סיון בשרני
- נר הלילה חופי
- ערער
- קריתמון ימי
- פרגה צהובה
- מלוח קיפח
- מלוח זוחל
- אהל האצבעות
- חבצלת החוף
- לוטוס החוף
- לוטוס מכסיף
- חבלבל החוף
- סביון מלבין
- לפופית
- סביון מלבין
- לבנונית ימית
- גזניה
- אוזן דב
- מיני גרניום שונים

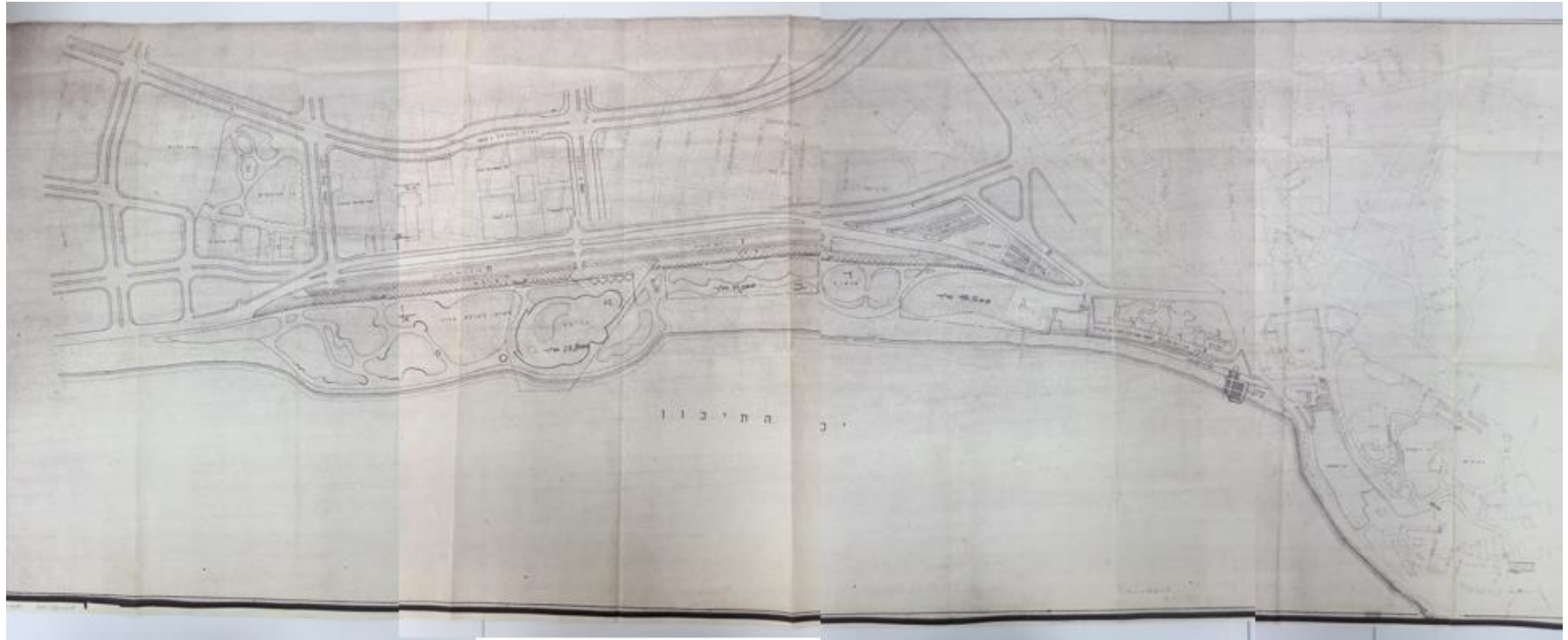
מעל 20 סוגי שיחים, צלקניות ועשבונים, ביניהם:

רשימת הנטיעות			
מס'	עצים	מדידת גודל כמות	מדידת גודל כמות
1	Phorbea westphalia	במספר 10 מ' גובה	10
2	Phorbea westphalia	במספר 20 מ' גובה	20
3	Phorbea westphalia	במספר 40 מ' גובה	40
4	Phorbea westphalia	במספר 60 מ' גובה	60
5	Phorbea westphalia	במספר 80 מ' גובה	80
6	Phorbea westphalia	במספר 100 מ' גובה	100
7	Phorbea westphalia	במספר 120 מ' גובה	120
8	Phorbea westphalia	במספר 140 מ' גובה	140
9	Phorbea westphalia	במספר 160 מ' גובה	160
10	Phorbea westphalia	במספר 180 מ' גובה	180
11	Phorbea westphalia	במספר 200 מ' גובה	200
12	Phorbea westphalia	במספר 220 מ' גובה	220
13	Phorbea westphalia	במספר 240 מ' גובה	240
14	Phorbea westphalia	במספר 260 מ' גובה	260
15	Phorbea westphalia	במספר 280 מ' גובה	280
16	Phorbea westphalia	במספר 300 מ' גובה	300
17	Phorbea westphalia	במספר 320 מ' גובה	320
18	Phorbea westphalia	במספר 340 מ' גובה	340
19	Phorbea westphalia	במספר 360 מ' גובה	360
20	Phorbea westphalia	במספר 380 מ' גובה	380
21	Phorbea westphalia	במספר 400 מ' גובה	400
22	Phorbea westphalia	במספר 420 מ' גובה	420
23	Phorbea westphalia	במספר 440 מ' גובה	440
24	Phorbea westphalia	במספר 460 מ' גובה	460
25	Phorbea westphalia	במספר 480 מ' גובה	480
26	Phorbea westphalia	במספר 500 מ' גובה	500
27	Phorbea westphalia	במספר 520 מ' גובה	520
28	Phorbea westphalia	במספר 540 מ' גובה	540
29	Phorbea westphalia	במספר 560 מ' גובה	560
30	Phorbea westphalia	במספר 580 מ' גובה	580
31	Phorbea westphalia	במספר 600 מ' גובה	600
32	Phorbea westphalia	במספר 620 מ' גובה	620
33	Phorbea westphalia	במספר 640 מ' גובה	640
34	Phorbea westphalia	במספר 660 מ' גובה	660
35	Phorbea westphalia	במספר 680 מ' גובה	680
36	Phorbea westphalia	במספר 700 מ' גובה	700
37	Phorbea westphalia	במספר 720 מ' גובה	720
38	Phorbea westphalia	במספר 740 מ' גובה	740
39	Phorbea westphalia	במספר 760 מ' גובה	760
40	Phorbea westphalia	במספר 780 מ' גובה	780
41	Phorbea westphalia	במספר 800 מ' גובה	800
42	Phorbea westphalia	במספר 820 מ' גובה	820
43	Phorbea westphalia	במספר 840 מ' גובה	840
44	Phorbea westphalia	במספר 860 מ' גובה	860
45	Phorbea westphalia	במספר 880 מ' גובה	880
46	Phorbea westphalia	במספר 900 מ' גובה	900
47	Phorbea westphalia	במספר 920 מ' גובה	920
48	Phorbea westphalia	במספר 940 מ' גובה	940
49	Phorbea westphalia	במספר 960 מ' גובה	960
50	Phorbea westphalia	במספר 980 מ' גובה	980
51	Phorbea westphalia	במספר 1000 מ' גובה	1000
52	Phorbea westphalia	במספר 1020 מ' גובה	1020
53	Phorbea westphalia	במספר 1040 מ' גובה	1040
54	Phorbea westphalia	במספר 1060 מ' גובה	1060
55	Phorbea westphalia	במספר 1080 מ' גובה	1080
56	Phorbea westphalia	במספר 1100 מ' גובה	1100
57	Phorbea westphalia	במספר 1120 מ' גובה	1120
58	Phorbea westphalia	במספר 1140 מ' גובה	1140
59	Phorbea westphalia	במספר 1160 מ' גובה	1160
60	Phorbea westphalia	במספר 1180 מ' גובה	1180
61	Phorbea westphalia	במספר 1200 מ' גובה	1200
62	Phorbea westphalia	במספר 1220 מ' גובה	1220
63	Phorbea westphalia	במספר 1240 מ' גובה	1240
64	Phorbea westphalia	במספר 1260 מ' גובה	1260
65	Phorbea westphalia	במספר 1280 מ' גובה	1280
66	Phorbea westphalia	במספר 1300 מ' גובה	1300
67	Phorbea westphalia	במספר 1320 מ' גובה	1320
68	Phorbea westphalia	במספר 1340 מ' גובה	1340
69	Phorbea westphalia	במספר 1360 מ' גובה	1360
70	Phorbea westphalia	במספר 1380 מ' גובה	1380
71	Phorbea westphalia	במספר 1400 מ' גובה	1400
72	Phorbea westphalia	במספר 1420 מ' גובה	1420
73	Phorbea westphalia	במספר 1440 מ' גובה	1440
74	Phorbea westphalia	במספר 1460 מ' גובה	1460
75	Phorbea westphalia	במספר 1480 מ' גובה	1480
76	Phorbea westphalia	במספר 1500 מ' גובה	1500
77	Phorbea westphalia	במספר 1520 מ' גובה	1520
78	Phorbea westphalia	במספר 1540 מ' גובה	1540
79	Phorbea westphalia	במספר 1560 מ' גובה	1560
80	Phorbea westphalia	במספר 1580 מ' גובה	1580
81	Phorbea westphalia	במספר 1600 מ' גובה	1600
82	Phorbea westphalia	במספר 1620 מ' גובה	1620
83	Phorbea westphalia	במספר 1640 מ' גובה	1640
84	Phorbea westphalia	במספר 1660 מ' גובה	1660
85	Phorbea westphalia	במספר 1680 מ' גובה	1680
86	Phorbea westphalia	במספר 1700 מ' גובה	1700
87	Phorbea westphalia	במספר 1720 מ' גובה	1720
88	Phorbea westphalia	במספר 1740 מ' גובה	1740
89	Phorbea westphalia	במספר 1760 מ' גובה	1760
90	Phorbea westphalia	במספר 1780 מ' גובה	1780
91	Phorbea westphalia	במספר 1800 מ' גובה	1800
92	Phorbea westphalia	במספר 1820 מ' גובה	1820
93	Phorbea westphalia	במספר 1840 מ' גובה	1840
94	Phorbea westphalia	במספר 1860 מ' גובה	1860
95	Phorbea westphalia	במספר 1880 מ' גובה	1880
96	Phorbea westphalia	במספר 1900 מ' גובה	1900
97	Phorbea westphalia	במספר 1920 מ' גובה	1920
98	Phorbea westphalia	במספר 1940 מ' גובה	1940
99	Phorbea westphalia	במספר 1960 מ' גובה	1960
100	Phorbea westphalia	במספר 1980 מ' גובה	1980
101	Phorbea westphalia	במספר 2000 מ' גובה	2000
102	Phorbea westphalia	במספר 2020 מ' גובה	2020
103	Phorbea westphalia	במספר 2040 מ' גובה	2040
104	Phorbea westphalia	במספר 2060 מ' גובה	2060
105	Phorbea westphalia	במספר 2080 מ' גובה	2080
106	Phorbea westphalia	במספר 2100 מ' גובה	2100
107	Phorbea westphalia	במספר 2120 מ' גובה	2120
108	Phorbea westphalia	במספר 2140 מ' גובה	2140
109	Phorbea westphalia	במספר 2160 מ' גובה	2160
110	Phorbea westphalia	במספר 2180 מ' גובה	2180
111	Phorbea westphalia	במספר 2200 מ' גובה	2200
112	Phorbea westphalia	במספר 2220 מ' גובה	2220
113	Phorbea westphalia	במספר 2240 מ' גובה	2240
114	Phorbea westphalia	במספר 2260 מ' גובה	2260
115	Phorbea westphalia	במספר 2280 מ' גובה	2280
116	Phorbea westphalia	במספר 2300 מ' גובה	2300
117	Phorbea westphalia	במספר 2320 מ' גובה	2320
118	Phorbea westphalia	במספר 2340 מ' גובה	2340
119	Phorbea westphalia	במספר 2360 מ' גובה	2360
120	Phorbea westphalia	במספר 2380 מ' גובה	2380
121	Phorbea westphalia	במספר 2400 מ' גובה	2400
122	Phorbea westphalia	במספר 2420 מ' גובה	2420
123	Phorbea westphalia	במספר 2440 מ' גובה	2440
124	Phorbea westphalia	במספר 2460 מ' גובה	2460
125	Phorbea westphalia	במספר 2480 מ' גובה	2480
126	Phorbea westphalia	במספר 2500 מ' גובה	2500
127	Phorbea westphalia	במספר 2520 מ' גובה	2520
128	Phorbea westphalia	במספר 2540 מ' גובה	2540
129	Phorbea westphalia	במספר 2560 מ' גובה	2560
130	Phorbea westphalia	במספר 2580 מ' גובה	2580
131	Phorbea westphalia	במספר 2600 מ' גובה	2600
132	Phorbea westphalia	במספר 2620 מ' גובה	2620
133	Phorbea westphalia	במספר 2640 מ' גובה	2640
134	Phorbea westphalia	במספר 2660 מ' גובה	2660
135	Phorbea westphalia	במספר 2680 מ' גובה	2680
136	Phorbea westphalia	במספר 2700 מ' גובה	2700
137	Phorbea westphalia	במספר 2720 מ' גובה	2720
138	Phorbea westphalia	במספר 2740 מ' גובה	2740
139	Phorbea westphalia	במספר 2760 מ' גובה	2760
140	Phorbea westphalia	במספר 2780 מ' גובה	2780
141	Phorbea westphalia	במספר 2800 מ' גובה	2800
142	Phorbea westphalia	במספר 2820 מ' גובה	2820
143	Phorbea westphalia	במספר 2840 מ' גובה	2840
144	Phorbea westphalia	במספר 2860 מ' גובה	2860
145	Phorbea westphalia	במספר 2880 מ' גובה	2880
146	Phorbea westphalia	במספר 2900 מ' גובה	2900
147	Phorbea westphalia	במספר 2920 מ' גובה	2920
148	Phorbea westphalia	במספר 2940 מ' גובה	2940
149	Phorbea westphalia	במספר 2960 מ' גובה	2960
150	Phorbea westphalia	במספר 2980 מ' גובה	2980
151	Phorbea westphalia	במספר 3000 מ' גובה	3000
152	Phorbea westphalia	במספר 3020 מ' גובה	3020
153	Phorbea westphalia	במספר 3040 מ' גובה	3040
154	Phorbea westphalia	במספר 3060 מ' גובה	3060
155	Phorbea westphalia	במספר 3080 מ' גובה	3080
156	Phorbea westphalia	במספר 3100 מ' גובה	3100
157	Phorbea westphalia	במספר 3120 מ' גובה	3120
158	Phorbea westphalia	במספר 3140 מ' גובה	3140
159	Phorbea westphalia	במספר 3160 מ' גובה	3160
160	Phorbea westphalia	במספר 3180 מ' גובה	3180
161	Phorbea westphalia	במספר 3200 מ' גובה	3200
162	Phorbea westphalia	במספר 3220 מ' גובה	3220
163	Phorbea westphalia	במספר 3240 מ' גובה	3240
164	Phorbea westphalia	במספר 3260 מ' גובה	3260
165	Phorbea westphalia	במספר 3280 מ' גובה	3280
166	Phorbea westphalia	במספר 3300 מ' גובה	3300
167	Phorbea westphalia	במספר 3320 מ' גובה	3320
168	Phorbea westphalia	במספר 3340 מ' גובה	3340
169	Phorbea westphalia	במספר 3360 מ' גובה	3360
170	Phorbea westphalia	במספר 3380 מ' גובה	3380
171	Phorbea westphalia	במספר 3400 מ' גובה	3400
172	Phorbea westphalia	במספר 3420 מ' גובה	3420
173	Phorbea westphalia	במספר 3440 מ' גובה	3440
174	Phorbea westphalia	במספר 3460 מ' גובה	3460
175	Phorbea westphalia	במספר 3480 מ' גובה	3480
176	Phorbea westphalia	במספר 3500 מ' גובה	3500
177	Phorbea westphalia	במספר 3520 מ' גובה	3520
178	Phorbea westphalia	במספר 3540 מ' גובה	3540
179	Phorbea westphalia	במספר 3560 מ' גובה	3560
180	Phorbea westphalia	במספר 3580 מ' גובה	3580
181	Phorbea westphalia	במספר 3600 מ' גובה	3600
182	Phorbea westphalia	במספר 3620 מ' גובה	3620
183	Phorbea westphalia	במספר 3640 מ' גובה	3640
184	Phorbea westphalia	במספר 3660 מ' גובה	3660
185	Phorbea westphalia	במספר 3680 מ' גובה	3680
186	Phorbea westphalia	במספר 3700 מ' גובה	3700
187	Phorbea westphalia	במספר 3720 מ' גובה	3720
188	Phorbea westphalia	במספר 3740 מ' גובה	3740
189	Phorbea westphalia	במספר 3760 מ' גובה	3760
190	Phorbea westphalia	במספר 3780 מ' גובה	3780
191	Phorbea westphalia	במספר 3800 מ' גובה	3800
192	Phorbea westphalia	במספר 3820 מ' גובה	3820
193	Phorbea westphalia	במספר 3840 מ' גובה	3840
194	Phorbea westphalia	במספר 3860 מ' גובה	3860
195	Phorbea westphalia	במספר 3880 מ' גובה	3880
196	Phorbea westphalia	במספר 3900 מ' גובה	3900
197	Phorbea westphalia	במספר 3920 מ' גובה	3920
198	Phorbea westphalia	במספר 3940 מ' גובה	3940
199	Phorbea westphalia	במספר 3960 מ' גובה	3960
200	Phorbea westphalia	במספר 3980 מ' גובה	3980
201	Phorbea westphalia	במספר 4000 מ' גובה	4000
202	Phorbea westphalia	במספר 4020 מ' גובה	4020
203	Phorbea westphalia	במספר 4040 מ' גובה	4040
204	Phorbea westphalia	במספר 4060 מ' גובה	4060
205	Phorbea westphalia	במספר 4080 מ' גובה	4080
206	Phorbea westphalia	במספר 4100 מ' גובה	4100
207	Phorbea westphalia	במספר 4120 מ' גובה	4120
208	Phorbea westphalia	במספר 4140 מ' גובה	4140
209	Phorbea westphalia	במספר 4160 מ' גובה	4160
210	Phorbea westphalia	במספר 4180 מ' גובה	4180
211	Phorbea westphalia	במספר 4200 מ' גובה	4200
212	Phorbea westphalia	במספר 4220 מ' גובה	4220
213	Phorbea westphalia	במספר 4240 מ' גובה	4240
214	Phorbea westphalia	במספר 4260 מ' גובה	4260
215	Phorbea westphalia	במספר 4280 מ' גובה	4280
216	Phorbea westphalia	במספר 4300 מ' גובה	4300
217	Phorbea westphalia	במספר 4320 מ' גובה	4320
218	Phorbea westphalia	במספר 4340 מ' גובה	4340
219	Phorbea westphalia	במספר 4360 מ' גובה	4360
220	Phorbea westphalia	במספר 4380 מ' גובה	4380
221	Phorbea westphalia	במספר 4400 מ' גובה	44

גן צ'רלס קלור – שינויים לאורך השנים

תכנית עדכון חניות - 1978

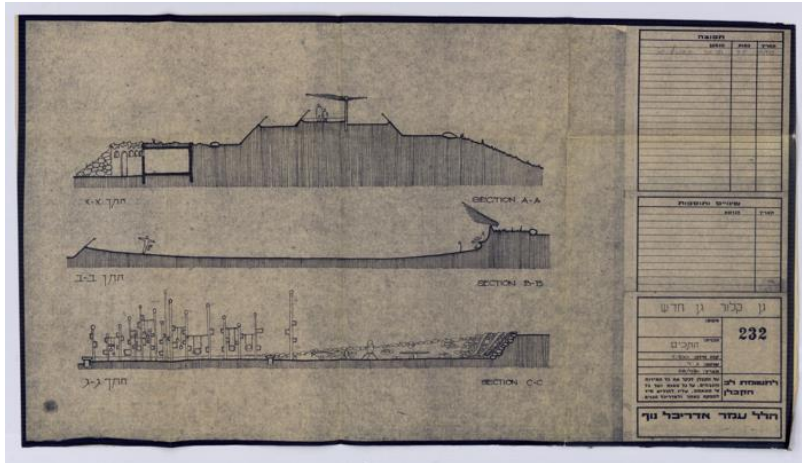
כאמור, במהלך שנות ה-70 נוצר עומס מבקרים גדול בגן, לצד ריבוי תלונות על קירבת הגן ומתקני השעשועים אל הכביש. בנוסף לחידוש החומרים והצמחיה בגן, התכניות המעודכנות של הלל עומר כללו תכנון חדש של חניות הרכבים. בשנות ה-80 נוצרה למעשה הפרדה חדשה בין הגן והעיר, באמצעות מגרשי חניה נרחבים ומחסומי רכבים שונים.

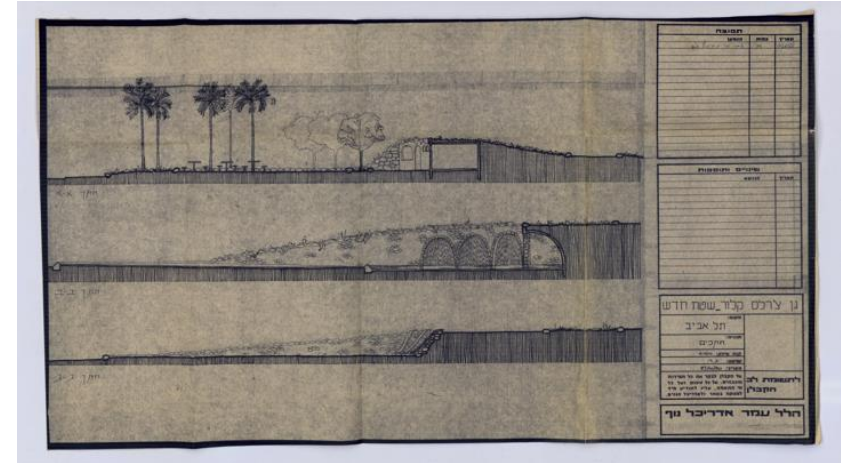
הלל עומר, תכנית חניות גן צ'רלס קלור 10.7.1973, מתוך: ארכיון עת"א.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

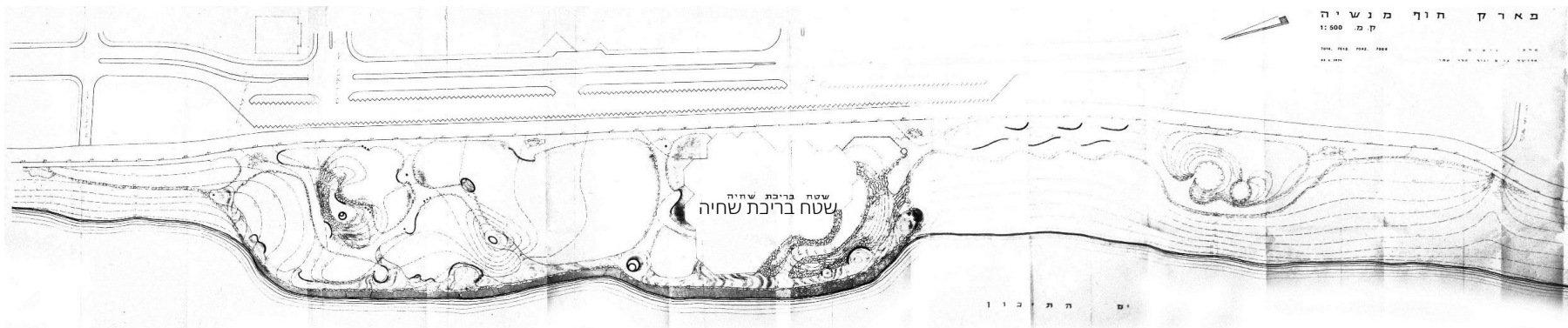
חתכים - 1980

הלל עומר, חתכים, 27.10.1980, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע

הלל עומר, חתכים, 27.10.1980, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע

הלל עמר, פארק חוף מנשיה, 23.6.78 ארכיון אגף שפ"ע

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

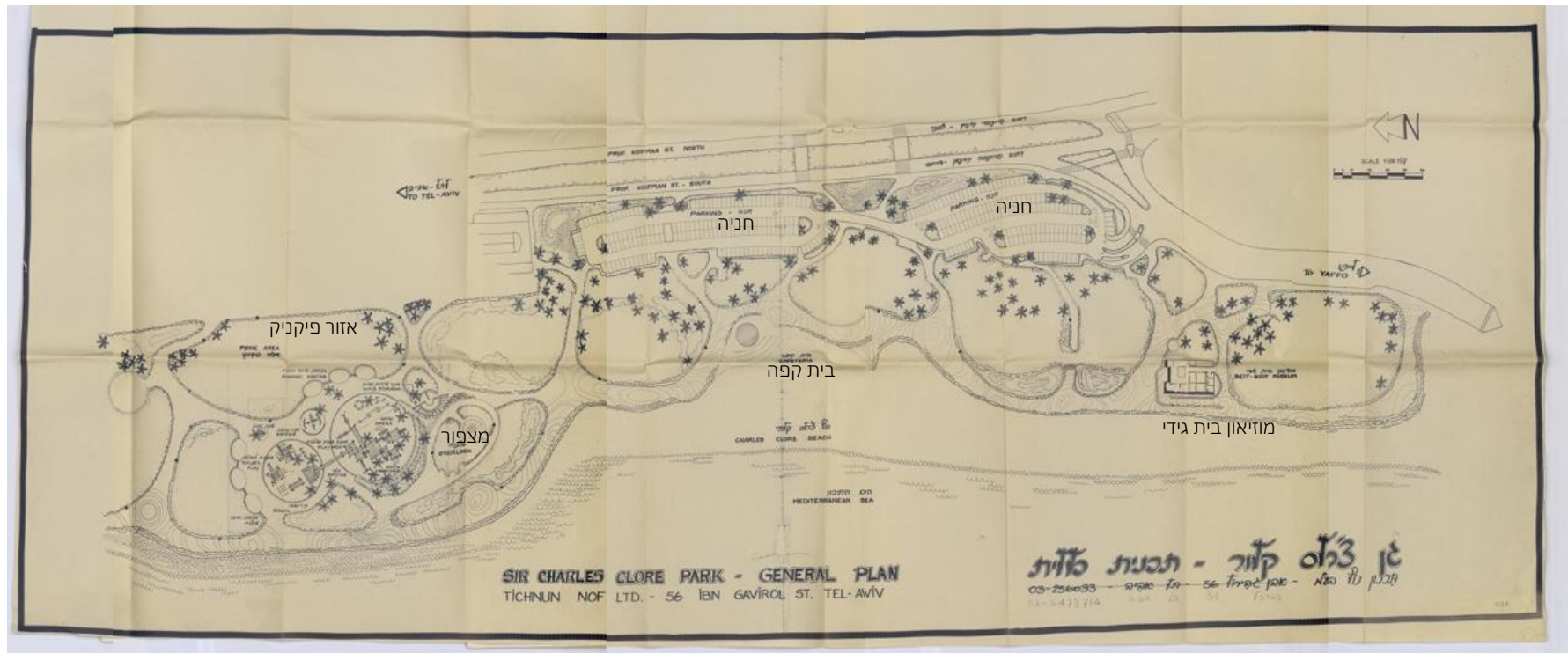
תכנון נוף בע"מ

במהלך שנות ה-80 חלה הלל עמר. הוא נפטר ביוני 1990.

תכניות השיקום והחידוש של גן צ'רלס קלור עברו כבר בסוף שנות ה-80 לידי משרד תכנון נוף בע"מ.

חידוש הפארק שימר את רוח התכנון של עמר אך הרחיק את השבילים ומתקני השעשועים מהכביש, והוסיף אזורי חניה בגב הפארק.

בשלב זה הושלמה הפרדת הגן מהעיר באמצעות ביטול הטיילת המזרחית, הסטת הכביש והרחבת החניות.

תכנון נוף בע"מ, תכנית כללית גן צ'רלס קלור (ללא תאריך), חלק דרומי, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

תכנון נוף בע"מ

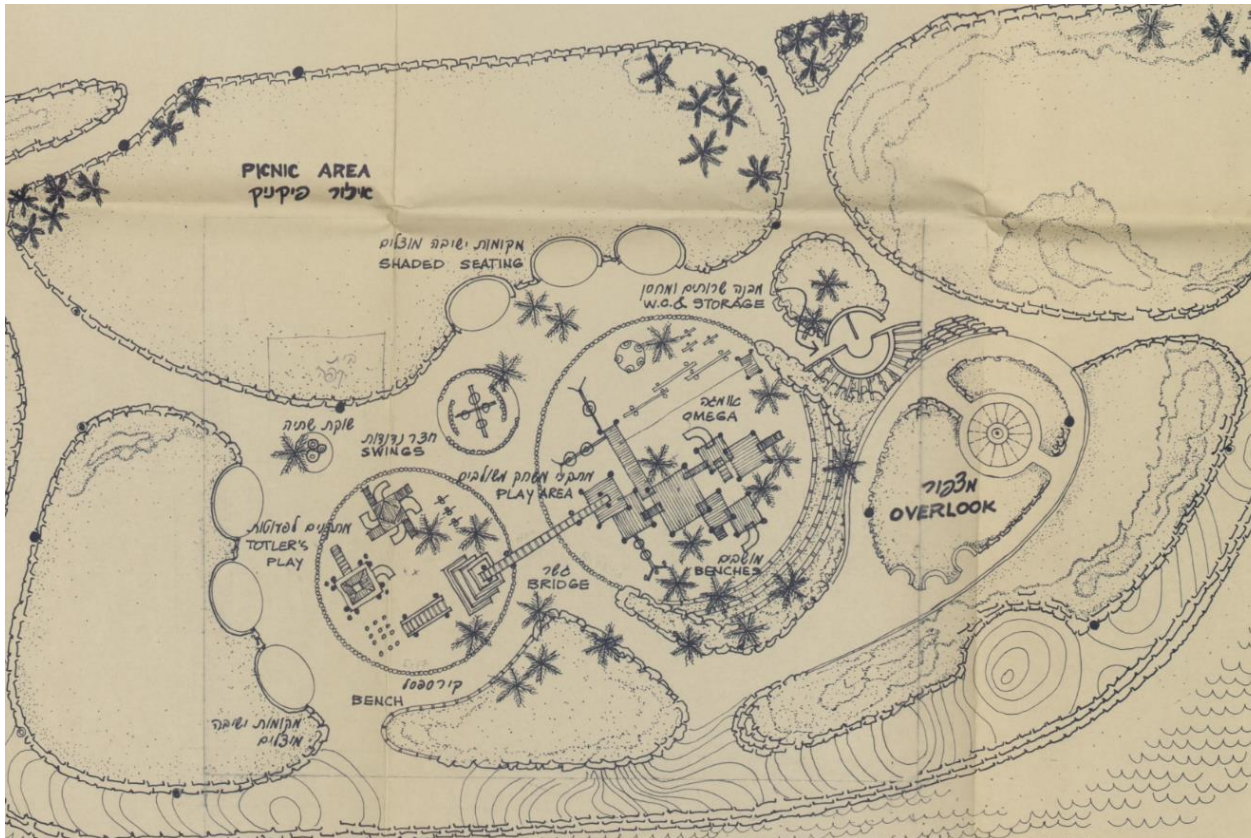
תכנון הגן המחודש של משרד תכנון נוף בע"מ כלל בין היתר:

הקמת מתחם מתקני משחקים משולבים הרחק מהכביש, באזור צפון הגן.

המתחם החדש כלל אומגה, מתקנים לפעוטות, חצר דנדדות, וגשר מוגבה שחיבר בין שני מתקני משחקים משולבים עשויים עץ.

הוספת אלמנטים חדשים לגן: בית קפה, מצפור, אזור פיקניק.

בנוסף, תוכננה נטיעת עשרות דקלי ושינטוניה. חלק מהנטיעות התעבבו בשל עונת השנה שלא התאימה ובסופו של דבר לא נטעו כלל, אך חלקן נטעו והן ניצבות במקומן עד היום.

תכנון נוף בע"מ, תכנון מתקני משחקים משולבים (ללא תאריך), מתוך: ארכיון אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

בית גידי - מוזיאון האצ"ל בתש"ח

ב-15 במאי 1983, 35 שנה לאחר מלחמת העצמאות וכיבושה של מנשייה ויפו, נחנך בדרום גן צ'רלס קלור "בית גידי" – מוזיאון האצ"ל בתש"ח.

המקום תוכנן ונבנה כבר ב-1978 על-ידי אמנון ניב, אמנון שוורץ ודני שוורץ, אדריכלי תכנון פרויקט מנשייה משנות ה-60, ונקרא על שם כינויו של מפקד המערכה על כיבוש מנשייה – עמיחי פאגלין (גידי). המוזיאון מוקדש לחלקו של האצ"ל במלחמה ומתעד את המערכה על כיבוש יפו ומנשייה.

המבנה בו הוקם המוזיאון היה בית אמידים על שפת הים, מבנה משנת 1900, והיחיד שנותר לאחר הריסת שכונת מנשייה (יחד עם מסגד חסן בק). במסגרת עבודות הכשרת הבניין נוספו לוחות זכוכית שחורה על בסיס קירות האבן. אלמנט שיוצר לבניין צורה ייחודית אך שנויה במחלוקת של חדש מול ישן.

חניכת המוזיאון במאי 1983. צילום: נטי הרניק. מתוך: בית גידי, האנציקלופדיה העירונית.

החורבה במנשייה שתהפוך למוזיאון האצ"ל בתש"ח. צילום משנת 1974. מתוך: בית גידי, האנציקלופדיה העירונית.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

מתחם הדולפינריום

הדולפינריום בת"א הוקם כמתחם בידור ומסחר על גבי שטח ים שיושב מצפון לגן צ'רלס קלור. הקמת המתחם אושרה בשנת 1976, אך הבנייה החלה ב-1978 והמתחם נחנך בקיץ 1980.

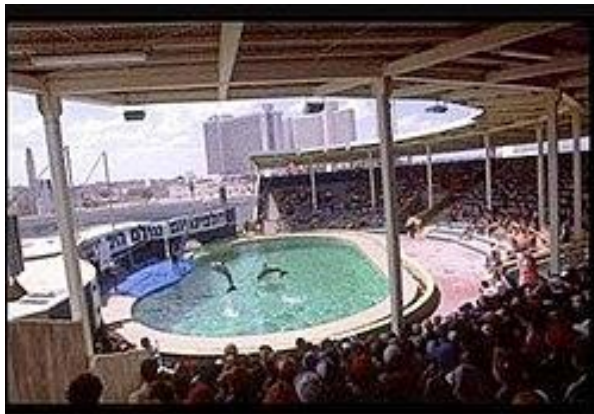
המתחם עבר טלטלות כלכליות רבות ונפתח ונסגר שוב ושוב במשך כשני עשורים. בין הפונקציות השונות שמילא המתחם היו בריכת דולפינים ויונקים ימיים שונים בתוך אודיטוריום פתוח להופעות, אקווריום לצפייה בבע"ח ימיים, אולם סגור לאירועים, בתי קולנוע, חנויות, בתי קפה, מסעדה, מועדון הקלטות ודיסקוטקים.

ב-1 ביוני 2001 בוצע פיגוע בכניסה לדיסקוטק "דולפי" במתחם הדולפינריום ו-21 איש נהרגו. מאז המתחם יועד להריסה ונותר נטוש בעיקרו למעט מספר מועדונים אשר פעלו במקום.

בשנת 2018, לאחר שנים של וויכוחים ודיונים משפטיים, נהרס מתחם הדולפינריום ובמקומו הורחבה המדשאה של גן צ'רלס קלור ובבנתה טיילת המחברת את הגן לחופים הצפוניים. בעתיד מתוכננים לקום במקום מתקני ציבור ומרכז קהילתי לספורט ימי.

מבנה המתחם הנטוש לפני הריסתו ב-2018. צילום: תומר אפלבוים. מתוך: דראל, עסקת הדולפינריום, דה מרקר, 16/5/18.

מופע דולפינים בדולפינריום תל-אביב, 1985. צילום: סער יעקב. מתוך: הדולפינריום בתל אביב, ויקיפדיה.

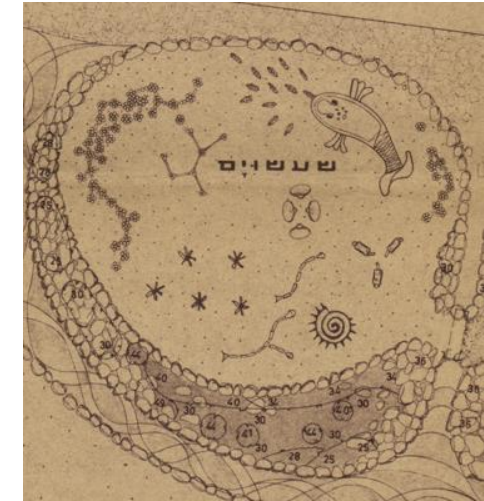

מתחם הדולפינריום בשנות ה-80. צילום: נתי הרניק, לע"מ. מתוך: דראל, עסקת הדולפינריום, דה מרקר, 16/5/18.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

מתקני שעשועים

שנות ה-70 - שעשועים והלווייתן

הלל עומר, תכנית נטיעות, 12.3.1973, מקור: ארכיון אגף שפ"ע

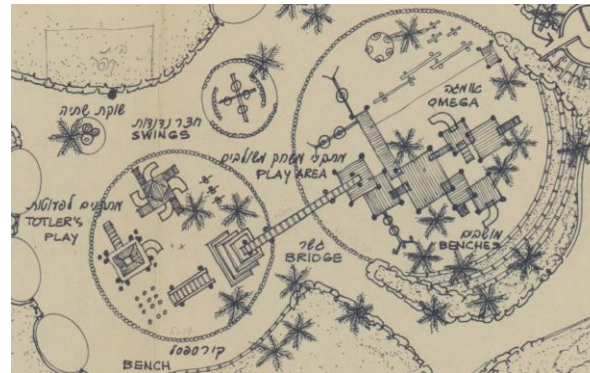
יגאל שם טוב, אלבום תמונות 1979-1980, מתוך: שם טוב, ישראל של פעם, עיתון הארץ, 27/05/15

שנות ה-80

פינוי מתקן הלווייתן

הרחקת מתחם השעשועים מהכביש והעברתו למתחם ייעודי בצפון הגן.

תכנון מתחם אומגה, חצר נדנדות ומתקנים משולבים לפעוטות וילדים.

תכנון נוף בע"מ, תכנון מתקני משחקים משולבים, מתוך: ארכיון אגף שפ"ע

שנות ה-70 - שעשועים והלווייתן

החלפת המתחם הייעודי הרב-גילאי במתקנים בודדים שונים המפוזרים בגן כמו מתקני חבלים מגלשות ונדנדות.

מתקן מגלשות

מתקן חבלים

מתקן נדנדות

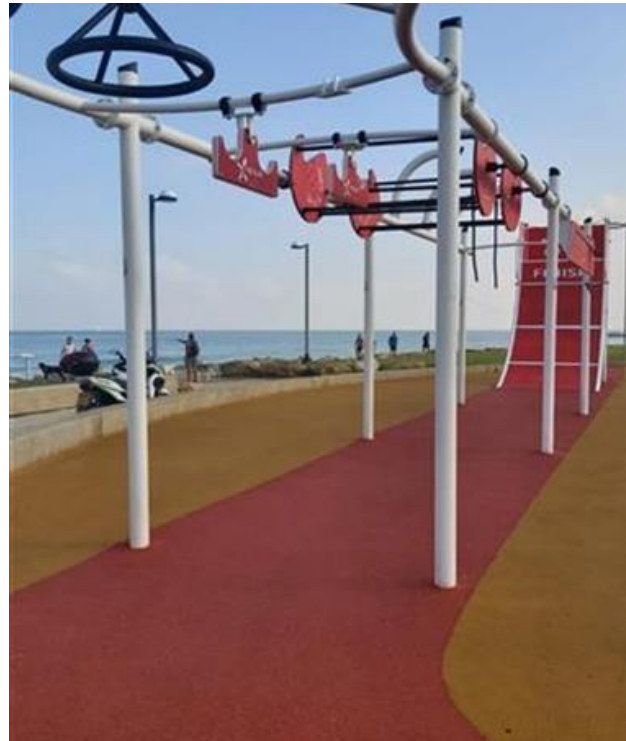
גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

מתקני שעשועים היום

גם מתקני המגלשות, החבלים והנדנדות של ראשית שנות האלפיים פינו את מקומם בשנים האחרונות.

היום קיימים בגן מתקני משחקים לילדים הכוללים מגלשות ונדנדות, אך מתקני השעשועים הגדולים של שנות ה-90 וראשית שנות האלפיים הוחלפו במתקני אימון וכושר ייעודיים וברשתות למשחקי כדורעף.

למתקנים האימון הסטנדרטים נוספו לאחרונה גם מתקני אימון נינג'ה.

מתקני אימון נינג'ה, תמונה מתוך: אתר עיריית ת"א, אגף שפ"ע.

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

חיבור ליפו

בסוף שנות ה-90 חובר הגן דרומה ליפו כשבבנתה הטיילת המוליכה מהגן, דרך בית האצ"ל ועד לנמל יפו המתחדש.

הקטע הדרומי של הטיילת לפני נמל יפו. 2020.

בשנת 2017 משרד ברוידא מעוז היה אמון על הרחבת הקטע הדרומי, כולל הסדרת המדרון, הוספת טריבונות ישיבה מול הים, והוספת שביל אופניים.

מבט מגן הפסגה ביפו יפו לכיוון גן צ'רלס, 1980 מתוך: תל אביב של פעם, VTLV, האנציקלופדיה של תל אביב.

צולם ע"י: IsraMavic Pro, מאי 2017. מתוך: <https://www.youtube.com/watch?v=a7eZDN7y5n8>

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

שנות האלפיים - ברוידא מעוז

בעקבות ההידרדרות המתמשכת במצב הגן החליטה עיריית תל אביב בראשית שנות האלפיים על שיקום נוסף של הגן. מלאכת השיקום הופקדה בידי משרד ברוידא-מעוז, אדריכלות נוף בע"מ. הפרויקט נמשך בין 2007-2009.

השיקום כלל:

התקנת תאורה נרחבת, סככות, וספסלים חדשים, בכל רחבי הגן.

מיתון הגבעות ויצירת מרחבים פתוחים עם מבט פתוח לים

בניית אמפי עם במה שטוחה, רחבת מזרקה ובמת עץ מוגבהת.

יצירת טיילת מזרחית לרוכבי אופניים, נוסף לטיילת המערבית הקיימת על קו המים, וחיבורה עם הטיילת הצפונית מעבר למתחם הדולפינריום. תוך הפיכתה ל"מגן האנושי של הגן".

גדרות מסביב לצמחייה בגן לפני השיקום.

הוספת כניסות חדשות אל הגן ויצירת שביל אופניים לאורך הטיילת המזרחית

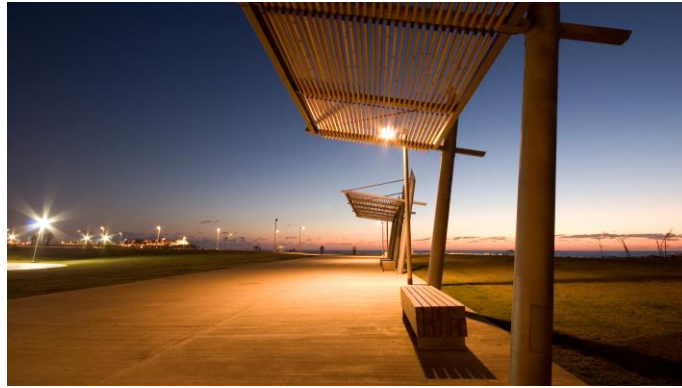
ביטול חניות והסרת מחסומי רכב וגדרות קיימים.

החלפת שבילי הכורכר בבטון כורכרי כך שיהיו נגישים לנכים ולעגלות.

שדרוג ההצללה באמצעות בניית פרגולות ונטיעת עצים.

הקמת מתקני כושר והחלפת מתקני המשחקים הכבדים במתקני חבלים ונדנדות חדשים.

חידוש המדשאות.

שבילים נגישים, סככות הצללה ותאורה חדשה לאחר השיקום.

רחבת מזרקה חדשה לאחר השיקום.

תוכן ותמונות באדיבות משרד ברוידא-מעוז אדריכלות נוף בע"מ.

תכנית שיקום גן צ'רלס קלור, באדיבות ברוידא מעוז, אדריכלות נוף בע"מ.

שיקום גן צ'רלס קלור האם התאמה למצב המשתנה באה על חשבון כבוד למתכנן המקורי?

אני שותפה מלאה להתפעלותו של אמנון שביט מתכנון המקורי של הלל עומר לגן צ'רלס קלור. התכנון כולו מבוסס על התייחסות לתכנית המקורית של הגן מתוך כבוד ורצון לשמר.

במשך השנים חלו בגן שינויים שחייבו לדעתנו התערבות תכנונית.

מבנה הדולפינריום נבנה וחסם את המשך הטיילת לכיוון תל אביב, ולכן יצרנו ציר חדש שגם חושף את הים וגם יוצר המשכיות מזמינה לכיוון הטיילת הצפונית.

מגרשי החניה, שלא היו קיימים בזמן של הלל עומר, יצרו חסימה ויזואלית ופיזית, ומחסומי רכב מכל הסוגים והמינים כיערו את הפארק. כל אלה הוסרו ובמקומם נבנה שביל אופניים עם חסימה מינימלסטית.

הקשר אל העיר, והמבטים מן העיר אל הים אולי לא היו בעיה כל כך גדולה בתקופתו של הלל עומר. כאשר המבט לים עדיין היה פתוח. מבט זה הלך ונחסם עם השנים וחוסם מגדלי הסקסטיל חוסמת לגמרי את המבט לים מכיוונים רבים, ולכן הפתיחה לצירי מבט חשובה כל כך היום.

ואם לסיים בהתייחסות תיאורטית - כמה "חופש" יכול לקחת מתכנן עכשווי לשינוי של פארק היסטורי בעל איכויות נופיות? תחום שימור הגנים הוא צעיר מאוד בארץ, ואני שמחה שהוא עולה לדיון.

לתפיסתי - שיקום גן יכול להיות דינמי. מאחר וגן הוא אלמנט חי, נושם ומתפתח, גם השיקום והשיחזור שלו יכולים להוות שכבה נוספת על בסיס השכבה ההיסטורית. בתנאי שלא מוחקים את העבר ונותנים כבוד לתכנון המקורי. כמו בארכיאולוגיה, חשוב להבדיל בין התכנון המקורי ובין השכבה העכשווית ואין צורך "לחקות" את המקור. אם להתלות באילנות גבוהים, שיקום "סנטרל פארק" בניו-יורק, נעשה תוך לימוד מדוקדק ומעמיק של התוכנית המקורית של אולמסטרד ושימור רוח המקום. אולם פעולת השיקום כללה שיתוף ציבור נרחב, והתאמת התכנון המקורי לעיר המשתנה המקיפה את הפארק ולצרכים המשתנים של המשתמשים.

ואם נחזור למקומנו הצנוע - האם בתהליך השיקום של פארק צ'רלס קלור אבד משהו מ"רוח המקום"? אני מקווה שלא. לדעתי, בעיקר נחשף שוב יופיו האבוד של המקום.

אדריכלית נוף עליזה ברוידא, מתוך: אדריכלות נוף, תכנון בגנים הסטוריים יוני 2010 עמ' 28

מעל לכל, ביקשו מתכננות השיקום "למחוק רעשי רקע מיותרים", להחזיר את הים, הרוח והצמחיה למרכז הבמה, להפוך את הגן למקום ידידותי יותר ובטוח יותר לכל האוכלוסיות ו"להשיבו אל העיר" באמצעות הסרת גדרות, מכשולים ומפגעים שהתווספו אליו במשך השנים בעקבות הפיכתו ליעד מועדף לכניסת כלי רכב.

"האמנו שאם נחבר מחדש את הפארק לעיר, נהפוך את חזית מגרשי החניה אל הפארק לטיילת ספורט ואופניים, נהפוך את קהל המשתמשים למגן הכי טוב של הפארק. משטח מוזנח של "חצר אחורית" הפכה הטיילת המזרחית לחזית הפארק לעיר, ובעזרת שלוש כיכרות פתוחות, גם נחשפו המבטים לים וגם הפארק הפך למזמין וידידותי לבאים מהעיר." (מתוך: אתר משרד ברוידא-מעוז אדריכלות נוף בע"מ.)

גן צ'רלס קלור - שינויים לאורך השנים

שנות האלפיים - ברוידא מעוז

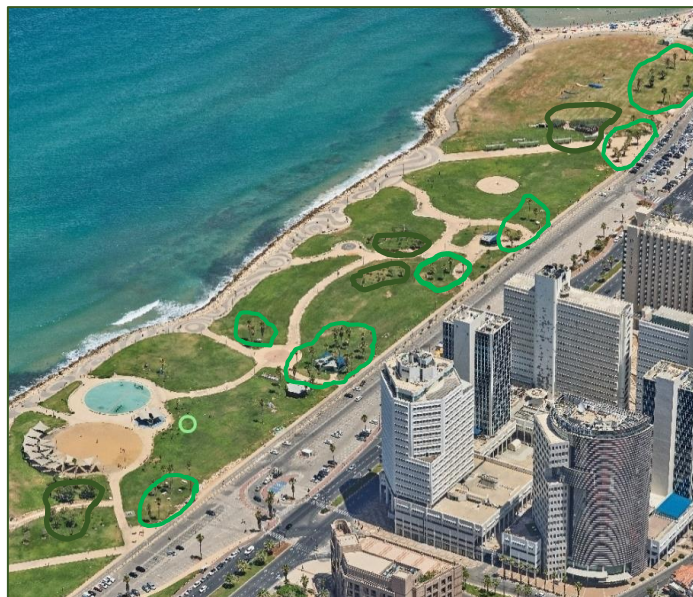
תכנית שיקום גן צ'רלס קלור, 2007 ברוידא מעוז, אדריכלות נוף בע"מ.

גן צ'רלס קלור - מצב קיים

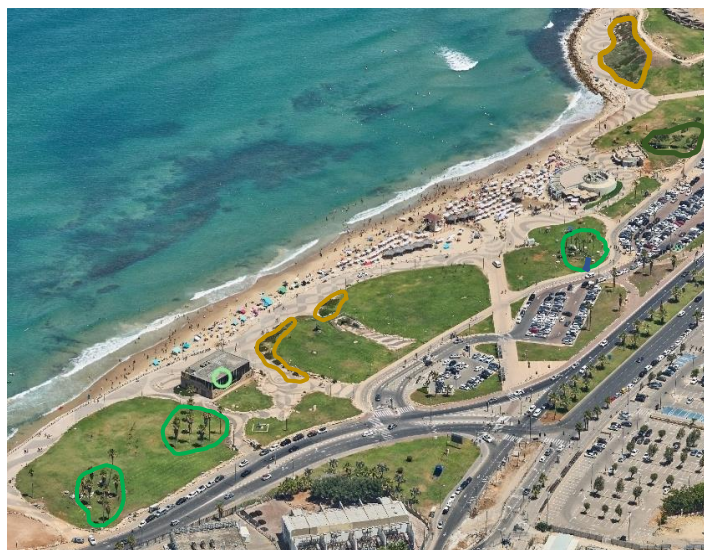
מרכיבי התכנון - צמחיה

מהצמחיה המקורית שננטעה בגן
שרדו בעיקר המדשאות, עצי
הושינגטוניה, וקבוצות האשלים
הבודדים

אזורי השיחים המקוריים כוסו ברובם
במדשאות. היום נותרו מדרון שיחי
אחד במרכז הפארק וכמה אזורי
צלניות ועשבוניים אשר מפוזרים
בצידי חלק מהשבילים.

תאריך תצ"א: 13/06/2020. מתוך: simplex-mapping-data.com

קבוצות שיחים נמוכים, צלקניות ועשבוניים
במדרונות וצידי שבילים

קבוצות וושינגטוניה

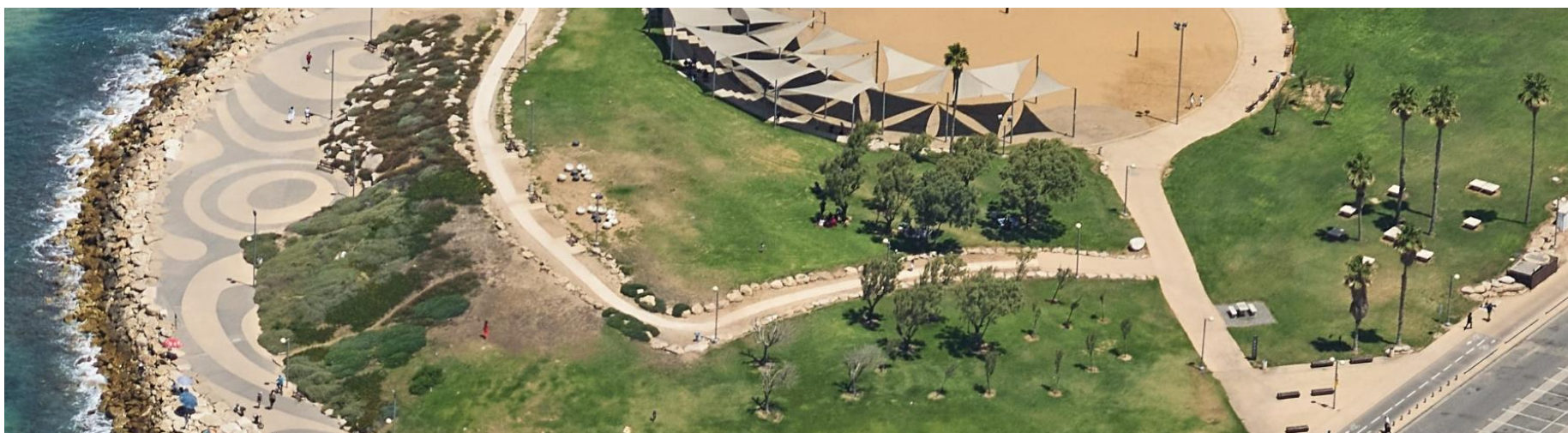
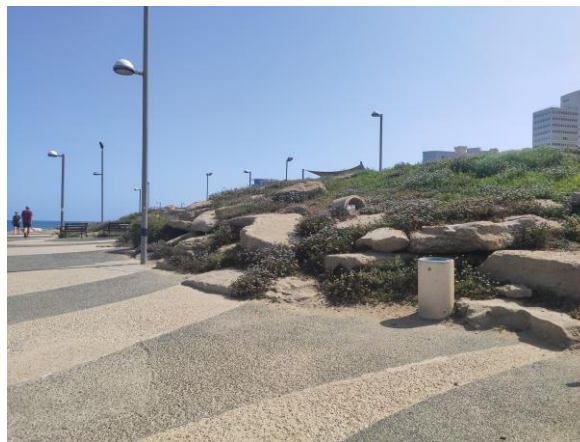

קבוצות אשלים

גן צ'רלס קלור - מצב קיים

מרכיבי התכנון - צמחיה

ווינגטון, אשלים ומדרון שיחים נמוכים במרכז הפארק. תאריך תצ"א 13/06/2020. מתוך: simplex-mapping-data.com

גן צ'רלס קלור - מצב קיים

מרכיבי התכנון - כניסות ומערכת שבילים

מערכת התנועה בגן מבוססת על טיילת החוף המערבית שחוצה את הגן מדרום לצפון, טיילת מזרחית המשולבת בשביל אופניים וכן על מספר שבילים אשר חוצים את המדשאות, המחברים את הטיילות לכיכרות, הבמות והמתקנים הפזורים בגן.

תאריך תצ"א 13/06/2020. מתוך: simplex-mapping-data.com

טיילת הגרנוליט לאורך הים

שביל אופניים

שבילי פארק

כניסות לפארק לשבילי הפארק

גן צ'רלס קלור - מצב קיים

מרכיבי התכנון - שימושים

מרבית הגן מדושא ומיועד לפעילויות ספורט ונופש

1. טיילת מוגבהת מעל סלעי החוף

2. רחבת דשא פתוחה בה מקיימים מעת לעת אירועים, הופעות, והפגנות

3. סככות וספסלים

4. במת תצפית

5. רחבת בטון גדולה, עגולה ומוארט (משמשת באופן ספונטני כמגרש סקטבורד, למשחקי קריקט, לשיעורי התעמלות, ריקוד, יוגה ועוד)

6. במת עץ קטנה

7. ציליות ומתקני משחקים וכושר

8. רחבת המזרקה

9. תיאטרון אבן, רחבת חול, רשתות כדורעף וציליות

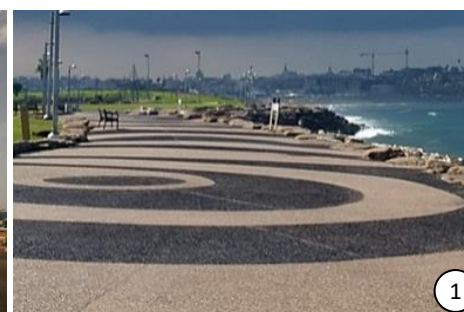
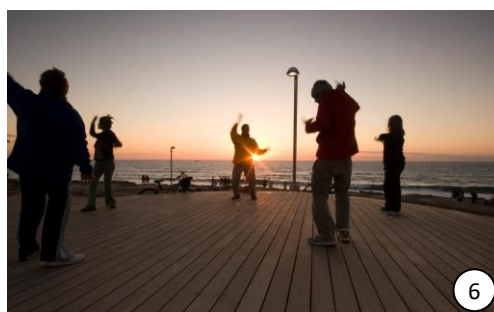
10. מסעדת וחוף רחצה מאנטה ריי

11. מוזיאון האצ"ל (בית גידי)

12. שביל אופניים

תאריך תצ"א 13/06/2020. מתוך: simplex-mapping-data.com

תמונות מתוך: אתר משרד בריאות-מעוז אדריכלות נוף בע"מ.

גן צ'רלס קלור - מצב קיים

מצב סטטוטורי

הגן מוגדר כשטח פתוח בהווה ובעתיד.
לפי תכנית המתאר הוא מיועד למתחם עם הוראות מיוחדות תחת ההגדרה של מתחם חופי.

בקרבת הגן מתוכננת תחבורה רבת היסעים עם עדיפות לתח"צ. הקו האדום עובר סמוך לפארק וממשיך לכיוון יפו.

- אזור מגורים בבניה נמוכה
- אזור מגורים בבניה עירונית נמוכה
- אזור מגורים בבניה עירונית
- אזור מגורים בבניה רבת קומות
- אזור תעסוקה מקומי
- אזור תעסוקה עירוני
- אזור תעסוקה מטרופוליט
- אזור מעורב לתעסוקה ולמגורים
- ציר מערב
- חזית מסחרית
- מוקד תעסוקה חדש
- שטח פתוח עירוני

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח אזורי ייעוד

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח אזורי תכנון ומתחמי תכנון

מצב מאושר

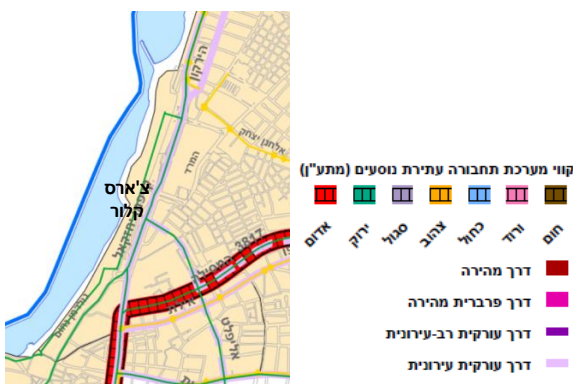
- מקרא מצב מאושר
- מגורים
 - תעסוקה
 - מסחר/אזור מעורב מגורים
 - שטחים פתוחים
 - מבנים ומוסדות ציבור
 - מלונאות

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח עיצוב עירוני

- מקרא
- עד 4 קומות
 - עד 8 קומות
 - עד 15 קומות
 - עד 25 קומות
 - עד 40 קומות
 - שטח פתוח
 - מצוק חופי להגנה ושימור
 - מוקד פיתוח חופי
 - אתר טבע נקודתי
 - כיכר עירונית
 - רחוב עירוני

תכנית מתאר מקומית כוללת מס' תא/5000 נספח תחבורה

- קווי מערכת תחבורה עתירת נוסעים (מתע"ן)
- חום
 - ירוק
 - אדום
 - דרכי מהירה
 - דרכי פרברית מהירה
 - דרכי עורקית רב-עירונית
 - דרכי עורקית עירונית

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים:

הנוף האורבני היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

מאפייני גן צ'רלס קלור בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גן צ'רלס קלור הוקם על שפת חופיה הדרומיים של העיר תל אביב, בשטח אשר הפריד או חיבר אותה עם העיר יפו מאז. הגן הוקם על הריסות שכונת מנשייה הערבית כמו גם רובע קרטון ונווה שלום, אשר יושבו בעיקר על ידי יהודים. תשתית הגן – פסולת הבניין וההריסות – הביאה לייבוש הים ולהרחבת קו החוף מערבה.

שטח הגן הנרחב תוכנן מראשיתו עם הפנים לים, וכלל גבעות, מדשאות נרחבות ושבילי הליכה מפותלים לצד צמחיה חופית מקומית. כתוצאה מכך שימש כמקום בילוי ונפש, וכמרחב פתוח המאפשר שיטוט, התבוננות ופעילות בתוך/לצד המרחב העירוני. בשל האקלים המאתגר וכמות המבקרים הגדולה, לאורך השנים שרדו בעיקר המדשאות, עצי האשל והוויניגטוניות. הגבעות שוטחו והצמחיה הנמוכה צומצמה כמעט לחלוטין.

הגן משקף את תפיסת התכנון של הלל עמר שביקש ליצור מרחב ירוק, טבעי ותרבותי, פתוח בלב העיר, לשימוש האוכלוסיה המקומית. עמר ביקש להדגיש את מפגש הגן עם הים באמצעות הכנסת המוטיב הגלי לטיילת הגרנוליט ולמתקני הגן השונים. כמו גם באמצעות הצמחיה החופית והמרחב הפתוח לרוח המגיעה מהים. המרחב המרכזי של הגן עוצב כמרחב פתוח המעודד פעילויות בילוי, משחק ושימוש במדשאות הרחבות, בעוד בשוליים ניטעו עצים להפרדה בין העיר והגן מצידו האחד, והוקמה טיילת המפרידה בין הגן והים מצידו השני.

הגן משקף את תרבות הגנים האופיינית לגני ישראל בעשורים הראשונים להקמתה: שילוב עקרונות תכנון גן פסטורלי עם תנאי המקום ליצירת תבניות נוף אידאלי ישראלי. בגנים אלו פרוגרמת הגן היא בעיקרה שבילי טיול, מנוחה, תצפית והתכנסות.

תרבות הגינון התבססה על עיבוד פני הקרקע המקומיים, תחזוקת צמחיה חסכונית במים ושימוש בחומרים מקומיים.

אופי האלמנטים האדריכליים מינימליסטי אך ייחודי למקום ומשקף השקעות כלכליות צנועות.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים:

הקשרים רחבים אלו כוללים.
ממדים לא-מוחשיים של מורשת,
הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9).

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת
כוללת של פיתוח בר קיימא (סעיף 10).

מאפייני גן צ'רלס קלור בהקשר לסעיפי ההמלצה:

עצם הקמת הגן על גבי ההריסות
מבטאת תפיסות מודרניסטיות של
מחיקת העבר מחד גיסא והורקתו
מאידך גיסא.

בכך מנרמל הפארק את ההרס לטובת
מופע פסטורלי פסאודו טבעי.

קיום מופעים, מצעדים, הפגנות
ואירועים גדולים בשטח הגן (כמו למשל
הקמת כפר האירוויזיון בשטח הגן
במאי 2019).

סוגיית מתחם הדולפינריום אשר
העסיקה את תושבי תל אביב במשך
שלושה עשורים.

הגן והטיילת מהווים חלק מציר הטיילות
המערבי של תל אביב לאורך חוף הים
מתל ברוך ועד לדומה של יפו.

תפיסת הנוף האורבני היסטורי שמה לה
למטרה לשמר את איכות הסביבה
האנושית, לשפר את השימוש היצרני
ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך
הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את
המגוון החברתי והתפקודי שלהם.
הגישה משלבת את המטרות של שימור
המורשת

האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי
והכלכלי. היא נטועה ביחסים מאוזנים
ובני קיימא בין הסביבה האורבנית
לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור
ההווה ודור העתיד בשילוב הירוושה
מהעבר (סעיף 11).

גן צ'רלס קלור מהווה את המרחב הנופי
הפתוח ההיסטורי, העכשווי והעתיד
מרחב התפר בין תל-אביב ויפו. הגן
תחום בין הים והעיר ומהווה ציר מרכזי
המקשר בין נמל יפו וטיילת החוף של תל
אביב.

הגן נתפס כריאה ירוקה, פיזית וויזואלית
לתושבי העיר ולתייריה. עם השנים נוספו
בגן שימושים המייצגים את הצרכים
והתפיסות המשתנות לצד שמירה על
תבניתו ומאפייניו המקוריים.

תפיסת הנוף האורבני היסטורי רואה
בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב
לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת
כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים,
כדי להבטיח שהתערבויות עכשוויות יהיו
משולבות בהרמוניה עם המורשת
בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון
הקשרים אזוריים. (סעיף 12)

תפיסת הנוף האורבני היסטורי לומדת
ממסורות ומתפיסות של קהילות
מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות
לאומיות ובין-לאומיות (סעיף 13)

מרחביו הציבוריים של הגן כיום
מאפשרים מגוון נרחב של פעילויות החל
מפיקניקים, פעילויות ספורט והתעמלות,
משחקי כדור, ריקודים הופעות, מצעדים
ועצרות פוליטיות.

במשך שנים רבות וגם כיום משמש הגן
את הקהילה הערבית של יפו לפיקניקים
על מדשאות הגן.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

הערכה:

הגן בכללותו מהווה דוגמה ייחודית לסגנון המאפיין את גני ישראל ותל אביב בפרט בשלושת העשורים הראשונים להקמתה. התכנון המקורי של הגן משקף את סגנונו הייחודי של הלל עומר כאדריכל ואומן.

על אף השינויים לאורך השנים, סגנון הגן, מבנהו, הצמחייה ואלמנטי הפיתוח משקפים את התכנון המקורי, ההיסטורי, ומשרתים בהווה את צרכי העיר והסביבה.

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני הגן:

תצורות הצומח – עצי האשל והושינגטוניות, בקבוצות ובזדדים, כמו גם מדרונות השיחים והצמחייה הנמוכה בצידי השבילים, שהלכו ונעלמו עם השנים.

מוקדים ייחודיים – במות העץ והרחבות הפתוחות.

שפה צורנית וחומרית של אלמנטי הפיתוח ההיסטוריים: טיילת הגרנוליט העקלתונית, שבילי הגן, ספסלי האבן העגולים ומסלעות הכורכר.

הגן הינו מערכת דינמית ולפיכך מרכיבים כמו מיני השיחים, ריהוט הגן, מתקני התאורה והמשחק ושימושים התואמים את רוח המקום ניתנים לשינויים כל עוד הם אינם עומדים בסתירה חריפה לעקרונות התכנון המקוריים של הגן.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

תחזוקת טיילת הגרנוליט, מסלעות ושבילי הגן באופן שנאמן למקור

עצים בוגרים קיימים יהיו לשימור

בייעוץ אגרונום ובהשוואה לתכניות המקור, עצים חולים או עצים שנכרתו יוחלפו בעצים חדשים דוגמת העצים הקיימים במקום.

שיחים ועשבונים - מומלץ לשקם ולהחזיר למקום את אזורי השיחים והעשבונים בהתאם לתכניות המקוריות עד כמה שניתן.

מרחבי מדשאות וטופוגרפיית גבעות הם חלק ממאפייני המקור של הגן עליהם יש לשמור.

טיילת הגרנוליט, מסלעות הכורכר והביצ'רוק הם אלמנטים לשימור ולשחזור.

ערכים בלתי מוחשיים

הנוף העירוני, הציבורי והפרטי מבטא את האינטראקציות המתמשכות בין אנשים למקום. הערכים, המסורות והזיכרון המשותף של תרבויות מן העבר או שמתקיימות בו בהווה מהווים את המרכיבים הבלתי מוחשיים של מורשת התרבות.

ערכים בלתי מוחשיים עשויים לבוא לידי ביטוי במקומות המשמשים לאירועים, פסטיבלים, מופעים, עלייה לרגל, טקסי פולחן והנצחה, פרקטיקות מסורתיות, זיכרונות וסיפורים על אירועים ואישים הקשורים במקום, מקומות הקשורים בפעילות סביב צומח מקומי ואתרי מקור לחומרי יצירה מהווים גם הם רכיבי מורשת לא מוחשיים.

קטגוריות אלה מצביעות על הערכים הלא מוחשיים הקיימים והמוטמעים במקומות ובאירועים ערכיים של חיי יומיום ומועדים מיוחדים.

ערכים בלתי מוחשיים

סיפורו של המקום כשכונה ערבית של צפון יפו וכשכונה מעורבת של יהודים וערבים לפני 1948.

סיפור התיישבותם של מהגרים יהודים בשכונה המתפוררת בשנות ה-50.

סיפור הקמת הגן על גבי פסולת הבניין של השכונות אשר נהרסו בשנות ה-60.

הגן מייצג את פועלו של אדריכל הנוף הלל עמר ואת הפואטיות של עבודתו הבאה לידי ביטוי בעיצוב האלמנטים השונים למכלול הזורם לאורך החוף (טופוגרפיה, ריצוף, תכנון מבטים)

יחודיות הגן בשילוב יוצא הדופן בין טיילת חופית ובין גן לבילוי המונים.

אינטראקציות בין אנשים למקום:

גן צ'רלס קלור מהווה מרחב ציבורי פתוח למפגש בין קהילות שונות.

המרחב הפתוח מאפשר פעילויות בלתי פורמליות רבות וגם אירועים כדוגמת הארוויזיון, חגיגת מצעד הגאווה, ועוד.

כפר האיוויזיון, 2019,

<https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-5507866,00.html>

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת ערכים בלתי מוחשיים בגן:

שימור מרכיבים קיימים מוחשיים הקשורים במורשת בלתי מוחשית:

הצבת שילוט הסבר משולב בצילומים המספר את סיפורו של המקום והאישים הקשורים בו.

עידוד הקשר בין הקהילה למקום בפעילויות קהילתיות, סביבתיות וחינוכיות.

הספרייה הלאומית:

- אוסף העיתונות וכתבי העת: <https://www.nli.org.il/he/discover/newspapers>
- מפות היסטוריות תל-אביב: <https://merhav.nli.org.il/>

ארכיונים עיריית תל אביב – יפו:

- ארכיון עירייה, תיקים שונים.
- מחלקת תצ"א, מנהל הנדסה, אגף תכנון העיר.
- ארכיון עירייה, ארכיון אגף שפ"ע, תיקים שונים.

עיריית תל אביב – יפו אונליין:

- GIS עיריית תל אביב-יפו: <https://gisn.tel-aviv.gov.il/iview>
- GIS תל-אביב יפו, תלת מימד: simplex-mapping-data.com
- אתר העירייה: <https://www.tel-aviv.gov.il/Pages/HomePage.aspx>

כתבות בעיתונים:

- דראל, יעל, גורל העתירה בעסקת הדולפינריום, דה מרקר, 16/5/18: <https://www.themarker.com/realestate/1.6093795>
- קרפל, דליה, הבית במנטה ריי פינת בננה ביץ', עיתון הארץ 05/02/12: <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1631243>
- שם טוב, יגאל, ישראל של פעם, עיתון הארץ, 27/05/15: <https://www.haaretz.co.il/blogs/photoblog/premium-MAGAZINE-1.2645660>

ספרים, מאמרים וכתבות:

- אלכסנדרוביץ, אור, (2013), גבולות של נייר: ההיסטוריה המחקרית של שכונת נווה שלום, תיאוריה וביקורת, עמ' 165 – 197.
- אלכסנדרוביץ, אור, (2013), הריסה אזורית: המחקר המתוכננת של שכונת מנשיה ביפו, 1948 – 1949, עיונים בתקומת ישראל, כרך 23, עמ' 314-274.
- רוטברד, שרון, (2005), עיר לבנה עיר שחורה, בבל.
- שביט, אמנון, שירה ונוף – מה נשאר?, אדריכלות ונוף חוב 36 יוני 2010 עמ' 26-28.
- ירחון גן ונוף, 1979.
- Rosenberg, Elissa, 2016, Inventing the Seashore: the Tel Aviv-Jaffa Promenade, in Gharipour, M. (ed.) *Contemporary Urban Landscapes of the Middle east*, Routledge. Pp.67-89.

האנציקלופדיה העירונית:

- מליכסון הניה ורכט, דני, בית גידי: https://sites.google.com/a/tlv100.net/tlv100/manshia/gidi_h
- רכט, דני, כרם קרטון: https://sites.google.com/a/tlv100.net/tlv100/manshia/kerem_karton
- רכט, דני, שכונת קרטון (חארת') אל טאנאק): <https://sites.google.com/a/tlv100.net/tlv100/manshia/karton>
- גילר, שמואל, מלון בלה ויסטה ובתי פיינגולד: <https://sites.google.com/a/tlv100.net/tlv100/manshia/feingold>